

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol.7

Sayı/Issue

1

Ocak /January 2021

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 7 • Sayı/Issue 1 • Ocak/January 2021 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN
Büşra MURATOĞLU

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Mustafa Hakan YILDIRIM

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 Nolu Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazarlarının görüşünü yansıtır. Yazarları akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	4
Bilgelik Okumaları Kadimden Ortaçağ'a, İrfan Paksoy Fatma Hilal BİCİL	5
Türk Tarihinin Çağları, Konuralp Elcilasun Funda TEKİN	8
Barbarların Avrupayı İstilasını, John Bagnell Bury, Çev. İslam Kavas- Yusuf Akbaba Mustafa KARABULUT	12
Ortaçağ İslam Üstadları, Şeniz Yıldırım Gülseri OKUDAN	17
Selçukluların Hikayesi el-Uraza fi'l Hikayeti's Selçukiyye, Muhammed el-Hüseyini el-Yezdi Ayşe BULUT	20
Ötüken'den Kırım'a Kırım'dan Anadolu'ya Var Olma Savaşı: Kırım Türkleri, Talat Giray Aybüke GÜZAY	24
Askeri Tarih Nedir?, Stephen Morillo, Michael F.Pavkoviç, Çev.Kemal Özdil Kasım BİLİCİ	27
Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Senti Galata-Pera, Rinaldo Marmara Nur Banu ŞİMŞEK	30
İlk Türk Akademisi Encümen-i Daniş, Ali Akyıldız Fatih ERBAŞ	34
Muhbir: Osmanlı Basınının Sivri Dili, Necati Çavdar Serdal DEMİRAL	38
Sultan II.Abdülhamid Dönemi Siyaset-İktisat-Dış Politika-Kültür-Eğitim, Mehmet Bulut, Muhammed Enes Kala, Nuri Salık, Maşallah Nar Aibur RAHMAN	42
İsyân Günlerinde İstanbul: Bir Arkeoloğun Gözünden 31 Mart İsyanı, W.M.Ramsay, Çev.Gökçenur Şehirli Kürcüoğlu Burhan BUDAK	48
100 Soruda Çanakkale Muharebeleri, Zekeriya Kurşun-Ali Satan Ümit ÇALIŞKAN	56
Kütü'l Amare: Olaylar Hatıralar Raporlar, Mehmet Yaşar Ertaş-Hacer Kılıçarslan Gizem KARABAL	62
Erzurum ve Erzincan'ın Kuruluşu, Kazım Karabekir Fatih Yusuf TANUĞUR	65

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, İlber Ortaylı Kaan AKIN	68
Tıbbiyeli Hikmet, Burhan Suat Çağlayan Burak Ali Celal KIRICI	71
Kurmay Albay Daday'lı Halit Beğ Akmansü (1884-1953), Ziya Göğem Amine Berra BOZKURT	75
Operasyon: Mussolini, Selçuk Uygur Mücahit DEMİR	78
Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları, Sadri Maksudi Arsal Büşra MURATOĞLU	87
Osmanlı'da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri, Abdülkadir Özcan Zafer SARAÇ	91
KİTAP İNCELEMELERİ/REVIEW ESSAYS	94
Eşref Kuşçubaşı'nın Alternatif Biyografisi, Polat Safi İsmail KÜÇÜKKILINÇ	95
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW	119

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Bilgelik Okumaları Kadimden Orta Çağ'a

Dr. İrfan PAKSOY

Ankara, Alka Yayınevi, 2020, 292 Sayfa, ISBN:978-605-061-854-9

Fatma Hilal BİCİL*

1962 yılında Kahramanmaraş'ta doğan, ilk ve orta öğretimini de burada tamamlayan yazarımız, lisans eğitimini Hava Harp Okulu'nda sürdürmüş ve 1984 yılında Hava Kuvvetlerinde subay olarak göreve başlamıştır. Meslek hayatı boyunca, Milli Savunma Bakanlığı Dış Tedarik Daire Başkanlığı, Genelkurmay Lojistik Başkanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetlerini temsilen İrtibat Subaylığı yaparak Türk ordusunda çeşitli görevlerde bulunmuştur.

1993 yılında Hava Harp Akademisi'ni tamamlamış ve Kurmay Subay olmuştur. 2007-2009, 2011-2012 dönemlerinde de Milli Güvenlik Akademisi'nde Öğretim Elemanı ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Başkanlığı da yapmıştır.

2003 yılında, Erciyes Üniversitesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalında başladığı doktora eğitimini 2008 yılında tamamlamış ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Doktoru unvanını almıştır.

2017'de Ankara Üniversitesi Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini *1858 Arazi Kanunnamesi Bağlamında Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Arazi Mülkiyet Sistemi* konulu çalışmasını 2020 yılında tamamlamış olup hala günümüzde Ankara Üniversitesi'nde öğretim elemanı olarak görev yapmaktadır.

Kitabın içeriğine bakacak olursak İrfan Paksoy'un yazarlığını yaptığı bu eserin içerisinde önsöz,

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, bicilhilal@gmail.com

içindekiler ve en sonda kaynakça ile son bulan bir kitap olduğunu görmekteyiz. Yazarımız önsözde bu kitabı yazma sebebinden bahsederken aynı zamanda kitabının okuyucuyla buluşmasına vesile olan isimlere de teşekkürlerini iletmiştir.

Yazarımız bilgeliği, *bilgi hiyerarşisinde en üstte yer alan bir değer ve zenginlik* olarak tanımlar. Bu bilgelik teriminin Batı'da *Wisdom*, İslam dünyasında ise *Hikmet* olarak ifade edildiğinin bilgisini de bu kısımda okuyucuya sunmuştur. İnsanın yaşayan bir varlık olması, geçmişten günümüze hayat ve ona dair ilgi alanına giren her şey hakkında bir anlam arayışı içerisinde olmasına sebeptir. Bu anlam arayışına doğru bir şekilde ulaşırsa bilgelik ve hikmet sahibi olacağına tabii olduğunu dile getiren yazar bu eserin, okuyucusunda zihinsel bir farkındalık arayışı içerisinde olmalarını amaç edinerek yazdığını söylemiştir.

Eserin bölümlenmesine baktığımız zaman 79 alt başlıktan oluştuğunu görebiliriz. Bu başlıkların bazıları: *Günah Keçisi, Tanrım Beni Yavaşlat, Vazodaki Elma, Solon, Ezop ve Dil, Sende mi Brütüs, Sokrates'in Yargılanması ve Ölümü'dür*. Aslında isimlere baktığımızda da yazarın okuyucusuna bazı bilgelik hikâyeleriyle yaşama bakış açısı katmaya çalıştığını anlayabiliriz. İhtirasın, hırsın kötü bir şey olduğunu; bunu yapan kişilerin makamı ne olursa olsun sonunun kötü olduğunu bizlere anlatmaya çalışmıştır. Kitabın içerisinde bulunan *Baykuş'un Nuşirevan'a Anlattıkları* başlıklı hikâyede, hükümdar dahi olsan bu özelliklere sahip birinin gönülleri kazanamayacağını “*Ülkeler kılıçla alınır ama ancak adaletle yönetilir.*” sözüyle hikâyeyi bitirmesi, biz okuyuculara aslında bakmak ve görmenin aynı şey olmadığını anlatmaktadır. Her alt başlığın okuyucusuna yeni bir bakış açısı daha kazandırdığını görmekteyiz. Okuyucu eğer güzel bakmayı başarırsa eminim ki bu kitabı bitirdikten sonra olayları daha farklı değerlendirmeyi öğrenmiş olacaktır. İrfan Paksoy'un *Bilgelik Okumaları* kitabında okuyucusuna, okurken içerisinde bulunan yazdığı hikâyelerle hem tatlı bir gülümsetme yaşattığını hem de okuyucuya bilgi vererek öğrettiğini görmekteyiz. Tıpkı ismi gibi *bilgileri okutuyor ve okurken bilinleştiriyor*.

Kitabı okurken çok sürükleyici olduğunu fark ettiğimi ifade etmek istiyorum. Okuyucuyu ilk sayfada iç dünyasına alan bu eserin sürükleyici olmasındaki görüşüm ise genelde bize hayatta duyduğumuz şeylerin aslında nereden doğduğunu anlatması olduğunu düşünüyorum.

Bilgelik Okumaları sayesinde bildiğim şeyleri aslında tam da bilmediğimi öğrendim. Bu öğrendiğim bilgilerden bir kaçından söz etmek istiyorum. Kitabın ilk hikâyesi olan *Günah Keçisi*'nde günlük hayatta duyduğumuz ve kullandığımız tabir olan bu ibarenin nereden geldiği anlatılmaktadır. Bir diğer hikâyede öğrendiğim bilgi, çocukken bizlere anlatılan kaplumbağa ve tavşanın hikâyesinin bir şiir içerisinde geçtiği ve bu şiirin tanrıya yazılmış bir dua olduğunu, bu buluntunun Hititlerden kalma kalıntılar içerisinde bir Hitit duası olduğunu öğrendim. Ve cümlelerinin altını çizdiğim bu duanın bir kısmında “*Tanrım! Her gün bana kaplumbağa ve tavşanın hikâyesini hatırlat. Hatırlat ki yarışı her zaman hızlı koşabilenin bitirmediğini, yaşamda hızı arttırmaktan çok daha önemli şeyler olduğunu bileyim.*” Aslında güzel bakabilen okuyucuların bu cümleden birçok şey alabilmesini sağlamıştır yazar. Dünyada hızlı olmanın bir şeye yaramadığını, hızlanmak için hak yemenin kötü bir şey olduğunu ve bunlardan çok

daha fazla önemli şeyler olduğunu bizlere Hitit duasıyla sunmaktadır. *Vazodaki Elma* hikâyesinde Konfüçyüs'ün öğrencilerine verdiği hayat dersine kitabında yer vererek bizlere Konfüçyüs'ün öğrencilerine dediği “*Eğer bir şeyi zorla tuttuğunuzda, ulaşmak istediğiniz şeyi engellediğini görüyorsanız o zaman onu serbest bırakmalısınız.*” öğüdünü hatırlatarak çözemediğimiz sorunlara bakış açımızı değiştirdiğimizde farklı çözümler bulabileceğimizi öğretmek istemiştir. *Solon* adlı hikayede ise bir hükümdarın yapmaması gereken tutumlar sergilemesi üzerine hırsına yenik düşüp yapması ve yanılması sonucu ağlamasına “*Ağlamakla bir şey elde edemezsin.*” diye teselli edenlere karşı “*Ben de bunun için ağlıyorum ya zaten.*” cevabını vermesiyle ilgili olan bu hayatın içinden öyküyü okuyucusuna sunarak herhangi bir şey için karar almadan önce düşünmemiz gerektiğini, iş işten geçtikten sonra ağlamanın bir faydası olmayacağı konusunda bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Kitapta hayat hikâyelerinden bahsederken tarihin tozlu raflarında kalan, zamanında büyük etkiler uyandıran ve günümüzde hala isimlerini sık sık duyduğumuz şahsiyetlere de yer verilmiştir.

Bu isimler ise dünyadaki biricik ve devamlı şeyin insanı en son bırakan duygu olan ümit olduğunu bizlere söyleyen Thales, ben hiçbir şey bilmediğimi biliyorum diyen Sokrates, mağara benzetmesiyle insanlara zincirlerini kırıp gerçekleri görebileceklerini anlatmaya çalışan Platon gibi felsefecilerden ve tarihe isim bırakmış devlet adamı olan Büyük İskender'den ve aynı zamanda da Büyük İskender'in, ünlü imparator Büyük İskender olmasaydım Diyojen olurum diye övgüyle bahsettiği Kinik Diyojen'den de bahsedilmektedir. Bu isimlerin yanı sıra, adaleti yaşadığı dönemde herkes tarafından bilinen ve Hz. Muhammed'in Müslüman olmadan öldüğü için üzüldüğü Sasani Devleti'nin hükümdarı olan Nuşirevan gibi önemli devlet adamlarına da yer verilmiştir.

Sonuç olarak bir okuyucu olarak fikrimce yazar İrfan Paksoy, bir Macar sözü olan “*Sarhoş mutlaka ayılır ama cahil asla...*” sözüyle okuyucularına, bu ufuk açan hikâyeleri kitabında derleyerek bizlere sunmuştur. “*Tarih çok şey söyler*” diyerek günümüzü anlamak, kavrayabilmek adına tarihe bakmamızı söylemiştir. Hayatı anlamak ve bakış açımızı değiştirmek adına güzel bir kaynak kitap olabileceğini düşündüğümden okuyuculara kesinlikle tavsiye ediyorum.

Türk Tarihinin Çağları

Konuralp Ercilasun

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2020, 200 Sayfa, ISBN: 978-605-155-921-6

Funda TEKİN*

Yazarımız Prof. Dr. Konuralp Ercilasun, ilk ve orta öğretimini Ankara’da tamamladı. 1993 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun oldu. 1999’da *Moğolların Göçebe Ekonomisi* adlı teziyle Tayvan’daki Ulusal Chengchi Üniversitesi’nde yüksek lisans derecesini aldı. 2003’te *Çing Hanedanı Devrinde Kâşgar* teziyle doktor oldu.

Ulusal ve uluslararası birçok kongreye katılan yazarımızın çeşitli dergilerde makaleleri yayınlanmıştır. Makalelerinde Hunlardan Temürlülere, Doğu Türkistan’dan Osmanlılara kadar Türk tarihinin çeşitli konularına eğilmiştir. Ayrıca *Tarihin Derinliklerinden 19. Yüzyıla Kâşgar ve Türk Tarihinde Asya Hunları: Birinci Hakimiyet Devri* kitaplarının yazarıdır. Yazarımızın tanıtıma konu olan *Türk Tarihinin Çağları* adlı eseri Ötüken Neşriyat tarafında basılmıştır.

Tarih araştırmalarında konuların daha iyi anlaşılması için bugüne kadar zamana, konuya ve bölgeye göre pek çok tasnif yapılmıştır. Zamana göre tasnifler arasında en oturmuşu *çağ* tasnifidir. Tarihin çağlara ayrılması ilk defa bir Katolik ilahiyatçı olan *Agustinus* ile başlamıştır. Bu çağlar *Kitab-ı Mukaddes*’teki dünyanın altı günde yaratılması esas alınarak altıya ayrılmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda Hristiyan bir teolog olan *Joachim von Fiore*, Hz. İsa’yı merkeze alarak ve sayıyı üçe indirerek bugünkü üçlü sistemi ortaya koymuştur. Son olarak *Cellarius* ise bu üçlemeye din dışı olayları da ekleyerek günümüzde

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, funda.tekin6637@gmail.com

kullandığımız *Eski, Orta ve Yeniçağ* kavramlarını bulmuştur.

Tamamen Avrupa tarihi ve Hıristiyan inancı merkeze alınarak oluşturulan bu sistem halen hem Türkiye hem de dünyada kullanılmaktadır. Ancak bu tasnif ne Türk, ne İslam ne de diğer milletlerin tarihi sürecine uymamaktadır. Bunun en bariz örneği Avrupalıların *karanlık* olarak tarif ettikleri Ortaçağ'ın, Türklerin ve İslam'ın en parlak dönemlerini kapsamamasıdır. Bundan dolayı öncelikle kendi tarihi tecrübemize ve birikimimize uyan yeni bir çağ kurgusunun yapılması gerekmektedir.

Konuralp Ercilasun da yazımıza konu olan eserinde bu ihtiyacı karşılamak istemiş ve “*Türk tarihi çağlara ayrılabilir mi, bu çağlar neye göre sınıflandırılabilir?*” sorularına cevap aramıştır. Çağlar, tarihteki dönüm noktalarına göre oluşturulduğundan eserde ayrıca Türk tarihinin dönüm noktaları belirlenmeye çalışılmıştır.

Tasnifin önemi onun şu sözleriyle açıklanabilir: “*Bilimin önemli yöntemlerinden biri tasniftir ve her türlü tasnif muhakkak istisnaları ve çelişkileri içinde barındırır. Tasnife uymayan olaylar ve olgular var diye tasniften vazgeçmek bizi bilimin temel sütunlarından birinden vazgeçmeye götürür.*” (s. 29) Ayrıca çağları tasnif etmek araştırmada bir ölçüde sistem ve kolaylık sağlar.

Giriş ve yedi ana başlıktan oluşan eserin giriş kısmında öncelikle Türk tarihinin kökeni üzerine açıklama yapılmıştır. Uzun zamandır bozkırın en eski kültürü olarak kabul edilen *Anau* kültürünün yanına, yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda *Botay ve Dereyvka* da eklenmiştir. Coğrafi olarak baktığımızda *Avau* kültürü bozkırın güneyinde gelişirken *Botay ve Dereyvka* bozkırın içinde gelişmiştir. Dolayısıyla *Anau* daha karma bir kültürken *Botay ve Dereyvka*'da at daha ön plana çıkmıştır. Bu alanda Türkler yazılı kaynak bırakmadıklarından Türk tarihi, efsanevi Çin kaynaklarından öğrenilmiştir. Buna göre Türklerin en eski tarihi MÖ 3. bin yıla dayanır. Ancak yapılan son arkeolojik çalışmalarda Türk tarihi MÖ 5. bin yıla kadar götürülmüştür. Bu bölümde ayrıca çağ tasnifine itirazlar ve Türk çağları için yapılmış denemeler ele alınmış ve sayfa 42'de çağ tasnifi tekliflerinin hepsi “*Türk Tarihini Dönemlendirme Çalışmalarında Çağların Başlangıç ve Bitiş Noktaları*” başlıklı tabloda sunulmuştur.

Kitabın birinci bölümü *Türk Tarihinde Metodoloji Meselesi* adını taşımaktadır. Bu bölümde Türk tarihinin metodolojisi ele alınırken temel olarak *çağlar, hanedanlar ve terimler* olmak üzere üç meseleye temas edilmiş ve çeşitli öneriler getirilmiştir. Yazarımız bu bölümde kitabın ana konusunu ilgilendiren çağlar meselesinde bir çağ tasnifine gitmek yerine Türk tarihinin dönüm noktalarını tespit etmeye çalışmıştır. Türk tarihinin birinci dönüm noktası MÖ 209 Motun'un babasını devirerek Hun tahtına geçmesi ve düzenli bir askerî teşkilatla siyasi birlik oluşturması. İkincisi MS 840 Orhun bölgesinin siyasi hakimiyeti kaybetmesi ve Türkistan coğrafyasının ön plana çıkması. Ayrıca yeni merkezin bulunduğu imkânlar neticesinde konargöçer hayatın yanında yerleşik hayat, hayvancılığın yanında da ticaret, sosyal hayata çeşitlilik katmıştır. Yine bu dönemde Türklerin İslam'a girmeye başlamalarının etkileri de görülmeye başlanmıştır. Üçüncü dönüm noktası 13. Yüzyılda Çingiz ailesinin ortaya çıkması ve bütün Asya'yı hakimiyeti altına aldığı tarihtir. Dördüncü önemli dönüm noktası 1552 yılıdır. Bu yıl Kazan Hanlığı Moskova Knezliği tarafından yıkılmış ve Türklerin hâkim olduğu coğrafya ele

geçirilmeye başlanmıştır. 16. Yüzyıl, Türklüğün dünya coğrafyasında somut olarak gerilemeye başlamasının ilk noktasıdır. Son dönüm noktası 19.yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl başıdır. Avrupa'daki aydınlanma hareketleri ve Fransız Devrimi'nin etkileriyle Türk dünyasında önce ilim, felsefe ve edebiyat daha sonra da siyasette hareketlenmeler ve tartışmalar baş göstermiştir. Bu dönemde aynı zamanda siyasi gelişmeler sonucunda sülale hakimiyeti son bulmuş ve modern devlet olgusu ortaya çıkmıştır.

Bir milletin yaşayışı, alışkanlıkları ve coğrafyasının dilini etkilediği bilinmektedir. Yine duygu ve düşünceler de milletlerin dilleri üzerinde etki gösterir. Örneğin Türkler ve bozkırda yaşayan diğer halklarda hayvancılıkla ilgili kelimeler bolca bulunur. Yine bozkırda yaşayan milletlerde hakimiyet düşüncesini yansıtan birçok kelimeye de rastlanır.(s. 64) *Bozkır Çağından Bir Görünüm: Tengri-kut Çan-Yü* başlıklı ikinci bölümde Türk tarihinin önemli dönüm noktaları özetlendikten sonra MÖ 209-MS 840 döneminin temel özelliklerinden biri olan *dünya hakimiyeti* düşüncesinin dile yansımaları ve bunun sürekliliği üzerinde durulmaktadır.

Üçüncü başlık *Bozkır Çağında Hâkimiyet Merkezi Neresiydi?* adını taşımaktadır. MÖ 209-MS 840 yılları Türk tarihinin *Bozkır Çağı* olarak nitelendirilebilir. Bu devrede bozkırda kurulan siyasi hakimiyetlerde *konargöçer yapılanma*, *dünya hakimiyeti* gibi belli başlı özelliklerin ortak olduğu söylenebilir. Mezkûr bölümde bu dönemdeki bir diğer özellik olan Orhun bölgesinin hâkimiyet merkezi özelliği tartışılmıştır.

Erken İslam Çağını Başlatan Merkez: İli-Isık Göl Bölgesi adını alan dördüncü bölümü yazarımız “*Türk tarihinin bence İslam'a girişten daha önemli bir dönüm noktasına değindiğim bölümdür*” şeklinde değerlendirmiştir. MS 840'tan sonra tarih genellikle Orhun merkezli değil İli-Isık Göl merkezli akmaya başlamıştır. Türklerin İslam'a girişi de bu kaymanın bir sonucudur. Yazarımız bu bölümde İli-Isık Göl havzasının Hunlardan Karahanlılara kadarki durumunu inceleyerek merkez kaymasının sebeplerini değerlendirmiştir. Ayrıca bölümün sonunda erken İslam çağında siyaset ve kültür merkezlerinin haritası da eklenmiştir.

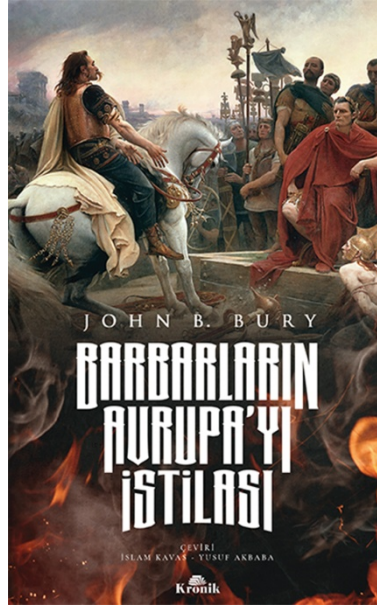
Beşinci bölüm, *Büyük Hanedanlar Çağı ve Batı Türklüğünde Yeni Anlayışlar* başlığıyla sunulmuştur. Çingiz Han'ın batı seferine çıktığı 1220 yılı dünyadaki ana değişimlerin başlangıcı kabul edildiğinden, yazarımız büyük hanedanlar çağının başlangıcı olarak da bu tarihi belirlemiştir. Türklüğün bu çağı dünyanın büyük bir kısmında Türk hakimiyetlerine sahne oldu. Yine bu dönemde Batı Türklüğünde de önemli değişiklikler oldu. Bu değişimler Türk tarihinin genel gidişatının ve yeni zamanın ruhunun bir yansımasıdır. Bu bölümün konusu batı Türklüğünde yer alan bu değişimlerdir.

Modernleşme ve Cumhuriyetler Çağı'nın Cumhuriyetler Evresi adlı altıncı bölümde Türk dünyasında Cumhuriyet fikrinin gelişmesi, uygulama çalışmaları ve sonuçları incelenmiştir. Türk tarihinin evrelerine bütünlük oluşturması amacıyla yeniden bakılmış ve cumhuriyet evresi bütün tarih içerisinde bir yere oturtulmuştur. Ayrıca bölümün sonuna modernleşme ve cumhuriyetler çağı merkezlerini gösteren bir harita konularak bu merkezlere bütünlük içerisinde bakmamız sağlanmıştır.

Beş Çağa Göre Kısa Türk Tarihi isimli son bölümde Türklüğün tarih öncesinden günümüze kadar olan macerası, tespit edilen Türklüğün *Arkeolojik Çağı, Bozkır Çağı, Erken İslam Çağı, Büyük Hanedanlar Çağı, Modernleşme ve Cumhuriyetler Çağı*’na uygun olarak kısa bir özetle aktarılmıştır.

Bugün alışık olduğumuz batı çağları sadece Avrupa ele alındığında bir bütünlük oluşturmakta ancak bu tasnif bütün dünyayı kapsamamaktadır. Dünya tarihinin tek merkezlilik ve tek düzelikten kurtulması için her bölge ve her milletin özgün bir çağ tasnifi yapması elzem bir durumdur. Bu noktada değerlendirmeye konu olan eserin Türk tarihi açısından bu ihtiyacı karşıladığı söylenebilir.

Sunuş kısmında İskender Öksüz’ün de belirttiği gibi “ *Bir dönem bilinip yazılabilir. Fakat binlerce yılı bilmek... yetmez. Duymak, hissetmek... sonra da bunların tamamını bir arada görebilmek! Çağları ancak böyle yazabilirsiniz.*”

Barbarların Avrupa'yı İstilas

John Bagnell Bury, Çev. İslam Kavas–Yusuf Akbaba

İstanbul, Kronik Kitap, 2020, 208 Sayfa, ISBN: 978-605-7635-57-0

Mustafa KARABULUT*

Kitabın yazarı John B. Bury 1878'de Trinity College'da eğitimine başlamış ve klasik dönem metinleri üzerine çalışmalar yapmıştır. 1880 yılında Göttingen Üniversitesi'nde Sanskritçe, Süryanice ve İbranice eğitimi almıştır. Lisans eğitimini tamamlamadan önce yaptığı çeviriler sebebiyle ödüller almıştır. 1902 yılında Cambridge Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmaya başlamış, Glosgow Üniversitesi'nden hukuk alanında fahri doktor unvanı almıştır. *The Invasion of Europe by Barbarians* özgün adıyla yayımlanan bu kitap İslam Kavas ve Yusuf Akbaba'nın çevirisi ile Haziran 2020 itibariyle ülkemizdeki okuyucularına sunulmuştur.

Eserin bölümlenmesine baktığımızda temel olarak 15 başlık ve onların alt başlıklarından oluştuğunu görmekteyiz. Erken Cermen Tarihi, siyasi kurumları, göçleri, Roma İmparatorluğu ile giriştikleri siyasi ve askeri mücadeleler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kitap, M.s. üçüncü ve dördüncü yüzyılda başlayıp dokuzuncu yüzyıla kadar olan kuzey barbarlarının uzun süren göç hareketlerini genel ve geniş bir çerçeve ile ele almaktadır.

Batı Cermenleri ve Doğu Cermenlerinin birbirlerinden coğrafya nedeniyle ayrıldığından söz etmektedir. Fakat M.S. ikinci yüzyılda Doğu ve Batı Cermenlerinin sadece coğrafi konum olarak değil, aynı zamanda medeniyetin farklı safhalarına ulaştıklarından dolayı ayrıldıklarını görmekteyiz. Cermen halklarının parçalanmakta olan Roma İmparatorluğunun topraklarına kalıcı olarak yerleşip devletlerini

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, diamondahri34@gmail.com

teşkil etmelerinden itibaren siyasi kurumlarını oluşturduklarından bahsetmektedir.

Kitap, aynı zamanda beşinci yüzyılda yaşanan Got göçlerinin Avrupa'nın istikbali hakkında belirleyici faktör niteliğinde olduğunu anlatmaktadır. Roma İmparatorluğu üzerine Gotların ilk saldırısı M.S. 247 yılında başlamıştır. Bu saldırılar Roma imparatorluğunun iç karışıklıkları ve beceriksiz imparatorlar silsilesi ile karşı karşıya kalmalarından dolayıdır. Doğuda Pers İmparatorluğu'nun yükselişi ve Gotların saldırıları Roma İmparatorluğu'nun belini doğrultabilmesine engel olduğundan bahsetmektedir. M.S. 270 yılında Roma İmparatorluğunun Dakya'dan çekilmesi üzerine Vizigotların bu bölgeyi işgal etmesinin kaçınılmaz olduğunu anlatmaktadır.

M.S. 324'te İmparator Konstantin, tüm iktidarı elinde topladıktan sonra ülkeyi sıkıntıya sokan durumları görmüş ve Dobruca'ya uçtan uca bir duvar inşa edip Vizigotlar ile imparatorluğun lehine bir anlaşma imzaladığını görmekteyiz. Bu anlaşma ile Vizigotlar, imparatorluğa kısmen sadık olup, sınırları koruyup, savaş anında Roma'ya asker desteği sağladıklarını anlatmaktadır. Dördüncü yüzyılın ortalarına doğru Vizigotlar ve Ostrogotların bölgesi Tisa Nehri veya batıda ona yakın bir yerlerden doğuda Dinyeper Nehri'ne kadar yayılmıştır.

Kitabın bize kavramamız için dikte ettiği temel mesele şudur: *Üçüncü yüzyılda Roma İmparatorluğu çöküyordu. Bu çöküş süreci sadece doğuda Pers imparatorluğu ile kızışan savaş sebebiyle değil, imparatorluk içinde yaşanan iç çekişmeler, karmaşa, iç savaşlar ve imparatorluk tahtı için verilen mücadeleler sebebiyledir. Roma dünyası parçalanma ve kendi yöneticilerini yükseltme eğilimi gösteriyordu. Yıkılışın en mühim belirtisinin ise paradaki değer kaybı olduğunu anlatmaktadır.*

Üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda Roma İmparatorluğu, Tyne'dan Fırat'a kadar genişledi. Bugün İngiltere, Galler, Fransa, İspanya, İtalya, İsviçre, Avusturya, Macaristan, Balkan Yarımadası, Küçük Asya ve Suriye diye bilinen topraklar ile Mısır'dan Fas'a Kuzey Afrika'nın bütün kıyı topraklarını ihtiva ettiğini görmekteyiz. Üçüncü yüzyılın tarihi, bu dev çok unsurlu imparatorluğun parçalarının ayrılmaya olan doğal meylini görmekteyiz. Bölünmenin ana hattı ise Balkan Yarımadası'ndan geçen bir lisan hattı olarak belirlendiğini anlatmaktadır. İmparatorluğun doğu kanadının Yunanca, batı kanadının ise Latince konuştuğundan söz etmektedir. Bu ikili hükümet düzeninin teşkilatlanması, memurları tamamıyla aynıydı. Bu durum, Roma için hükmetmede çarpıcı ve eşsiz bir deneydi; bir merkezden değil, paralel teşkilatlanmayla iki odaktan yönetilen bir imparatorluk. Bu gelişmeler ile yenilenen imparatorluk yeniden teşkilatlandı. Yapılan ıslahatlar sonuç verip imparatorluğun toparlandığından bahsetmektedir.

Kitap, Roma imparatorları Diocletian ve Konstantin'in askeri ıslahatları ile bir seyyar ordunun kurulduğundan söz etmektedir. Bu ordu, imparatorluğun tehlikeye açık ve saldırılabilir topraklarını korumakla görevlendirmiştir. Roma İmparatorluğunun nüfusu konusu hakkında pek çok fikrin mevcut olduğunu fakat modern bir hesaplama ile 54 milyon olduğunu anlatmaktadır. M.S. birinci yüzyıldan İmparator Konstantin zamanına gelindiğinde nüfusta bir yükselişin olduğunu bunun sebebinin ise Galya, İspanya ve Tuna'nın şehir hayatının ve medeniyetinin yükselişinin bölgenin nüfusunu arttırdığından bahsetmektedir. Yazara göre Konstantin dönemi nüfusunun 70 milyon olduğu

düşünülmektedir. Modern harp, Antik dönem harp durumlarında nüfusun etkileniş tarzları üzerinde durulmuştur.

Roma ordusunda üçüncü yüzyıla kadar yabancı kuvvetlerin bulunmadığını ve ordusunun İliyalılardan meydana geldiğini görmekteyiz. Fakat bu duruma son verildi. İmparatorluğun sınırlarının ötesindeki yabancılar rahatlıkla askerliğe kabul edildiler. Roma imparatorluğunda askerlerin oğulları, köylüler, barbar yerleşimciler, maceracılar yani gönüllü askerler asker olarak kabul edilebilirdi. *Diocletian ve Konstantin'in köklü düzenlemelerinden sonra ordunun büyüklüğünün 600.000 ve 650.000 arasında olduğundan bahsetmektedir. Doğu Cermen halklarının da büyük olanlarının kuvvetlerinin 80.000 ve 120.000 arasında olduğunu fakat küçük olanların 25.000 ve 50.000 olduğundan söz etmektedir.*

Roma imparatorluğu Cermen tehlikesini ilk zamanlarda fark edememiş, nüfusunun ve ordu gücünün yükselmesini önleyememiştir.

Kitap, Hermanaric hakkında detaylı bilgiler verip, onun Avrupa'da birçok örneği bulunan barbar imparatorluklarından birini inşa ettiğinden bahsetmektedir. Fakat bu insanın kısa zamanda yıkıldığı çünkü teşkilatlanma sahibi olmadıklarını anlatmaktadır. Wulfilas ile birlikte İncil'in Cermen diline çevrilmesi ve Hristiyanlığa girişleri anlatılmaktadır. Wulfilas'ın hayat hikâyesini detaylı olarak ele almaktadır.

Hunların ortaya çıkması üzerine Gotların birleşmesinin zaruri hale gelmesinden söz etmektedir. Saldırı pozisyonundan Hunlar sebebiyle artık savunma pozisyonuna geçtiler. Hunlar hakkında detaylı bilgiler ve Gotlar ile Roma üzerine etkilerini ele almaktadır. Göçebe olan Hunlar Hazar Denizi'nin batısında göründüler ve Güney Rusya'yı ezip geçtiler.

Kitap, Gotlar üzerine Asya'dan gelen yeni ve zorlu düşmanları olan Hunların saldırısı ve sonrası hakkında bilgiler vermektedir. Hunlar saldırı faaliyetleri neticesinde bütün Doğu Cermen dünyasını yerinden oynatmış ve dünya tarihine şekil vermişlerdir. Hun tehlikesine karşı zor durumda kalan Vizigotlar Roma imparatorluğundan yardım talep edip toprak isteğinde bulunmuşlardır. Bu istekler Roma tarafından kabul edilmiştir. 9 Ağustos'ta gerçekleşen Hadrianople Muharebesi, Roma İmparatoru Valens ve Got lideri Fritigern arasında yapıldı Valens'in düşmanını hafife alması ve zaafı sebebiyle Roma İmparatorluğu bozguna uğradı, imparator Valens savaş meydanında öldü.

Bu savaş sonucunda Hadrianople'yi kuşatıp yağma faaliyetlerinde bulunmak istediler. Trakya'nın vilayetlerinin kırları birkaç yıllığına onların talanlarına maruz kalmıştır. Valens'in ölümü üzerine yerine Theodosius geçti ve askeri faaliyetleri ve becerikli bir diplomasi sayesinde Gotlarda bir yatışma olmuştur. Theodosius Got tehlikesini tamamen kavramış, denge siyaseti izlemiştir. Gotların dostluğunu kazanmıştır. Gotlar, Theodosius'un seferlerinde askeri destek sağlamıştır. Fakat Theodosius ölünce Vizigotlar yeni imparatorlara sadık olmak istemediler. Böyle devam ederlerse zayıflayıp yok olacaklarına inanıyorlardı. Böylece kendilerine yeni bir kral seçmişlerdir. Seçimleri doğrultusunda 30 yaşındaki Bold Alaric yeni Vizigot kralı seçilmiştir.

Kitap, Theodosius'un kız kardeşini generali Stilicho ile evlendirdiğini ve iki oğlunu koruması için Stilicho'ya bıraktığından bahsetmektedir. Bu oğullar Honorius ve Arcadius'tu. Yazar, abartılı bir hitap şekli kullanarak Honorius için geri zekâlı tabirini kullanmıştır. Arcadius'a Romanın doğu kanadı düştü, Honorius'a ise batı kanadı düştü. Batının payitahtı Roma olmasına rağmen Arcadius Milan'da ikamet etti. Batı kanadını perde arkasından Stilicho idare ediyordu. Böylece Roma aleminin en güçlü adamı olmuştur.

Alaric, Vizigotların kralı olarak seçildikten sonra Roma üzerinde yağmalama faaliyeti yapmak istemesi üzerinde durulmuştur. Kitap, Alaric'in Roma içinde Merobaudes'in veya Stilicho'nun saygınlığına yükselebilecek bir mevki talebinin olduğu fakat son çare olarak Vizigot kralı olmayı kabul ettiğinden bahsetmektedir. Gotların Trakya ve Makedonya'yı harap ettiğini, Konstantinopolis'in duvarlarına kadar ilerlediğini anlatmaktadır. İlyricum eyaletinin Doğu ve Batı Roma için bir siyasi anlaşmazlık bölgesi olduğundan bahsetmektedir.

Alaric'in doğu akınlarından batıya dönmesi ve İtalya ve Galya akınlarını görmekteyiz. Genel Vali Rufinus'un ölümünden sorumlu olan Got askeri Gainas'ın, Stilicho'nun batıdaki mevkisine doğuda göz diktiğini ve isyan ettiğini anlatmaktadır.

İtalya'nın Alaric ve Radagaisus tarafından istila edilmesi üzerine İmparator Honorius'un oradan kaçtığını ve Ravenna'ya çekildiğini anlatmaktadır. Stilicho'nun ölümü üzerine yaşanan gelişmeler detaylı olarak ele alınmıştır. Vizigotlar İtalya ve Galya'yı ele geçirdikten sonra Roma'yı yağmalamaları ve Alaric'in halkı için temennisi anlatılmaktadır. Alaric zengin topraklara ulaşmak için Afrika'yı ele geçirmek isterken ölümünü ve bunun getirdiği sonuçlardan bahsetmektedir. Atauff yeni kral seçilmiş ve kendi halkının adetlerine ve geleneklerine çok bağlı olduğundan söz etmektedir. Daha sonra Kral olarak Wallia'nın seçildiği ve bu durumun getirdiği neticeler anlatılmıştır.

Vizigotlar Toulouse'de Krallıklarını kurmuş ve yerleşik hayata geçmiştir. Çok geçmeden orada Süevler ve Vandallar ile karşılaşmış ve savaşmışlardır.

423 yılında Avrupa'da siyasi durumdan bahsedip Cermen krallıklarının bulunduğu bölgeler hakkında geniş bilgiler verilmektedir. M.S. 429 yılında Vandalların Afrika'ya doğru harekete geçip fetih faaliyetlerinde bulunmaları üzerinde durulmuştur. Aetius ve Gaiseric arasında yapılan anlaşma ve Roma İmparatorluğu'nun mevcut topraklarını korumak için çabasından bahsetmektedir.

Kitap, 442 yılında Afrika'nın tamamen yitirilmesinden sonra Anglo-Saksonların Britanya'yı fethetmesinin bilgisini vermektedir. Hunlar ve Attila'nın Roma İmparatorluğu ile ilişkileri savaş ve diplomasi siyaseti üzerinden durulmuştur. Attila'nın Galya ve İtalya saldırısı, Honoria'nın yaptığı entrikalar, Attila'nın ölümü ve imparatorluğunun çöküşünü detaylı bir biçimde anlatmaktadır. Batı'da Roma egemenliğinin çöküşü ve bunun üzerine mevcut dünya düzeni üzerindeki değişim ve yeni sistemin getirdikleri anlatılmaktadır.

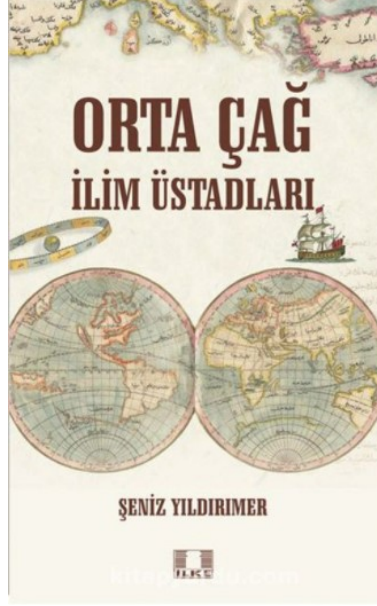
Vandalların Afrika istilası ve bunun etkileri üzerinde durulmuştur. İtalya'nın Ostrogotlar tarafından fethi ve meşhur kralları Theodoric'in faaliyetler ve hayat hikâyesi üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. Theodoric ile birlikte yeni anayasa ve hukuksal yeniliklerin mevcudiyeti anlatılmaktadır. Ostrogot kralı olan Theodoric döneminde önemli olaylar ve yaşananlar sıralanmıştır.

Euric yönetimindeki Toulouse Krallığının detaylı anlatımı, Galya'da Roma mirası anlatılıp Erken Frank tarihine giriş yapılmıştır. Frank'larda Childeric'in hükümranlığı döneminde yaşanan olaylar ele alınmıştır.

Kitap, Frankların ilk kralı olan Clovis dönemine geniş bir yer ayırıp döneminin bütün olaylarını anlatmıştır. Vizigot Galya'sının Franklar tarafından fethi, Vizigot-Frank savaşı üzerinde durulmuştur. Clovis'in Roma İmparatorluğu ile siyasi ve diplomatik ilişkilerini görmekteyiz.

Lombardların İtalya'yı istilası ile başlayan bu bölümde Lombardların kökeni, Güney Almanya'daki siyasi değişimler, Lombard göçlerinin etkileri, Avarların teşekkül etmesi, İtalya'ya Lombard yerleşimleri ve Lombard idaresine detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Aynı zamanda Lombardların hukuki, idari düzenlemeleri anlatılmıştır.

Fikrimce yazar son derece tarafsız bir şekilde hem Roma gözünden hem de Cermen gözünden olayları bize anlatmıştır. Cermen tarihi, Roma tarihi ve Hun tarihi çalışacaklar için önemli bir kaynak olabilir.

Ortaçağ İlim Üstümları

Şeniz Yıldırım

İstanbul, İlke Yayıncılık, 2020, 213 Sayfa, ISBN: 978-625-7286-00-8

Gülseri OKUDAN*

Ortaçağ bilim adamları ve onların icatları ile bilimsel çalışmalarının aktarıldığı bu eser, Şeniz Yıldırım tarafından hazırlanmıştır. Eser, İslam tarihinde büyük yeri ve önemi olan bilim insanları, bilimsel faaliyetler ve İslam dininin ilmi çalışmalar üzerindeki etkisi, İslam âlimlerinin görüşleri, çalışmaları hakkında değerlendirmelere yer vermiştir. Çalışma alanı bilim tarihi olan araştırmacı eserde İslam tarihinde bilim ve bilim adamları hakkında detaylı ve doyurucu bilgilere yer vermiştir.

Eser, önsöz ile başladıktan sonra ilk olarak İslam tarihinin yükselişi, İslam coğrafyaları ve komşu coğrafyalardaki bilimsel faaliyetler hakkında kısa bilgilere yer vermiştir. İslam ilminin selefleri olan devletler ve medeniyetler hakkında kısa bir değerlendirme yapan müellif, İslam dünyasının en etkileyici edebi çalışmalarından olan Binbir Gece Masallarına da değinerek İslam dünyasının özellikle Hârûn Reşid ile başlayan ve Abbasiler döneminde zirveye ulaşan ilmi çalışmaların İslam dünyasını medeniyetin ileri seviyelerine taşıdığını aktarmıştır.

Yazar, bu devrin en önemli faaliyetlerinden biri olan tercüme faaliyetleri ve Beytü'l Hikme hakkında da bilgiler vermiştir. Beytü'l Hikme'deki hocalar, kitaplar, kitap düzeni, tercüme gibi çalışmalar hakkında bilgiler vermiştir. Beytü'l Hikme'deki çalışmaların basılması için kurulan kâğıt imalathanesinden söz edilmiştir. Halife Me'mûn döneminde yapılan astronomi ve coğrafya çalışmaları,

* Uzman Tarihçi, Akdeniz Üniversitesi, Okud4n@hotmail.com

yapılan coğrafi kitap çevirileri, bölgesel haritalar gibi pek çok konuya değinen yazar, Beytü'l Hikme'nin yıkılması ve sonrasındaki tarihi süreçten kısaca söz etmiştir.

İslam dünyasının bilim ve bilimsel çalışmalara bakışı, İslam ilminin etkilendiği Antik Çağ ve Yeni Çağ Avrupası ile Antik Yunan Felsefesi hakkında kısa bilgilere yer veren müellif, İslam ilminin pek çok kültürden ve bu kültürlerdeki çalışmalardan etkilendiğini düşünmektedir. Çalışmada simyanın bilimsel faaliyetler için çok önemli bir mihenk taşı olduğunu belirtmektedir. Simyanın temel kaynakları ve kökeni hakkında da bilgilere yer verilmiştir. Eser, Câbir b. Hayvân'ın hayatı, tabiat felsefesi, maddeler görüşü, maden cetvelleri, mizan teorisi, fizik âlem anlayışı ve eserleri ile devam etmektedir. Câbir b. Hayvân'ın alet ve araçlar kullanarak yaptığı deney ve gözlemler ile İslam dünyasına katkıları aktarılmıştır.

İslam medeniyetinde matematik alanında yapılan çalışmalara ve bilim adamlarına da yer veren yazar, İslam medeniyetinde matematiğin önemine ve Mûsâ el Hârîzmî'nin kaynaklarına, sayılara, dört işlem kuralları, sıfır, cebir ve cebirsel geometri gibi matematik alanında yapmış olduğu çalışmalara yer vermiştir. Mûsâ el Hârîzmî'nin İslam dünyasındaki matematik çalışmalarında etkilendiği Grek kaynakları ve bu eserlerin Latince tercümelemleri hakkında bilgiler verilmiştir. Mûsâ el Hârîzmî'nin İslam dünyasındaki matematik çalışmalarına katkılarına değinilmiştir.

Esere göre İslam dünyasındaki diğer önemli çalışmalar ise rasat ve ölçüm üzerine yapılan çalışmalardır. Eserde, İslam dünyasında bu alanda yapılan çalışmalar, bu sahaya yönelik kaynaklar, İslam dünyasında astronominin gelişimi, rasathanelerin inşası ve bu alanda kullanılan aletler hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Rasat ve ölçüm ustası olarak bilinen el-Battânî'nin hayatı ve astronomiye katkılarına da değinen müellif eserler hakkında da bilgiler aktarmıştır.

Eserde İslam Medeniyetindeki tıp anlayışı, tıp ve din arasındaki ilişki, tıp alanında kaleme alınmış eserler, tıp ilminde Bağdat'ın önemi, hastaneler, tıbbın gelişimi ve İslam'da tıp anlayışı üzerinde duran yazar, İslam dünyasında bu alanda yapılan çalışmalar hakkında doyurucu bilgiler vermiştir. Klinik tıbbın ustası olarak bilinen Ebû Bekir er-Râzî'nin hayatı, tıp alanındaki çalışmaları, kimya ve tıp alanına katkıları hakkında değerlendirmelere yer verilmiştir. Eserleri ve etkileri hakkında müellif tarafından yapılan değerlendirmeler neticesinde devrinin Râzî Çağı olduğu belirtilmiştir.

Yazar, İslam medeniyetindeki cebir ve cebirsel geometri ilminin ustası Ebû'l Vefâ el-Bûzcânî'nin hayatı, eserleri, geometri ve trigonometri alanında yapmış olduğu çalışmalarına yer vermiştir. Eserinde trigonometri ve geometri alanında yetkin olan âlimler, onların fikirleri, eserleri, etkilendikleri kültürler hakkında da doyurucu bilgiler veren yazar, geometri ve trigonometri alanında İslam dünyasının ilerlemelerine de yer vermiştir. Ebû'l Vefâ'nın matematik ve astronomi çalışmaları ve bu alanlara katkılarına da yer veren araştırmacı Ebû'l Vefâ'nın eserleri hakkında bir liste halinde eserlerin tamamı bilinse de kaybolan eserlerin olduğunu belirtmiştir.

İslam medeniyetinde fizik, mekanik ve optik alanında yapılan çalışmalar ve İslam âlimlerinin etkilendikleri, inceleyerek örnek aldıkları eserler ve çalışmalar hakkında değerlendirmelerde bulunan

yazar, bu alanda çalışmış olan ilim adamları hakkında bilgiler vermiştir. Yazar, optik ilminin ustası İbnü'l Heysem'in hayatı, optik alanında kırılma ve yansıma alanında yaptığı incelemeler, astronomi, matematik ve optik alanına katkıları ve eserleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.

Eserde geçen önemli alanlardan biri de farmakognazi olarak belirtilen eczacılıktır. Bu alanda çalışmalar yapan İslam âlimleri ve eserleri hakkında bilgiler veren yazar, ilimler ustası Bîrûnî'nin hayatı, eserleri ve etkisi hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. İslam medeniyetindeki mineroloji, coğrafya, tabiyat tarihi, insan ve toplum üzerine yapılan çalışmalara değinmiştir. Bu alanın hatırı sayılır âlimlerinden Ebû'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el- Bîrûnî'nin hayatı ve eserleri ile ilmi ve dini şahsiyeti hakkında kıymetli bilgilere yer verilmiştir. Bîrûnî'nin astronomi, matematik, tıp, coğrafya, tabiyat tarihi, fizik, kimya, biyoloji, tarih ve felsefe alanında yaptığı araştırmalar ve eserleri hakkında anlaşılır bilgiler verilmiştir.

Müellif, İslam medeniyetinin bir diğer önemli sahasını da felsefe olarak belirtmiştir. Ebû Alî el-Hüseyn b. Abillah b. Alî b. Sînâ bu sahada öne çıkan İslam âlimlerinin başında gelmektedir. Ebû Alî el-Hüseyn b. Abillah b. Alî b. Sînâ'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazar, Onun tıp anlayışı ve bu alana katkıları, fizik, tarih, tabiyat çalışmaları, musîkî, felsefe, metafizik ve psikoloji alanındaki çalışmaları ve katkıları hakkında teferruatlı bilgiler verdikten sonra müellifin eserleri ve katkıları ile bölümü sonlandırmıştır.

İslam medeniyetindeki tıp dalı olan anatomi alanında genel bir değerlendirme yapan araştırmacı anatomi ilminin ustası olan İbnü'n Nefis'in kaynaklarına ve şahsına yönelmiştir. İbnü'n Nefis'in hayatı, tıp alanında keşfettiği küçük kan dolaşımını keşfi üzerinde durulmuştur. Eserleri ve ilim hayatına katkıları hakkında bilgiler verilmiştir. İslam medeniyetinde basit makinalar, mekanik aletler ve gelişimine yer veren yazar bu bağlamda yapılan çalışmalara yer vermiştir.

Eserin son bölümü mekanik ilminin ustası el- Cezerî'ye ayrılmıştır. el- Cezerî'nin hayatı ve eğitimi hakkında bilgi veren araştırmacı el-Cezerî'nin mekanik ilmine katkıları ve robotik alanında yapmış olduğu çalışmalara değinmiştir. Cezerî'nin etkilendiği ilim adamları ve ilmi anlayışlar hakkında bilgilere yer veren yazar, eserin sonunda Cezerî'nin eserleri hakkında bilgiler vermiştir. Cezerî'nin eserinde bulunan bazı düzenekler hakkında da bilgiler veren yazar el-Cezerî'nin İslam medeniyetine katkı ve etkileri hakkında da önemli bilgilere yer vermiştir.

Sonuç olarak; İslam medeniyetinin ortaçağ boyunca yetiştirdiği önemli İslam âlimleri ve bu ilim ehli kimselerin ürettikleri ve planladıkları makineler, ortaya attıkları teoriler ve kaleme aldıkları eserleri ile İslam dünyasının kat ettiği ilerlemeler akademik bir üslup ile değerlendirilip kaynaklar çerçevesinde aktarılmış. Eser, İslamî dönem ilmi çalışmaları ve araştırmaları üzerine çalışmalar yapan araştırmacılara fayda sağlayabilecek bir eserdir. İlim adamalarını tek tek anlatması ve eserleri hakkında bilgiler vermesi araştırmacıların işlerini kolaylaştırmıştır. Bu alanda çalışmalar yapan araştırmacıların incelemesi gereken bir eserdir.

Selçukluların Hikayesi “el Urâza fi'l Hikâyeti's Seldûkiyye”

Muhammed El-Hüseyî El-Yezdî

Mehmet ÇALIŞKAN

İstanbul, Selenge Yayınları, 2020, 184 sayfa, ISBN: 978-605-4944-43-9

Ayşe BULUT*

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Mehmet Çalışkan tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi kitaba dönüştürülerek Muhammed el- Hüseyî el-Yezdî'nin, *el Urâza fi'l Hikâyeti's Seldûkiyye*, *Selçukluların Hikâyesi* adıyla Selenge Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Orijinali Farsça olan eserin Türkçe tercümesi yapılarak Selçuklu Devleti tarihi hakkında birincil kaynak olma özelliğine sahip bir eser tarih bilimine kazandırılmıştır. Kitap giriş kısmı, iki bölüm, bibliyografya ve bir ekten oluşmaktadır.

Girişte Muhammed el Hüseyî el Yezdî'nin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra eserin içeriği, önemi, kaynaklık ettiği ve kaynak olduğu diğer eserlerden bahsedilmektedir. *Büyük Selçuklular Faslı'nın Tercümesi* başlıklı birinci bölüm kendi içinde yedi alt başlıktan oluşmakta ve *Mülleffin Mukaddimesi* ile başlamaktadır. *Selçukluların Ahvalinin Başlangıcının Zikri ve Nitelik ve Niceliklerinin Beyanı* alt başlığında ise Selçuk Bey'in İsrail, Mikail, Musa ve Yunus adında dört oğlunun olduğundan bahsedilmektedir. Selçukluların ortaya çıktığı ve doğum yerleri olan Türkistan'dan Maveraünnehr hududuna geldiklerine, sayıca kalabalık bir kavim ve askerinin sayısının epeyce çok olduğuna işaret edilmektedir. Selçuk Bey'in oğlu İsrail'in Gazneli Sultan Mahmut tarafından hile yoluyla yakalandığı ve yedi yıl boyunca Hindistan'da Kalincar Kalesi'nde tutulduğu ve burada öldüğü anlatılmaktadır. Yine bu

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek, acbulut953@gmail.com

başlık altında Selçuklu Devleti'nin Gazneli Devleti'ne karşı kazandığı Dandanakan Savaşı, Tuğrul ve Çağrı Beylerin başarıları, İbrahim Yınal'ın ve Sultan Tuğrul'un ölümü gibi konulara değinilmektedir. Birinci bölümün üçüncü alt başlığı olan *Sultan Adududdin Ebû Şucâ Alp Arslan Muhammed Bin Çağrı Beğ Bin Mikail Burhanu Emiri'l Müminîn*'de ise Sultan Alparslan zamanında Romanos Diogenes'in üç yüz bin süvari ile İslam memleketlerine sefere çıktığı, esir düştüğü ve daha sonra affedilerek vergiye bağlandığını anlatılmaktadır. Ebû Nasr Amîdülmülk İmâdüddîn Mansûr b. Muhammed el-Kündürî'nin hapsedilmesi ve öldürülmesi, Karahanlılar, Bizanslılar, Gaznelilerle olan mücadelelere ve Sultan Alparslan'ın Yusuf el-Harizmi tarafından bıçaklanarak öldürüldüğüne değinilmektedir. Birinci bölümün dördüncü alt başlığı olan *Es-Sultan Celâleddin Melikşah Bin Muhammed Kasîmu Emîri'l Müminîn*'de ise devletin sınırlarının Ceyhun'dan Seyhun'a kadar çok geniş bir alana yayıldığını, Kirman meliki Kavurd Bey'in isyanını(iç mücadeleler), bu dönemde de devam eden Gazneli ve Karahanlılarla mücadelelere ve Melikşah'a atfedilen medeni hukuka dair altı(6) maddelik ahkâma yer verilmektedir. Bu bölümün beşinci alt başlığı olan *Es-Sultan Rukneddin Ebu'l Muzaffer Berkyaruk B. Melikşah Kasîmu Emîri'l Müminîn*'de ise Terken Hatun ile Berkyaruk arasındaki anlaşmazlıklar, aralarında Burûcird şehri yakınlarında gerçekleşen savaş, Azerbaycan Meliki İsmâil b. Yâkutî'nin Sultan Berkyaruk tarafından katli, tahtta hak iddia eden Tutuş ile mücadelenin kaybedilmesi ve Berkyaruk'un İsfahan'da Köşk-i Meydan'da hapsedilmesi, Berkyaruk'un gözlerine mil çekilmek istenmesi ancak o sırada Melikşah'ın oğlu Mahmud'un suççeği geçirmesi vesilesi ile Berkyaruk'u ortadan kaldırma düşüncesinin bekletilmesinin gerekliliği ve Berkyaruk'un saltanat tahtına oturtulması, tahtta hak iddia eden diğer hanedan mensupları ile mücadeleler ve Bâtınilerin faaliyetleri işlenmektedir. Bu bölümün diğer alt başlığı olan *Es-Sultân Gıyâseddîn Ebû Şucâ Muhammed Bin Melikşâh Nâzîmu Emîri'l Müminîn*'de, Sultan Muhammed Tapar ile Berkyaruk arasındaki mücadeleye değindikten sonra bu dönemin en önemli ve uğraştırıcı konularından biri olan Bâtıniler konusuna ve Diz-Kuh Kalesi'ne(Şahdiz) düzenlenen sefer ve Ahmed Attaş'ın faaliyetlerine değinilmektedir. Bu bölümün son alt başlığı olan *Es-Sultân Muizzü'd Dünyâ Ve'd Dîn Ebû'l-Hâris Sancar B. Melikşâh Burhânu Emîri'l Muminîn*'de Büyük Selçuklu'nun son hükümdarı olan Sencer Bey dönemindeki Gazneliler, Karahanlılar, Hârizmşahlar, Gurlular ile münasebetler ve Oğuz İsyanı ile Sencer'in esir düşmesi gibi konular aktarılmaktadır.

İkinci bölüm, *Irak Selçukları Faslı'nın Tercümesi*, sekiz alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümün birinci alt başlığı olan *Es-Sultân Mugîsu'd Dîn Mahmûd B. Muhammed B. Melikşâh Yemîni'l Muminîn*'de, İsfahan'da 511 (1117/1118) senesinde tahta çıkan Sultan Mahmud'un, Emîrî'l Muminîn el Mustersîd-billah'ın ve Sultan Sancar ile arasındaki ilişkiler aktarılmaktadır. *Sultân Rukneddîn Ebû Tâlib Tuğrul B. Muhammed B. Melikşâh Yemînu Emîri'l Muminîn* kısmında ise Sultan Sancar tarafından Tuğrul Bey'e veliahtlık ve kaymakamlık tefviz edilmesi, Muhammed Tapar'ın oğullarından Mesud ile arasındaki düşmanlıktan söz edilmektedir. İkinci bölümün üçüncü kısmında *Sultân Gıyâseddîn Ebû'l Feth Mes'ûd B. Muhammed Kasîmu Emîri'l Muminîn*'de, halifelik makamının güçlendirilmesi ve halife Mustersîd-billah'ın halife olarak tanınması, Halife Raşid'in şehit olması, Aksunkur'un faaliyetleri, Fars hâkimi Bozapa ile Mergzar-Karategin çayırında, Kuhran Köyü'nde yapılan savaş ve Bozapa'nın esir düşüp

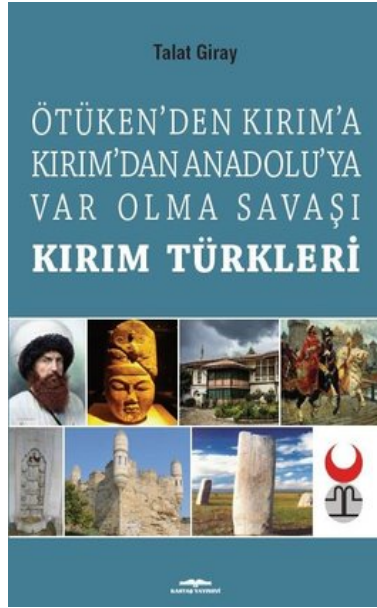
katledilmesi gibi konular işlenmektedir. Diğer bir alt başlık *Es-Sultân Mugîsu'd Dîn Melikşâh B. Mahmûd Yemînu Emîri'l Muminîn*'de Melikşah'ın devlet işleri ile pek ilgilenmediği, eğlenceye olan düşkünlüğünden bahsedilmektedir. İkinci Bölümün beşinci alt başlığı *Sultân Giyâseddîn Ebû Şucâ Muhammed B. Mahmûd Kasîmu Emîri'l Muminîn*'de Hasbeg'in katli, Süleyman Şah'ın Sultan Muhammed'e karşı faaliyetleri, Sultan Muhammed ve Süleyman Şah arasındaki mücadeleler gibi konulara yer verilmektedir. İkinci bölümün altıncı alt başlığında *Sultan Muizzuddîn Ebû'l Hâris Suleyman B. Muhammed Burhânu Emîri'l Muminîn*, Selçuklu ümerası Muhammed Tapar öldükten sonra Musul'da bulunan Süleyman Şah'ı çağırarak 555'te(1160) tahta çıkarttıkları ve gelenek gereğince Azerbaycan'da Atabeg İldeniz'in yanında bulunan Arslanşah'ı veliht ilan ettiği fakat Süleyman Şah'ın zevk ve sefaya düşkünlüğü nedeni ile Atabeg İldeniz tarafından tahtan indirilerek yerine Arslanşah'ı çıkarması ve Süleyma Şah'ın Horasana giderek ordu toplaması ve taht kavgasına girişmesine engel olmak amacıyla hapsedilmesi anlatılmaktadır. İkinci bölümün yedinci alt başlığı olan *Es-Sultân Rukneddîn Ebû'l Muzaffer Arslan B. Tuğrul Kasîmu Emîri'l Muminîn*'de Tikrit Kalesi'nde tutulan Arslanşah'ı İldeniz'in Hemedan'a getirmesi ve tahta çıkartması, Gürcü Kralı III. Giorgi'nin İslam ülkelerine yaptığı yağma ve düzeni bozma faaliyetleri, Rey hâkimi Hüsâmeddin İnanç Sungur Bey ile münasebetler ve İnanç'ın katledilmesi, Batınilerin kötü faaliyetleri neticesinde Arslanşah ile İldeniz'in Kazvin civarındaki Bâtînî kalelerini zaptetmesi gibi konular aktarılmaktadır. İkinci bölümün son alt başlığı olan *Es Sultânu'l A'zâma 'zâm Ruknu'd Dunyâ Ve'd Dîn Muizzu'l İslâm Ve'l Muslimîn Ebû Tâlib Tuğrul B. Arslan Kasîmu Emîri'l Muminîn*'de Fahrüddin Kutluğ ve katli, Eyyübilerle ilişkiler, Selçuklu Devleti'in yıkılması ve Harzemşahların doğuşu aktarılmaktadır.

Müellif her bölümün başında sultanlara övgü dolu sözler ile başlayıp kronolojik olarak Büyük Selçuklu ve Irak Selçuklu sultanlarının faaliyetleri, diğer devlet ve topluluklarla olan ilişkilerine değindikten sonra doğum ve ölüm yıllarına, sultanlık yıllarına, vezirlerine, tevkisine yer verilmektedir. Kitabın sonunda titizlikle hazırlanan, Türkçe ve yabancı kaynaklardan oluşan bibliyografya kısmına yer verilmektedir. Ek bölümünde, eserin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu 3019/1 numarada kayıtlı en eski yazma nüshasının ilk varağı verilmiştir.

Hasan Sabbah ve Haşhaşilerin yarattığı korku düzenine de değinen Muhammed el-Hüseynî el-Yezdî, aynı zamanda Selçukluların gündelik hayatı ve toplumsal ilişkileriyle ilgili ilginç bilgileri şiirler, âyetler, hadisler, darbimeseller ve ıstılahlarla süslü bir dil ile okuyucuya sunmaktadır. Birincil kaynak olması dolayısıyla Selçukluların siyasi, kültürel, ekonomik ve toplumsal hayatı hakkında önemli bilgiler sunup döneminin dilini, kültürünü ve tarihini gözler önüne sermektedir. Selçuklu Devleti idari teşkilatı, ordu, devlet ve toprak (ikta) sistemi, vergilendirme sistemi, hükümdarlık alametleri, mal ve hizmet fiyatlarında devletçe tespit edilen üst sınırı ifade eden *Narh* sistemi ve pahalılığı, meliklerinin küçük yaşlardan itibaren siyasi, askeri, idari yeteneklerini geliştirmek üzere bazı eyaletlere yönetici olarak gönderilen *atabeglik müessesesinin* etkin bir şekilde sürdürüldüğü, Şer'i ve Örf'i hukuka dayalı yönetim anlayışını, kadınlara verilen önem, mimari yapı ve kut anlayışı gibi konular eserde açık bir şekilde gözler önüne

serilmektedir.

Bu çeviri eserde müellifin üslubuna, görüş ve düşüncelerine müdahale edilmeden, orijinal metne sadık kalınarak aslından aynen çeviri yapılmaktadır. Gerekli görüldüğü yerlerde açıklamalar dipnotlarla belirtilmektedir. İslami dönemde kurulan, Türk tarihi açısından en önemli hanedanlıklardan biri olan Büyük Selçuklu Devleti ve Irak Selçuklu Devleti'ni konu edinen bu eser, Selçuklu ve Ortaçağ tarihi konusunda araştırmacılara yol gösteren önemli bir çeviri eserdir. Eser tarih bilimine özellikle Selçuklular dönemi çalışmalarına önemli bir katkı sağlamakla beraber yazarın sadece çeviriyi yapıp kendi görüş ve önerilerini belirtmemiş olması bence bir eksiklik olarak görülebilir.

Ötüken'den Kırım'a Kırım'dan Anadolu'ya Var Olma Savaşı: Kırım Türkleri

Talat Giray

İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2020, 390 sayfa, ISBN: 9789752822368

Aybüke GÜZAY*

Talat Giray, dedeleri Kırım göçmeni olan bir makine mühendisidir. Kırıkkale, İzmit, Pakistan, Libya ve Kazakistan gibi pek çok yerde görev yaptıktan sonra 2009 senesinde emekliye ayrılmıştır. Bu kitabı yazmasındaki amaç, başta Kırım tarihi ile ilgili olan konuları gelecek kuşaklara aktarmaktır. Bir önsöz ve bir sonsöz olmak üzere 16 bölümden oluşmaktadır.

Kırım Türkleri başlığını taşıyan *I. bölümde* Kırım Türklerinin etnik kökenlerine dair *Tatar* adının anlamı ve Kırım Tatar dili açıklanmıştır. Kırım Yarımadası'nın sınırları da bu bağlamda verilmiştir.

Kıpçaklar adlı *II. bölümde* anlaşıldığı üzere yazar, İslamiyet'ten önceki Türk Devletlerine yer vermek istemiştir. Bu bağlamda Kıpçaklar, Göktürkler, Hazarlar, Uygurlar ve Kırgızların kuruluş ile yıkılış süreçleri açıklanmıştır. Kırım Türklerinin etnik manada ve sosyo-kültürel anlamda temellerini oluşturduklarından ötürü Kıpçaklara ait hususlara daha detaylı değinilmiş ve kurulan Türk Devletlerinde yer alan Kıpçakların rolleri incelenmiştir.

III. bölüm ise *Altınorda Devleti* adını taşımaktadır. Karadeniz'in kuzeyinde yer alan ve Deşt-i Kıpçak adı verilen geniş alanda Tatarların varlıkları önemlidir. Bu varlığı anlayabilmek için Altınorda Devleti'nin muhakkak incelenmesi gerekmektedir. Zira adı geçen devlet yıkıldıktan sonra bölgede hanlıklar kurulmuştur ve bu hanlıklardan bir tanesi de *Kırım Hanlığı*'dır. *IV. bölüm* Altınorda Devleti sonrası

* Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, aybukeguzay@gmail.com aybukeguzay@hotmail.com

gelişmelere yer verilmiş olan bölümdür ve *Altınorda Sonrası Siyasî Gelişmeler* başlığını taşımaktadır. Kazan ve Sibir Hanlıklarına yer verilen bu bölümde ayrıca Özbek ve Kazak uluslarının oluşumlarına da değinilmiştir. Kırım Tatarlarının detaylı bir şekilde incelenmiş olduğu *Kırım Hanlığı (1440-1783)* başlığını taşıyan *V. bölüm* kitabın amacını göz önüne sermesi açısından çekirdek konumdadır. Hanlığın kuruluşundan yıkılışına kadar olan gelişmelere yer verilmiştir. Dönemsel olarak da tüm Kırım hanları teker teker işlenmiştir.

Kırım, Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Lehistan başlıklı *VI. bölümde* Kırım Hanlığı'nın siyasî sistemi işlenmekle birlikte, Osmanlı Devleti ve Moskova'nın gözüyle Kırım'ın önemi değerlendirilmiştir. Bu devletler ve Kırım Hanlığı arasındaki siyasî ilişkilere yer verilmiştir.

Orta Asya'da Rus Yayılması başlıklı *VII. Bölüm*, Rusların Türkistan coğrafyası ve Kazak bozkırlarında yayılma sürecine yer verildiği bölümdür. Ayrıca Türkistan Hanlıklarının Rus Çarlığı tarafından işgal edilme süreçleri anlatılmış, 1800'lü yıllardan itibaren I. Dünya Savaşı'na giden süreç değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Rus Çarlığının yıkılması ve Bolşevik Devrimi de ele alınmıştır.

Kafkasya başlıklı *VIII. bölümde* Kırım Hanlığı ve Kafkasya ilişkileri işlenmiştir. Özellikle Kafkasya'nın 1700-1800'lü yıllardaki Ruslara karşı olan mücadelesi, *gazavat* düşüncesi ve Şeyh Şamil'in savaşlarına yer verilmiştir. Kırım savaşı esnasında Kafkasya'nın durumu da ele alınmış, bu hususlar Rusların baskısı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Nihayetinde Kafkasya'daki büyük sürgünler ve göç dramları bölge halkına büyük zarar vermiştir.

Kırım Hanlığının Rus Çarlığı tarafından 1783 senesinde ilhak edilmesinden sonra Kırım için çok zor zamanlar başlamıştır. *İlhak Sonrası Kırım 1783-1938* başlıklı *IX. bölümde* bu süreç değerlendirilmiş, İsmail Gaspıralı önderliğinde yaşanan millî uyanışın Kırım üzerindeki etkisi açıklanmıştır. Bu süreçten sonra ise I. Dünya Savaşı esnasında Numan Çelebi Cihan önderliğinde kısa süreli bir millî uyanış devri gerçekleşmiştir. Numan Çelebi Cihan şehit edilmiş, nihayetinde bu kez de Bolşeviklerin baskı dönemini yaşamak durumunda kalmışlardır.

X. bölüm "I. Dünya Savaşı ve Ruslar" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Kırım Türklerinin savaştaki meselesine çok az değinilmekle birlikte olaylar daha çok Osmanlı Devleti'nin durumu çerçevesinde ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaştığı cepheler ve ayrıca Kafkasya'daki siyasî gelişmelere de yer verilmiştir. Bu bağlamda savaş sonunda imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşması da ilgili devletler açısından önem taşımaktadır. Bu bölümde Türk Dünyası'na ait önemli görülen başlıkların seçilmiş olduğu düşünülmektedir. Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'ye girişinden bahsedilmiş olması bu örneklerden bir tanesidir.

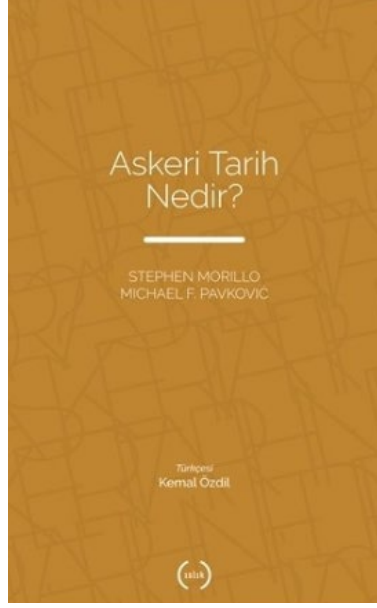
Kurtuluş Savaşı adlı *XI. bölüm* Anadolu'daki Millî Mücadele dönemine yer verildiği bölümdür. Bu bağlamda o dönemde Anadolu'da yaşayan Kırım Türklerinden de bahsedilmiştir. *XII. bölüm* ise *Ekonomi ve Sosyal Değişim* başlığını taşımaktadır. Bir önceki bölümün devamı niteliğinde olan bu bölümde ulusal savaşın kazanılması ve Kırım Türklerinin Anadolu'ya yerleşmeleri hususları değerlendirilmiştir.

XIII. bölüm II. Dünya Savaşı döneminin ele alındığı bölümdür ve *II. Dünya Savaşı'nda Kırım ve Türkiye* başlığını taşımaktadır. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Kırım'da Alman işgali de dâhil olmak üzere Kırım Türklerinin Rusya tarafından sürgün edilmesine kadar giden süreç değerlendirilmiştir. Bilindiği üzere Kırım Türkleri Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesi ile vatanlarından sürgün edilmişlerdir. Esasen bu husus Rusya tarafından ileri sürülen bir bahane niteliğini taşımaktadır.

XIV. bölümün başlığı *SSCB'nin Dağılması ve Türk Cumhuriyetleri*'dir. Bu bağlamda Özbekistan, Kazakistan, Tataristan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi Cumhuriyetler ele alınmış ve 1990 yılı sonrası gelişmelere yer verilmiştir. Bağımsızlığa giden süreçte Türkiye ile ilişkiler de değerlendirilmiştir.

XV. bölüm *Kırım (1989-2014)* başlığını taşımaktadır ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Kırım'ın tutumu incelenmiştir. Fakat zaman Kırım Tatarlarının aleyhine işlemiş ve ne yazık ki 2014 yılında Kırım, Rusya tarafından tekrar işgal edilmiştir. *XVI. ve son olan Kırım Türklerinin Folkloru ve Halk Edebiyatı* başlıklı bölümde ise Kırım Tatarlarının kültürel zenginliklerine yer verilmiş; halk destanları, masalları, efsaneleri ve manileri anlatılmıştır.

Kullanılan kaynaklar açısından Kırım Tatar Türkleri ile ilgili yapılan çalışmaların genel olarak görülmüş olduğu bir eser olan bu çalışma, millî kültürlerine ve tarihlerine sahip çıkma arzusunda olan bir yazar tarafından kaleme alınmıştır. Dolayısıyla yazarın, kendi tarihlerini gelecek kuşaklara aktarma niyetinde olması olumlu ve güzel bir gelişmedir. Bazı bölümlerde Kırım dışındaki örneklere de yer verilmiş olmasını bilgi fazlalığı olarak değerlendirmemize rağmen, kitabın genel sıralama olarak konulara bağlı kaldığı görülmektedir.

Askeri Tarih Nedir?

Stephen Morillo, Michael F. Pavkovic, Çev. Kemal Özdil

İzmir, Isık Yayınları, 2020, 224 sayfa, ISBN: 978-605-9018-85-2

Kasım BİLİCİ*

Askeri tarih, temeline savaşları konu alır, ama salt bir savaş doktrini üzerinden alanın sınırlarını çizmek kitabın yazarları için kabul edilebilir bir bakış açısını ihtiva etmiyor. Savaşları konu almasının yanında savaşa varmadan edinilen askeri fraksiyonların tümü hatta savaş sonuçlarının analizleri ve savaş (sanatı veya bilimi) stratejilerinin *nasıl ve ne kadar iyi yürütüldükleri* ile ilgileniyor. Bu noktada lider pozisyonunda olanların verdikleri kararlar, kararları uygulamaya geçiren kurumlar, bu kurumlarda görev alan birey veya grupların fikir dünyalarını şekillendiren dini veya ideolojik düşünce yapılarından herhangi birine odaklanmak, askeri tarihin kapsamı alanına girebilir. Öte yandan her türlü toplumsal yapı, kültürel olgular, ordunun nasıl kurulduğu ve savaşma biçimleri, toplumla nasıl etkileşim içinde olduğu konusunda bilgi verir. Dolayısıyla askeri olan ile toplum arasındaki ilişki karşılıklı olarak birbirini beslemek zorundadır. Tarihi saiklerle desteklenen bu görüş gösteriyor ki askeri tarih çalışmak *savaş sevici* olmayı gerektiren bir durum değildir. Aksine savaşın yol açtığı toplumsal kargaşaların analizini yaparak insanlık adına faydalı olduğu söylenebilir.

Tarihin tüm alanlarında olduğu gibi askeri tarih alanında da tarihçiler tematik analiz ve salt yorum arasında kalırlar. Tarih geçmişin herhangi bir dönemi hakkında öykü anlatmaktır. Bir olayı birincil kaynaktan olduğu gibi anlatmayı tarih saymak zordur: Bu tarz bir anlatı “*geçmiş zamanlar hakkında bize*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı,
kasimbilici1349@gmail.com

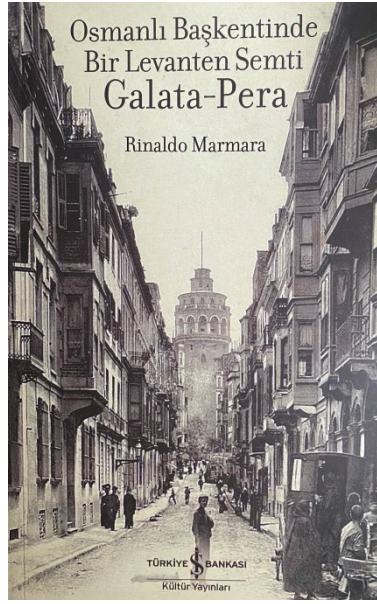
ne söylediğini hiç anlamaya çalışmadan antik nesnelere toplamakla eşdeğerdir.” Yani tarihi bir çözümleme yapılmadan oluşturulan anlatı, antikacılık yapmak gibidir. Oysaki tarih geçmişteki kaynağın ne söylediğini analiz etme işidir. Bu nedenle salt bir savaş tarihi değil, askeri kurumların “siyaset, iktisat, toplum, doğa ve kültür ile çeşitli kesişimlerinin şekillendiği, her türlü incelemeyi de kapsayan geniş bir askeri tarih tanımına ulaşırız.”

Kitabın ilk bölümünde askeri tarih alanının sınırları bu şekilde çizilirken, ikinci bölümünde askeri tarih yazımının geçmiş nüvelerinin izi sürülüyor. Eski Mısır, Sümer, Çin gibi medeniyetlerde yazının veya yazı formunda işlenen hiyerogliflerin büyük bir kısmı kral menkıbelerine dayanır. Bu metinler *askeri odaklı* anlatıları simgeler. Sözlü olarak savaş öykülerinin kuşkusuz kral menkıbelerinden önce de var olduğu tahmin ediliyor. Fakat bu tür ile ilgili sadece yazılı olanlarını biliyoruz. Homeros’un İlyada’sı bu türün öncü örneklerinden biridir. Yine de bu bahsedilenlerin hiçbiri modern askeri tarih metinleri için önemli bir kaynak hüviyeti taşımaz. Bunun temel nedeni kralların propagandasını yoğun olarak yapmaları görülmektedir. Modern askeri tarih yazımı ile ilgili kaynak sağlayan ilk metinler, MÖ beşinci yüzyılda Yunanlılar ile başlar. Yunanistan’ın siyasi ve felsefi alt yapısı askeri tarih yazımında da kendisini göstermiştir. Kent devletlerinin birbirleri ile savaşları ve Perslere karşı birleşip onları bozguna uğratmaları bu toplumun askeri saiklerinin ne kadar gelişmiş olabileceği ile ilgili bilgiler vermektedir. Romalılarda da benzer bir illüstrasyon hakimdir, fakat Romalılar savaşı Sezar’ın hegemonyasının ve perspektifinin etkisiyle *generalin aklının hükmettiği düşünsel bir sanat* olarak değerlendirmişlerdir. Ksenefon, Tukidides, Herodotos, Polybius gibi Yunan düşünürlerin aksine Sezar, savaşta bütün olayı bitiren kendisi (general) olduğu savı ile yazınsal sistemin gelişmesini etkiler. Sezar’a göre askerler sadece onun emri altındaki hizmetlilerdir ve vasıfları kendilerine söyleneni yerine getirmekten ibarettir. Bu sebeple savaşta zaferin de yenilginin de tek sorumlusu general olarak kabul edilen bir yazın sistemi hâkimdir. Çin için de modern askeri tarih yazımı M.Ö. beşinci yüzyıl olarak değerlendirilir. Hanedanlıklar arasındaki mücadeleler, Konfüçyüs ve diğer felsefe okullarındaki düşünce ekollerinin etkisiyle askeri tarih düşüncesi şekillenmiştir. Ortaçağ Avrupa’sında ise kilise mensuplarının tarih yazımı konusunda baskın olduğu görülmektedir. Bizans da ise aynı dönem imparatorlar ve komutanlar askeri elkitapları üretimini teşvik ederek modern yazıcılığa katkı sağlamışlardır. Daha geç dönemlerde aydınlanma çağı ile birlikte gelen düşünce akımları çerçevesinde askeri tarih daha formel bir biçim kazanmıştır.

Uzun bir geçmişe sahip olan bu alan *profesyonel askeri eğitim dalı* olarakta işlev görmüştür. Askeri tarih, biçimsel anlamda kitap, makale vb. yazınsal formların dışında *televizyonda, filmlerde, milli parklarda* gitgide canlanmaktadır. Değişen dünya şartları gereği daha çok görsel materyale dönüşen askeri tarih, toplum için farklı bir albeniye sahiptir. Askeri tarihin kaynakları doğrudan geçmişin malzemesi olan bulgulardır. Yazılı veya görsel olabilen bu bulgular sayesinde toplum nezdinde ki tarih algısı şekillenebiliyor. Geçmişin olay ve olgularının rasyonel bir düzlemde değerlendirilmesi, analiz edilip çözümlenmesi gibi tarihsel imgeler gelecek tasavvuru yapmada fikir kırıntıları üretebilmektedir.

Bu noktada askeri tarihin geleceği ile ilgili küresel barışı korumaya yönelik çıkarımlar yapılması yanlış olmaz. Dünya genelinde artan terörizm sorunu, politik bir takım algılara ya da dini ve kültürel çatışmaları tetikleyecek ölçüde evrime sebep olmuş durumdadır. Bu tarz çatışmalar daha fazla terör sorunu ile mücadele edilmek zorunda kalınacağına işaret olabilir. Askeri kurumlar bu tarz *gayri nizami* oluşumlara karşı farklı refleksler geliştirmeye muktedir gibi görünüyor. Değişen durumlar küreselleşmenin etkisiyle belli bir bölgeyi değil tüm dünyayı etkiler ölçüde yapılanabilir. Örneğin Çin ile Tayvan arasında meydana gelen bir savaşta kimyasal hasara yol açabilecek mühimmatların kullanımı iklim sorunu, sivil ölümleri, doğal hayatın tahribatı gibi sorunlara neden olabilir. Bu gibi senaryoların gerçeklikten uzak kalması açısından askeri tarihin geleceğini öngörüp, önlemler alınmasına vesile olmak dünyanın geleceği açısından oldukça önemlidir.

Kitabın genel muhtevası *askeri tarih nedir?* sorusuna kapsayıcı bir cevap üretme gayesi taşımaktadır. Askeri tarihe bir giriş, askeri tarih yazımı, kavramsal çerçeveler, güncel ihtilaflar, askeri tarih yapmak, askeri tarihin geleceği gibi altı ana başlık altında konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Temel kapsam alanı Amerika ölçeğinde öğrencilere bu alanı tanıtmaktır. Bu sebeple yerel birçok unsurdan da bahsedildiğini görmek mümkündür.

Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Senti Galata - Pera

Rinaldo Marmara

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, 286 Sayfa, ISBN: 978-625-405-064-0

Nur Banu ŞİMŞEK*

Rinaldo Marmara, İstanbul doğumlu bir tarihçidir ve Saint Michel ile Saint Benoit okullarından sonra şuan ki adı Marmara Üniversitesi olan İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde okumuştur. Tarih doktorasını ise Fransa'da, Montpellier Paul Valery Üniversitesi'nde Levantenler üzerine yapmıştır. Birçoğu İstanbul hakkında olan elliye yakın kitap ve makaleyi yazmıştır. Vatikan Arşivlerinde araştırmalar yapmakta olan Rinaldo Marmara, Türkiye-Vatikan diplomatik ilişkileri konusunda çalışmalarını sürdürmektedir.

2020 yılında kaleme alınmış olan bu kitap, üç bölümden oluşmaktadır. Levantenlerin tarihinden başlanarak, Levantenlerin ekonomik, siyasal, kültürel ve gündelik yaşamları hakkında birçok konu detaylı bir şekilde Vatikan Gizli Arşivi, Propaganda Fide Tarihi Arşivi ve kiliselerin arşivlerinden yararlanılarak yazılmıştır. Özetle, Levanten semti olan Galata-Pera çevresindeki Levantenlerin yaşamı bu kitabın esas konusunu oluşturmaktadır. Kitabın belli bölümlerinde kullanılan resimler, yazılan konulara uygun bir şekilde yerleştirilmiştir ve kitabın son bölümünün ardında bulunan *Levanten Tarihine Dair Albüm* adlı ek bölümde, altında açıklamaları ile birlikte çok sayıda fotoğraf mevcuttur. Bununla birlikte iki ek bölüm daha vardır ve bu bölümlerde Levantenler hakkında çeşitli bilgilere yer verilmiştir.

Eserde kullanılan dil akademik dile uygun olması ile birlikte akıcı, yalın ve okuyucuyu yormamaktadır.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, nurbanu.simsek@stu.fsm.edu.tr

Dipnotlar etkin bir şekilde kullanılmıştır ve kitabın sonunda bulunan kaynakça ile dizin okuyucunun bu konu hakkında araştırma yapmasında kolaylık sağlayabilecek yeterliliktedir.

İlk bölümün öncesinde bulunan girişte yazar, Vatikan Kütüphanesi'nde korunmakta olan 1581 yılına ait Venedikli Maffeo Venier'in, Galata'yı tanıttığı rapora yer vermiştir.

Kitabın *Levantenlerin Kısa Tarihi* isimli birinci bölümü, altı alt başlığa ayrılmıştır. İlk olarak, Bizans'ın İstanbul'a egemen olduğu dönem, Levanten toplumunun kökenine dayandırılmıştır ve Levantenlerin nasıl oluştuğu hakkında detaylı açıklamalarda bulunulmuştur. Levantenlerin İstanbul içerisinde konumlandığı bölge açık bir şekilde belirtilerek, bu topluluğun hangi nedenler ve olaylar sonucunda bu bölgeye yerleştiği okuyucuya aktarılmıştır. İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden önce verilen bu bilgiler yalnızca kitabın çok az bir kısmını kapsıyor olsa dahi okuyucu açısından oldukça fayda sağlayıcıdır.

Kitapta fetih ardından İstanbul'da bulunan ticari yeteneğe sahip Latinlerin kaybedilmemesi için verilen çabalardan ve kararlardan bahsedilirken çok sayıda Latin'in şehri terk ettiği, kalanların ise sultana boyun eğerek ne şekilde yaşadıkları belirtilmiştir. Bu çabaların en önemli örneği olan II. Mehmed'in tuğrasının bulunduğu fermanın bahsedilirken bu fermanla birlikte Galatalı Cenevizlilere tanınan imtiyazların bu topluluğun nasıl muhafaza olmasını sağladığı aktarılmıştır. II. Mehmed'in İstanbul fethi ile kendilerine tanınan ticari serbestlik ve inanç özgürlüğünün Levantenlerin oluşumundaki en büyük etken olduğu ve bunun bir dönüm noktası teşkil ettiği özellikle belirtilmiştir. Ayrıca bu bölümde II. Mehmed'in şehri terk edenler için aynı yıl içerisinde yayınladığı kapitülasyon metninin örneğine yer verilmiştir. Kitapta, Levantenlerin bu ayrıcalıkları ile birlikte doğan sonuçların, Osmanlı Devleti'nin hoşgörüsü sayesinde gerçekleştiğinin birçok kere belirtilmiş olması, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerden farklı olarak yabancı tebaaya karşı sergilediği tutumun değerini göstermektedir. Bunun bir başka örneği ise kitabın isminde *Osmanlı* isminin anılmasında görülmektedir.

Yazar, fetihten sonra *Magnifica Comunità di Pera* veya *Santa Anna* isimleri ile anılan birliğin kuruluşunu, görevlerini ve niteliğini detaylıca açıklamıştır. Bu birliğin başkanları ve başkan yardımcılarının listesi okuyucuya aktarılırken Vatikan Gizli Arşivlerinden ulaşılan bilgilerle birlik üyelerinin isimlerinin bulunduğu katalogdan da ayrıca bahsedilmiştir. Fetih ardından ikinci kez kurulan bu toplumun, 19. yüzyılın ortasından 20. yüzyılın başına dek geçen sürecinin neden altın çağı olduğu aktarılırken farklı ülkelerden gelen göçmenlerin, Islahat Fermanı'nın ve yabancılara mülk edinme hakkının doğması konularına da değinilmiştir.

Tanzimat Fermanı'nın ve Islahat Fermanı'nın Levantenleri etkileyen taraflarından bahsedilmeden önce bu iki ferman hakkında detaylı bir şekilde bilgi verilmiş ve hemen ardından *Yabancılara Tanınan Gayrimenkul Edinme Hakkı* isimli alt başlıkta bu ayrıcalıklardan bahsedilmiştir. Ayrıca Levantenlerin bu yükseliş döneminde çoğunluğunun birtakım araştırmalarla İtalyan olduklarının tespit edildiği görülmektedir.

Galata - Pera başlıklı ikinci bölümde, Galata ve Pera isminin menşei hakkında oldukça ayrıntılı bir

şekilde bahsedilmiştir. Galata ve Pera isminin ne şekilde ortaya çıktığı ve ne gibi değişiklikler gösterdiği sorularına cevap verilmesinin ardından sırasıyla Pera ve Galata olmak üzere iki ayrı alt başlık vardır. İlk alt başlık olan *Pera* kısmının neredeyse tamamını oluşturan Pera'nın sosyal topografyası konusu için fazlasıyla emek harcandığı açıkça görülmektedir. Özellikle bu semtin sokakları ile ilgili birçok tablo hazırlanmış olması dikkate değerdir. Daha sonra Pera'da bulunan başlıca kiliseler hakkında önemli bilgilere yer verilmiştir. İstanbul'da bulunan Aziz Antonio Kilisesi'nin arşivlerinde yer alan yayımlanmamış bir eserdeki 1904 yılında Pera'da yaşayan Latinlerin isimleri ve hane numaralarının bilgileri okuyucuya sunulmuştur. Pera'nın sokak isimleri, eski ve yeni olmak üzere karşılaştırılarak listelenmiştir. Aynı şekilde Pera'daki *Grands-Champs* adı ile bilinen eski Beyoğlu Mezarlığı'nın konumu, tarihi ve mezar taşları hakkında yapılan araştırmalara yer verilmiştir. Ek bölümlerinden birinde bu mezarlıkta ikamet eden ailelerin adlarının bulunduğu tarihi belge okuyucuya sunulmuştur.

Diğer bir alt başlık olan *Galata* başlığında ilk olarak Galata Kulesi ve Galata'nın başlıca kiliseleri tanıtılmıştır. Galata Kulesi hakkındaki bilgiler içerisinde II.Mehmed'in İstanbul fethi ardından Cenevizlilere tanıdığı kapitülasyonlar gereği kulenin yıkılması gerekmesine rağmen, varlığının korunması için yalnızca bir kaç metre alçaltılmakla yetindiği bilgisi verilmektedir. Kiliseler üzerine bilgiler verilirken R.Marmara-Latin Katolik Kiliseler Arşivi'nden alınan kilise planları ve kiliselerin genel görünümü hakkında kullanılan resimler bu bilgilerin tahkim edilmesini sağlamıştır. Arkasından Galata'nın sosyal topografisine dair bu bölgedeki İtalyanların ticari faaliyetleri ile sınai ve ticari kuruluşlar üzerine açıklamalarda bulunulmuştur.

Levantenlerin Ortak Lisanı, Gelenekleri ve Dernekleri başlıklı üçüncü ve son olan bu bölüm, azınlıklarla birlikte yaşayan Levantenlerin, ortak dilleri Rumca'dan bahsedilerek başlangıç göstermektedir. Bununla birlikte Levantenlerin İstanbul gibi çok kültürlü halkın yaşadığı yerde birden fazla dili kullanmış oldukları ve onların çok dilli topluluklar olduğu belirtilir. Rumca'nın nasıl Levantenler arasında ortak lisan haline geldiği irdelenmiş ve bu ortak lisanın delili olarak *Frangochiotika* isimli eser üzerine kısa bir bilgi verilmiştir. Levantenlerin toplumsal hayatına dahil olan dernekler, Societâ Operia (İşçi Derneği), İtalyan Hayır Derneği isimli iki dernek üzerinden ele alınıp anlatılmıştır. Bu iki derneğin kuruluşları, amaçları, üyeleri ve derneklerin mekanları belirtilerek birtakım bilgiler sunulmuştur. Bununla birlikte İtalyan Hayır Derneği'ne bağış yapanlar arasında Sultanın dahi olduğu bilinmektedir. Bunun vesilesi olarak bu derneğe katılımcı olarak İtalyanlar haricinde Osmanlı vatandaşlarının da dahil olarak her yıl büyük miktarlarda bağış toplaması olduğu görülmektedir. Ayrıca İtalyan Hayır Derneği'nin bazı yıllarındaki para bağışları bu bölümde okuyucuya sunulmuştur.

Halen daha varlığını koruyan Pera'daki Casa d'Italia isimli binanın, yıllar içerisinde değişim gösteren hizmetleri kronolojik sıra ile belirtilmiş, bu binanın tarihi kısaca açıklanmıştır. Casa d'Italia ardından Venedik Sarayı ele alınırken bu sarayın inşası, inşa amacı, mimarisi ve geçirdiği tadilatlarla değinilmiştir. Ardından Venedik Sarayı'nın kimler tarafından kullanıldığı sıralanmış, en sonunda ise İtalya'nın bu sarayı geri talep ettiğine dikkat çekilmiştir. Günümüzde ise İtalyan büyükelçisinin İstanbul ikametgâhı

olarak kullanıldığı bilgisi verilmiştir.

Kitap bahsettiğimiz bu üç bölüm ile sonlanmadan önce karşımıza ek üç bölüm daha çıkmaktadır. Yazar bu üç bölüme sırasıyla *Levantenler - Fortunato Maresia, Beyoğlu (Pera) Mezarlığı'na (Grands-Champs) Gömülen Kişilerin [Mezarların] Listesi* ve *Levanten Tarihine Dair Albüm* isimlerini vermiştir. İlk ek bölümünde *Pera Beyoğlu ve Anılar* kitabının yazarı olan Fortunato Maresia'nın, 21 Eylül 2019'da Büyükkada'da gerçekleştirilen *Prens Adaları'nda Levanten Yaşam Tarzı* başlıklı panelde yaptığı konuşmasının metni yer almaktadır. İkinci ek bölümünde *Galata - Pera* isimli bölümü anlatırken bahsettiğimiz gibi Beyoğlu Mezarlığı'na gömülen kişilerin listesi bulunmaktadır. Son olarak üçüncü ek bölümü, giriş bölümünde de anıldığı üzere Levanten tarihine dair bir albümdür. Bu albümdeki fotoğraflar altında açıklamaları ile birlikte R. Marmara-Latin Katolik Kiliseler Arşivi'nden ulaşılmış olduğu ayrıca belirtilmektedir.

Bu eser, ilk olarak kendisi bizzat Levanten olan biri tarafından kaleme alınması bakımından dikkat çekicidir. Rinaldo Marmara'nın önsözünde gördüğümüz kadarıyla İstanbul'a olan sevgisi açık bir şekilde anlaşılmaktadır. İstanbul'a olan bu sevgisinin yanında Osmanlı Devleti'ne olan saygısı kitabın ismini "*Osmanlı Başkentinde Bir Levanten..*" olarak başlanmasından dahi görülmektedir. Eser konusu üzerine detaylı bilgiler ve örnekler ile anlaşılmasını destekleyecek yardımcı kaynaklarla zenginleştirilmiş bir şekilde okuyucuya takdim edilmiştir. Konusu başlığı ile bağdaş bir anlatım içerisindedir. Belirtmek gerekir ki günümüzde Levantenler hakkında yeterli çalışma bulunmamasına rağmen bu konu hakkında yazılan ilk örneklerden biri olan bu eser kendi alanındaki büyük eksiklikleri tamamlamıştır. Ayrıca Levantenler üzerine çalışacaklara katkı sağlayıcı ve yol gösterici niteliktedir. Sonuç olarak bu eser, Levantenler hakkında araştırma yapmak isteyenler için faydalı olabileceği gibi Levantenler konusuna ilgisi olanların merakını giderebilecek bir kaynaktır.

İlk Türk Akademisi Encümen-i Dâniş

Ali Akyıldız

İstanbul, Türkiye Bilimler Akademisi, 2018, 86 sayfa, ISBN: 978-605-2249-13-0

Fatih ERBAŞ*

Kitap, 1851’de Padişah Abdülmecid’in fermanıyla kurulan Encümen-i Daniş’in kuruluşu ve faaliyetlerini anlatmak amacıyla hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Yazar Prof. Dr. Ali Akyıldız, Türkiye Bilimler Akademisi üyesidir. Osmanlı Devlet Arşivinde de çalışmış, Osmanlı Devleti’nin son dönemine dair, hassaten Tanzimat ve sonrası müesseseleri ile kişilerine dair birçok kitap ve makalesi bulunan bir bilim adamıdır.

Eserimiz, günümüze göre bazı farklılıklar gösterse de amaçları, oluşum ve işleyişi, üyelik yapısı ve faaliyetleri açısından akademi özelliklerine sahip bir kuruluş olan Encümen-i Daniş’i anlatmaktadır.

Encümen-i Daniş’in kuruluşu, içtüzüğünün hazırlanışı, encümenin dâhili ve harici üyeleri, encümenin açılışı ve Türkçeye verilen özel önem, encümenin Avrupa ve Amerika’daki muadilleri ile kurmaya çalıştığı ilişkiler ve irtibatlar, encümenin önemini kaybetmesi, encümenin telif ve tercüme eserleri kitapta ele alınan konuların başlıklarıdır. Bu çerçevede; Encümen-i Daniş’in kuruluşuna dair Sultan Abdülmecid iradesi, encümenin dâhili ve harici üyelerini gösterir defter, içtüzük, encümenin Abdülhak Hamit’in babası 2. Başkan Hayrullah Efendi tarafından okunan açılış nutku ve işleyişe dair birkaç belge de kitabın ekler bölümünde sunulmuştur.

Kitap, Encümen-i Daniş’in “*İlk Türk Akademisi*” olarak kabul gördüğü vurgusu ile başlamaktadır. Bu çerçevede Avrupa ve Amerika’da bu alanda 17 ve 18. yüzyıllarda yapılan çalışmalardan örnekler

* Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktoru, fatiherbas@gmail.com

verilerek Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dan başlatılarak Osmanlı Devleti'nin gayretleri de ortaya konmaktadır.

Encümen-i Daniş, 19. Yüzyılda bilim alanındaki bir örgütlenme gayretidir. Bundan önce de bazı gayretler de bulunmaktadır. Lale Devri'nde Damat İbrahim Paşa önderliğinde bir organize tercüme faaliyeti söz konusudur. Bu faaliyetler Encümen-i Daniş'e giden yoldaki taşlardan kabul edilir. Damat İbrahim Paşa zamanındaki bu tercüme bir kişinin yaptığı tercüme değildir sadece, otuz kırk kişilik heyetlerle büyük eser tercüme yapılmaktadır. Damat İbrahim Paşa'nın öldürülmesi ile bu faaliyetler akamete uğrar. İkinci gayret olarak ise 19. Yüzyıl başlarında İstanbul'da faaliyet gösteren Beşiktaş Cemiyet-i İlmîyesi ifade edilir. Beşiktaş'taki cemiyetin üyeleri ve faaliyetleri, 1826'da Bektaşî isyanları ile ilişkilendirilip dağıtılırlar. Ancak, ikisi de gerçek anlamda ilim akademisi sayılamaz.

Sultan Abdülmecit her Hicri yılbaşında Bâb-ı Âli'yi ziyaret edip konuşma yapmaktadır. 1845 ziyaretinde eğitim konusunda hükümeti eleştiren çok şiddetli bir konuşma yapar. Ancak hükümet eğitim konusunda tam bağımsız değildir. Çünkü eğitimin bir büyük yanı Şeyhülislam ile ilgilidir. Padişah kararlı bir konuşma yapınca hükümet de cesaret alıp bir komisyon kurar: *Meclis-i Muvakkat*. İlköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim teşkilatlanma çalışması yapılır. Ancak sıbyan mektebi Şeyhülislamlığın tamamen kontrolünde olduğu için komisyon çalışmalarına orta eğitimden başlar. Ayrıca kurulması düşünülen Dar-ül Fünûn'a tercüme veya telif eserler temin etmek üzere Encümen-i Daniş'in kurulması bu *Meclis-i Muvakkat* tarafından önerilir. Böylelikle devlet eliyle kurulan akademiler kategorisinde bir müessese çıkar ortaya. Encümenin ortaya çıkmasını sağlayan amillerden birinin de devleti idare eden Mustafa Reşit Paşa ve yetiştirdiklerinden Âli Paşa'nın Avrupa devletleri ile ve onların akademi türü müesseseleri ile olan ilişkileri olduğu yazar tarafından vurgulanmaktadır. Nitekim Mustafa Reşid Paşa Belçika Arkeoloji Akademisi'nin şeref üyeliğine seçilmiştir.

1851'de Encümen-i Daniş kurulmasına rağmen Dar-ül Fünûn ancak 1860'larda kurulabiliyor. Encümen-i Daniş'in ortaya çıkışından önce dâhili ve harici üyeleri oluşturulur. Buraya dâhil olmanın bir getirisi yoktur. Tamamen bir şeref payesidir. Önce kırk üye ile oluşturulur. Sonra dâhili üyelerin sayısının kırk, harici üye sayısının sınırsız olmasında karar kılınır. Telif ve tercüme eserler için encüme ödenek tahsis edilir. Bu encümenin oluşmasında Türkçe diline vurgu yapılması önemlidir.

Encümenin kuruluşu 15 Nisan 1851 tarihinde onaylanmasına rağmen, açılış Temmuz 1851'de padişahın katılımı ile yapılır. Açılış nutkunu Ahmet Cevdet Paşa hazırlamıştır. Bu nutukta da Türk diline vurgu yapılmasına dikkat edilmiştir. Encümen-i Daniş'in ilk eseri de (Fuad Paşa ile Ahmet Cevdet Paşa'nın daha önce hazırladıkları *Kavaid-i Osmani* adlı Türkçe gramer kitabı) Türkçe ile alakalıdır.

Encümen-i Daniş üye seçim usulleri de kuruluşunda ortaya konmuştur. Bu durum içtüzükte ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Dâhili üyelerin bir bilim alanında yetkili veya bir lisana vakıf olması, herhangi bir dilden tercüme yapabilecek derecede Türkçe bilmesi gerekmektedir. Harici üyeler ise raporlarını herhangi bir dilde sunabilmektedirler. Encümen'in başkanlık heyetindekiler bir kısmı doğu dillerini, öteki kısım batı dillerini iyi bilmek zorundalar. Encümen 1/3 çoğunlukla toplanabilmektedir. Her ayın

ilk cumartesi olağan toplantıları yapılır.

Kitapta Encümen-i Daniş'in ilk üyelerinin isimleri de ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Bundan başka Mısır'dan Encümen-i Daniş'e seçilen ama Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa tarafından toplantıya katılmalarına izin verilmeyen 11 Mısırlı âlimin durumu hakkında da bilgi kitapta yer almaktadır. Öte yandan faaliyetlere katılan ama isimleri listelerde yer almayan âlimlerin isimleri de kitapta yer almaktadır.

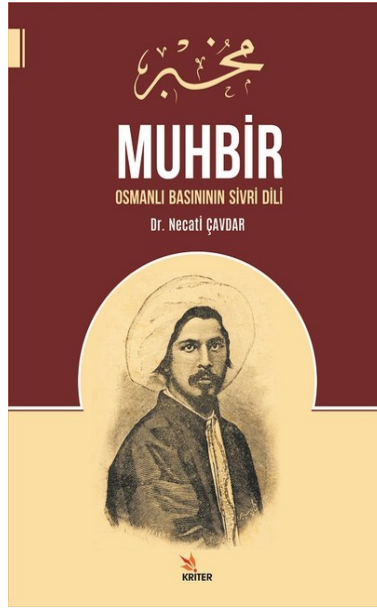
Encümen kurulunca ABD ve Avrupa'dan bilim akademileri Encümen-i Daniş ile iş birliğine girmek için girişimde bulunmuşlardır. Nitekim kitaba göre, Washington'daki Smithsonian Enstitüsü'nün eser becayişi önerdiği ve tanıtıcı broşürler ve kitaplar gönderdikleri ifade edilmektedir. Aynı şekilde, Sultan Abdülmecid'in emri ile adı geçen enstitüye de bazı kitaplar gönderildiği belirtilmektedir. Amerikan Şark Cemiyeti (American Oriental Society) isimli bir diğer örgüt de encümen ile irtibat kurmaya çalışır ve önemli Doğu Klasiklerinin tercümelerini talep eder. Eserler gönderilir. Bu iş birliklerinin doğurduğu neticelerden biri olarak da bazı ABD'li bilim adamlarının Encümen-i Daniş'in harici üyeliklerine seçilmeleri yazar tarafından vurgulanmaktadır.

Encümen-i Daniş'in gayretlerinden biri de önemli bir dünya tarih kitabı (Tarih-i Umumî) yazılmasıdır. Avrupa merkezli tarih kitaplarının Asya ve Afrika'ya gereği kadar önem vermemesi ve diğerlerinin de genelde tevatüre dayanıyor olması gerekçesi ile yeni ve bütünsel bir tarih kitabına ihtiyaç duyulduğu ortaya konmuştur. Hatta yeni dünya tarihi kitabının nasıl yapılacağına dair tasnif de yapılmıştır. Bu tarih kitabının bir kısmı basılır. *Hayrullah Efendi Tarihi* ve *Tarih-i Cevdet* bu çerçevede çıkan telif eserlerdir. Ayrıca birçok yabancı önemli eser tercüme edilip basılmıştır.

Encümen-i Daniş'in faaliyetlerine 1862'den sonra rastlanmamaktadır. Faaliyetlerinin sona ermesinin esas nedenleri bilinmemektedir. Amacı bir Paris Bilimler Akademisi etkinliğinde müessese olmakta lakin başarıya ulaşamadı. Cevdet Paşa, Encümen-i Daniş'e hatır için insanların yerleştirilmesini ve işi çok bürokratların da bu encümende yer almasını başarısızlığın sebeplerinden sayar. Özellikle Âli Paşa encümen üyelerinin tek işinin encümen olması gerektiğini düşünenlerdendi. Ayrıca encümenin içinde dahi eğitim ve bürokraside reform taraftarı ve reforma karşı olanların mücadelesi de encümenin başarısızlığına zemin hazırlamıştır. Bu mücadele üye kabulünde ve ortaya çıkan veya çıkamayan eserlerde de görülmektedir. 1853-56 Kırım Savaşı, 1856 Islahat Fermanı, Dar-ül Fünûn'un açılmasının gecikmesi encümenin diğer başarısızlık sebepleri olarak düşünülmektedir. Kitabın yazarı Prof. Dr. Ali Akyıldız Encümen-i Daniş'in ortadan kalkmasını “*sessizce sırta kadem basmak*” olarak açıklamakta, encümenin faaliyetlerinin neden durdurulduğunun henüz bilinmediğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Prof. Akyıldız, Mustafa Reşid Paşa'nın vefatının encümenin sahipsiz kalmasında büyük etkisi olduğunu düşünmektedir.

Kamus-i Osmani isimli eseri ile bilinen Mehmed Salahi Bey'in 27 Ağustos 1890 tarihinde yazdığı bir yazı ile Sultan II. Abdülhamid Han'dan Encümen-i Daniş'i faaliyete geçirmesi konusunda talepte bulunduğu da yine kitapta yer alan bir husustur. Bu gayretin bir sonuç vermediğini de öğreniyoruz.

Bir kitap için kısa sayılabilecek 86 sayfalık bu çalışma, Türk eğitim ve bilim hayatındaki önemli bir kilometre taşını ve onun öncesi ve sonrasını ele alan muhtasar bir eserdir. Encümen-i Daniş hakkında yeterli bilgiye ulaşılmasını sağlamaktadır. Encümen-i Daniş'in ürettiği varsayılan henüz tespit edilememiş çalışmaların ortaya çıkarılması ve faaliyetlerine son vermesinin ardındaki sır perdesinin belgelere dayalı olarak ortaya konulabilmesi bu eserin sağladığı etkiyi artırabilecektir.

Muhbir: Osmanlı Basınının Sivri Dili

Dr. Necati Çavdar

İstanbul, Kriter Yayınevi, 2017, 416 sayfa, ISBN:9786059336765

Serdar DEMİRAL*

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversite'sinde öğretim üyesi olan Necati Çavdar tarafından kaleme alınan eser iki bölüm, sonuç ve kaynaklardan müteşekkildir. Yazar, kitap kapağını seçerken gazete ile özdeşleşmiş olan gazetenin başyazarı Ali Suavi'nin bir fotoğrafını tercih etmiş, tam üzerine de gazetenin adının orijinal yazılışını ekleyerek okuyucunun hem ilgisini çekmiş hem de kitap hakkında ön fikir sahibi olunmasını sağlamıştır. Ancak burada neden gazetenin sahibinin değil de başyazarın fotoğrafının konulduğu ise kitabı okunduğunda ancak anlaşılabilir bir mevzudur.

Yazara göre Muhbir'in en önemli özelliklerinden biri Jön Türk gazetelerinin en eski gazetesi olarak kabul edilmesinin yanında belki de Osmanlı basın hayatında gerçek muhalif ilk Türk gazetesi niteliği taşımasıdır. Muhbir, kendi görüşüne karşıt kişi ve görüşlere çok sert bir yayın çizgisi sergilemiştir. Gazetenin bu sert muhalefet metodunu benimseyerek Sultan Abdülaziz'i Girit İsyanı ve Sırbistan Sorunu konusunda pasif politika izlemekle suçlaması kitabın başlığındaki "*Osmanlı Basınının Sivri Dili*" yakıştırmasının içini dolduracak niteliktedir.

Yazar eserine, tarihte gazete fikrinin ortaya çıkışı, gazetelerin siyasal bir silah ve propaganda malzemesi olarak kullanılması gibi konularda okuyucuya temel oluşturacak bilgilere yer vererek başlamıştır. Bu da kitabın akademik bir çalışma olup araştırmalarda kaynak niteliği taşımasının yanında meraklısının da okuyup anlayabileceği bir kitap izlenimi taşımasını sağlamıştır. Gazetenin orijinal dilinin dönemin diğer

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD- Yüksek Lisans Öğrencisi, mesemuze@icloud.com

basın organlarının kullandığı dile göre oldukça sade ve anlaşılır olması, hem hitap ettiği kesimin genişlemesine hem de toplumda sade Türkçe kullanımına öncülük etmesine olanak sağlamıştır. Yazarın diline gelecek olursak, gazetenin diliyle günümüz Türkçesi arasında köprü niteliği taşımayı başararak Muhbir gazetesinin günümüz okuyucusu ve araştırmacısıyla buluşmasına vesile olmuştur.

Gazeteler tarihçiler tarafından sübjektif kaynaklar arasında gösterilmekle birlikte, resmî evrakın yetersiz kaldığı durumlarda araştırmacının tarihsel olaylar arasındaki irtibatı sağlamak ve detaylara vâkıf olmak adına ilk başvurdukları kaynaklar arasında yer almaktadır. Nitekim araştırma yapılırken daha sağlıklı sonuçlar elde etmek için döneme farklı pencerelerden bakmak, dönemin sosyal ve ekonomik yapısını, toplumun fikir dünyasını incelemek gerekir. Bu noktada araştırmacının araştırdığı dönemin gazete ve mecmualarına müracaat etmesi zarurettir. Muhbir, “*Asrımızda kimsenin kimseden haberdar olmadığı zamanlar geçmiş, bir kavmin uzun yıllar tecrübe ile meydana getirdiği marifet ve sanatı diğer bir kavmin kısa müddette haber alabilme zamanı gelmiştir*” diyerek dönemin en önemli haber olma organı olan gazetenin önemini vurgulamıştır. Osmanlı ve Batı toplumlarını mukayese eden Muhbir, Osmanlı toplumunun bilgi ve görüş eksikliklerini, Batı’dan geri kalınmasını Osmanlı’da gazete sayısının az olmasına bağlamıştır. Yazar, Muhbir’i döneminin bir mektebi olarak nitelendirerek, gazete kültürünün toplumun tabanına inmesini sağlama gayreti, dönemin bazı devlet okullarına ücretsiz olarak gönderilmesi ve aydın bir zümre oluşturma amacına vurgu yapmıştır.

İki bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşan eserin birinci bölümü *Filip Efendi mi, Ali Suavi mi?* sorusunu bir başlık halinde sunarak başlamıştır. Yazar böyle bir başlığı tercih etmesinin sebebini, uzun süredir tartışılan bu soruya kanıtlarıyla açıklık getirmek olduğunu ifade etmiştir. Kitabın belki de en çarpıcı şekilde ortaya koyduğu bilgi; Muhbir gazetesinin bugüne kadar yaygın olarak bilindiği üzere Ali Suavi tarafından değil Filip Efendi adlı bir sermayedar tarafından çıkarılmış olduğudur. Yazar bu sonucu hem Muhbir gazetesinde yer alan bilgilerden hem de Filip Efendi hakkında kendi kurguladığı fikir jimnastiğinden hareketle okuyucuya sunmaktadır. Böylece Muhbir gazetesinin sahibinin Filip Efendi olduğu ancak onun başyazarının ve gazeteye asıl şöhretini kazandıranın Ali Suavi olduğu gerçeği de sübut bulmuştur. Kitabın *I. Bölüm*’ünde Muhbir’in çıkış amacına ve yayın politikasına yer verilmiştir. Burada dikkati çeken husus, gazetenin toplumun aydınlatılmasında önemli bir araç olduğu ve toplumun anlayabileceği bir dil ile yayımlanması gerektiği vurgusudur. Muhbir gazetesinin yurtdışındaki merkezlerden aldığı telgraflar okuyucunun yalnızca yurtiçinde değil yurtdışında yaşanan gelişmeler hakkında da bilgi sahibi olmasını sağlamıştır.

Eserin *II. Bölümü*’nde, Muhbir gazetesinde yayımlanan haber ve makaleler ilgili oldukları başlıklar altında okuyucuya sunulmuştur. Bu da okuyucunun veya araştırmacının kitabın tamamını değil de ilgilendiği konulardaki haber ve yazıları bir arada bulmasını sağlamıştır. Kitabın diğer bir pratik faydası da gazetenin çıktığı dönem hakkında araştırma yapacak olan kişilere gazetenin tam koleksiyon çevirisini sunmuş olmasıdır. Bu bölümde gazetenin orijinal nüshalarındaki kurguya sadık kalınarak; *Dâhiliye, Hariciye, Maarif, İlân* ve *Tefrika* başlıkları altında yayımlanmış olan haber ve yorumlara yer verilmiştir.

Muhbir'in sayfa düzeninde ilk başta ülke içerisinde haberler *Dâhili Meseleler* başlığı ile verilmiştir. Gazetenin kuruluşu, 1866 yılında alevlenen Girit İsyanı'nın şiddetlendiği döneme denk gelmesi dolayısıyla yayın hayatının büyük kısmını bu olaya ayırmıştır. Burada bildiğimiz isyan haberlerinden farklı olarak gazete kendi başlatmış olduğu Giritli Müslümanlara yardım kampanyasına ilişkin bilgilere yer vermiştir. Filip Efendi'nin toplanan yardımı Girit'e götürmek üzere çıktığı yolda başına gelen maceralar okuyucuya adeta roman tadıyla sunulmuş olup Girit İsyanı ile ilgili araştırma yapacaklara önemli bilgiler sunmaktadır. Girit'teki Müslümanlara yardım kampanyası başladığında Osmanlı toplumunun büyük ölçüde bu duruma kayıtsız kalması üzerine yardımda bulunanların isimlerinin gazetede yayınlanacağı bildirilmiştir. Bu bildiri sayesinde büyük miktarda para toplanmış olması, Osmanlı basın hayatının gelişme dönemi olan Sultan Abdülaziz devrinde gazetenin İstanbul'da kamuoyu oluşturmadaki rolüne işaret etmektedir. Bu yardım kampanyasının en çarpıcı özelliği, toplanan paranın miktarı ve Filip Efendi'nin maceraları kadar ilgi çekici başka bir mevzudur. Kampanyada toplanan parayı tehlikelerden korumak isteyen gazete sahibi Filip Efendi'nin parayı sigortalatması, günümüz Türkiye'sinde bile insanların zorunlu kalmadıkça sigortalatma hizmetinden kaçındıklarını düşündüğümüzde o dönem için şaşırtıcı bir olaydır.

Muhbir, *Maarif* başlığı altında yayımladığı yazılar dönemin ruhunu yansıtan canlı konuları ihtiva etmektedir. Büyük bir kısmı Ali Suavi'nin kaleminden çıktığı muhtemel olan medeniyet, sade dil kullanımı, terakki, sıbyan mektepleri, medreseler ve gazetenin toplum için önemine dair haber ve makaleler dikkat çekmektedir. Bu yazılarda; ezbere dayalı olup maslahata hizmet etmeyen, kuru dünya bilgisi öğrenmenin topluma fazla bir şey katmadığı, insanların mesleki bilgilerle donatılmasının toplum için faydalı olduğu, her toplumsal sınıfa mesleki ve sanat bilgisi öğretilmesinin zaruri olduğu üzerinde durulmuştur. Ali Suavi, medeniyet ve mutluluğa giden yolun bilgiye ulaşmaktan, bilgiye ulaşmanın ise dünyada olup bitenlerden haberdar olmaktan geçtiğini vurgulamıştır.

Suavi'nin Osmanlı'nın yeniden terakki edeceğine olan inancı, Osmanlı'da yapılan ıslahat hareketlerinin küçümsenemeyeceğini ancak yalnızca devlet eliyle yapılan bu faaliyetlerin toplumda karşılık bulmadığı sürece yarım kalacağı, sade dil kullanımının halka inme arzusunun temel sebebi olduğunu ortaya koymaktadır. Suavi, bir makalesinde "*ahalinin kayıtsızlığına taaccüp ediyoruz ki tedâbir-i mezkûreye ahali tarafından hiçbir dikkat edilmiyor, bu teessüf olunacak bir haldir*" ifadesiyle yapılan yeniliklerin toplumda gerekli ilgiyi görmediğine işaret etmiştir. Açıkça gözüküyor ki Muhbir halkın bilinç düzeyini yükseltmeyi kendine amaç edinmiştir. Bu amaçta gazete yalnızca sade dil kullanmakla kalmamış diğer gazetelere de çağrıda bulunarak "*mademki muradımız mesele anlatmaktır niçin halkı bir de ibare için düşündürelim*" ifadeleriyle İstanbul'da çıkarılmakta olan gazetelerin Türkçe konusunda çok hassas olmalarını, halkın kolayca anlayabileceği sade Türkçe kullanmaları gerektiğini tavsiye etmiştir.

Muhbir'i diğer gazetelere göre öne çıkaran ve Ali Suavi'nin keskin kaleminin farkını ortaya koyan durum, Suavi'nin ikna kabiliyetinin yanında Osmanlı basınında o döneme kadar fazla yazı yazılmaya cesaret edilmemiş konular arasında yer alan hürriyet, eşitlik ve adalet gibi konuları gündeme getirmiş

olmasıdır.

Gazetede yayımlanan *Hülasa-i Politika* başlığı altında yayımlanmış olan dış politika ile ilgili haberlerin altında *Filip* imzası bulunmaktadır. Filip Efendi'nin bu bilgileri yurtdışındaki gazetelerden iktibas ettiği haberler ve yurtdışından gönderilen telgraflardan edindiği bilgilere kendi yorumlarını da ekleyerek yazdığı belirtilmektedir. Filip Efendi; Batı dünyasında meydana gelen gelişmelere Osmanlı aydınının bakış açısını göstermesi bakımından örnek teşkil edebilecek iki entelektüel arasında cereyan eden ilginç bir sohbetle yer vermiştir. Dış politika ile ilgili olan haberlerin çoğu Batı'da canlı bir tartışma konusu olan *Şarkiyat* haberleri olmuştur. Bunun yanında o esnada Amerika'da ve Avrupa'da cereyan eden savaşlara, devlet liderlerinin seyahatlerine, teknolojik gelişmelere ve dünyada gelişmekte olan haberleşme araçlarına dair yazılar da bu başlık altında okuyucuya sunulmuştur.

Yazar, Muhbir'in sayfa düzeninin takip ederek gazetede yer alan çıkan *Tefrika* ve *İlan* yazılarına da ayrı birer başlık açmıştır. *Tefrika* başlığı altında, Ali Suavi'ye ait olan sözlük niteliğindeki bir yazı dizisine ve Filip Efendi'nin Girit Müslümanları için topladığı parayı götürüp teslim etmesini konu edinen *Seyahatname-i Girit* adlı yazı dizisine yer verilmiştir. *İlan* başlığı altında ise dönemin sosyal ihtiyaçlarını, arz ve taleplerini anlamamıza vesile olacak ilan ve reklamlara yer verilmiştir.

Sonuç olarak, Muhbir gazetesinin tam koleksiyon metin çevirisinin yapılarak elde edilen verilerin değerlendirildiği bu eser, Muhbir'in günümüze kadar tam metin çevirisini sunan öncü ve özgün bir çalışmadır. Eser, gazetenin bütün nüshalarını latinize etmiş olması sebebiyle Osmanlı basın tarihi alanında araştırma yapacak olan kişileri büyük bir külfetten kurtarmakla kalmamış, gazeteyi çıkaran kişi konusundaki Ali Suavi mi yoksa Filip Efendi mi polemliğini de ikna edici şekilde sonlandırmıştır.

Sultan II. Abdülhamid Dönemi Siyaset - İktisat - Dış Politika - Kültür – Eğitim

Editörler.Prof. Dr. Mehmet Bulut, Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Enes Kala, Dr. Öğr. Üyesi Nuri Salık, Arş. Gör. Maşallah Nar

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2017, 409 sayfa, ISBN: 978-605-81541-6-2

Aiubur RAHMAN*

Sultan II. Abdülhamid Han'ın vefatının 100. yılı münasebetiyle düzenlenen *100 Yıl Sonra Sultan II. Abdülhamid Han Uluslararası İlmî Toplantısı*'nda sunulan bildiriler kitaplaştırıldı. *Sultan İkinci Abdülhamid Han Dönemi* başlığıyla yayımlanan kitap, Osmanlı'nın son yıllarına damga vurmuş padişahı, siyasetten ekonomiye, dış politikadan devlet-toplum ilişkilerine, ekonomiden günlük yaşama kadar geniş bir yelpazede ele almayı hedefliyor. Bu toplantıyı Sultan Abdülhamid-i Sani'nin banisi olduğu ve bugün içinde İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin bulunduğu tarihi Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nde Türkiye Yazarlar Birliği ve Eğitim-Bir-Sen işbirliği ile gerçekleştiriyoruz. Bu kitap İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi tarafından yayınlanmış bir kitaptır. Bu kitapta Sultan Abdülhamid-i Sani'yi anmak üzere bir araya geldik. Bilim, teknoloji, eğitim, siyaset, iktisat, dış politika başta olmak üzere İslam dünyasının son büyük Halifesi'nin icraatlarını, siyasetini, insan, cemiyet ve dünya ile ilgili çalışmalarını enine boyuna konuşma imkânı bahsetmiştir. Ayrıca, bu kitabın içerisinde Müslüman dünyasının ve Osmanlı Devleti'nin oldukça zor bir dönemden geçtiği zamanlarda, Devlet-i Aliyye'nin 34. Padişahı olan Sultan II. Abdülhamid, 31 Ağustos 1876'da tahta çıkmış ve tahttan indirildiği 27 Nisan 1909 tarihine kadar 33 yıl boyunca birçok dâhili ve hârici zorluğa göğüs gererek

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, aiuburrahman48@gmail.com

devleti idare etme vazifesini ifada vermiştir.

D. Mehmet Doğan, bu kitabın birinci bölümde Sultan Abdulhamid döneminde olan bazı şeyler, şahsiyeti etrafında meydana getirilen menfî imaj, yakın tarihimizin doğru kavranabilmesinin önündeki en önemli engelleri hakkında anlatılmıştır. Bununla birlikte İttihatçılar, Abdülhamid'i ve dönemini kötölemek için *irtica* kavramını nasıl kullanmışlardır? Aynı anda, İkinci Meşrutiyet'ten sonra Abdülhamid devrine dönme, gericilik şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca, Abdülhamid imajının olumluya dönüşmesinde dört önemli edebiyatçı bilhassa mühim rol oynamıştır: Rıza Tevfik Bölükbaşı, Süleyman Nazif, Nihal Atsız ve Necip Fazıl Kısakürek. Bu dört önemli ismin hayat tarzları, toplum anlayışları, fikrî temayülleri ve edebî meslekleri birbirinden çok farklıdır. Bu dört isim dışında başka edebiyatçılar da bu değişimin ortaya çıkmasına hizmet etmiştir. Mesela, Refik Halit Karay'ın Üç Nesil Üç Hayat (1943) başlıklı kitabı bunlardan biridir.

Kitabın ikinci bölümünde araştırmacı Gökhan Çetinsaya tarafından *Abdülhamid Rejiminin Kilit Taşı: Merkeziyetçilik* anlatılmıştır. Onu anlattığı göre, Sultan II. Abdulhamid 1880 yılında iç ve dış politikada temel ilkelerini belirlemiş ve tam anlamıyla uygulamaya başlamıştır. Onun Zamanında devletin bekası dört şeye münhasırdır. Birincisi, dinimiz olan din-i İslam'ın muhafazası; ikincisi, Hanedan-I Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye'nin bekası; üçüncüsü, Haremeyn-i Şerifeyn'in vikaye ve muhafazası; dördüncüsü, payitahtımızın İstanbul kalması hususlarıdır. Bu dört bekası hakkında açıklama ile bahsetmiştir. Bununla birlikte, iki büyük vazife vardır: devletin bekası ve milletin terakkisi, iç politika ile ilgili yönetim ilkeleri ve temel politikaları da bahsetmiştir. Bunlar muhafazakârlık, Mutlakiyet/Otokrasi, Merkeziyetçilik, İttihad-ı İslâm, Reform, Statüko. Bunların açıklamaları ayrı ayrı anlatılmıştır. Bunların içerisinde en önemli olanlar Merkeziyetçilik ve Reformdur. Merkeziyetçilik, Sultan Abdülhamid, adem-i merkeziyet, otonomi, tevsi-i mezuniyet gibi kavramlar söz konusu olduğunda sıkı bir merkeziyetçidir. Sultan Abdülhamid'in merkeziyetçiliği hem merkezî idarede hem de vilayet idaresinde son derece belirgindir. Tanzimat padişahları gibi hükümet işlerini sadrazam ve nâzırlara bırakmamıştır. Sultan Abdülhamid kuvvetli bir merkeziyetçi olarak, taşra idaresinde adem-i merkeziyete (yerinden yönetime) ve tevsi-i mezuniyete (yetki genişliğine) karşıydı. Sultan Abdülhamid, yerel otonomiye yönelik bütün eğilimlere karşı çıkmış, taşradaki yöneticiler üzerinde sıkı bir kontrol kurmuştur. Reform ise, Abdülhamid'in maddi alanda yahut bayındırlık, iktisadî gelişme, fen ve teknoloji alanlarında *terakkiye* inancı ve tabir caizse *muasır medeniyet seviyesine* ulaşma isteği çok belirgindi.

Kitabın üçüncü bölümünde, Bedri Gencer, Sultan II. Abdulhamid'in Meşrûiyet Siyaseti hakkında açıklama yapılmıştır. Bedri'nin anlattığına göre, meşrutiyet 19. asırdan itibaren Osmanlı Devleti'nde meclisli saltanat-hilafet anlamında kullanılmıştır. Osmanlı Devlet hayatında özellikle Abdülaziz döneminde nazırlık yapmış Mısır Hıdiv ailesinden Mustafa Fazıl Paşa tarafından Padişah'a yazılan bir mektupta anayasal monarşi anlamında *Nizam-ı Serbestane* kelimesi geçmiştir, bu tabir sonraları yerini daha İslami bir meşrutiyet tabirine bırakmış ve *usul-i meşveret* denmiştir. Özellikle 1876'ya giderken; ulemanın da bu kavrama ısındığı ve usul-i meşveret tabirinin bir siyasi hamle olduğu görülüyor. Osmanlı

Devleti'nde anayasa (Kanun-ı Esasî) ve parlamenter rejim (Meclis-i Mebusan) tartışmaları 1830'larda başlayıp 1860'larda yoğunlaşmış ve özellikle 1875 sonrası ulema ve bürokrasi arasında ciddi bir fikir tartışması ortaya çıkmıştır. Tersane Konferansı sırasında Avrupalılarca Gayrimüslim Osmanlı tebaasına ciddi ve geniş haklar tanınması isteğine karşı Meclis-i Umumi'de Mithat Paşa ve devlet ricali genel bir meşruti ıslahatla devletin dengesinin bozulmadan ıslahatlara girişilebileceğinden bahsetmiştir. Ulema arasında zıt fikirler mevcuttu. 1878'de II. Abdülhamid tarafından, 93 Harbi'nin çıkmasına neden olduğu için meclis kapatılmış ve Anayasa'nın bazı bölümleri askıya alınmış ise de, teorik olarak Meşruti rejimin devam ettiği kabul edilmiştir, zira devletin her sene düzenli olarak çıkardığı salnamelerde Kanun-ı Esasi'ye yer verilmiş olması şeklen de rejimin devam ettiği görüşünü destekler. 24 Temmuz 1908'de yapılan ihtilalle Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin başlangıcı sayılır. Bu dönem, Meclis-i Mebusan'ın Mehmed Vahdettin tarafınca kapatıldığı 11 Nisan 1920 tarihine kadar sürmüştür. Meşrutiyet Osmanlı Devleti'nde anayasa (Kanun-ı Esasi) ve parlamenter rejim (Meclis-i Mebusan) tartışmaları 1830'larda başlayıp 1860'larda yoğunlaşmış ve nihayet 23 Aralık 1876'da Meşrutiyet ilan edilmiştir. 1878'de II. Abdülhamit tarafından Meclis kapatılmış ve Anayasa'nın bazı bölümleri askıya alınmış ise de, teorik olarak meşruti rejimin devam ettiği kabul edilmiştir. 24 Temmuz 1908'de yapılan ihtilalle Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması İkinci Meşrutiyet döneminin başlangıcı sayılır. Bu dönem Meclis-i Mebusan'ın 11 Nisan 1920'de Mehmed Vahdettin tarafından kapatılmasına kadar sürmüştür.

Kitabın dördüncü bölümünde Fatmagül Demirel, *Sultan II. Abdülhamid'in Kamusal Alanda Görünürlüğü* hakkında bilgi verilmiştir. Onun anlattığına göre, Osmanlı kamusal alanı padişahın şahsında ve sarayı merkeze alan uygulamalar ile biçimlendirilirken pek çok unsur onun görünür olmasını sağlamıştır. Bunlar içinde en etkin olanlarını törenler, basın, kamu yatırımları ve hayır işleri olarak sıraladığımızda hepsinin birbiri ile bağlantılı ve iç içe geçtiği görülür. II. Abdülhamid'in kamusal alanda görünür olmasını sağlayan törenler arasında en etkili olanlar *Cuma selamlığı*, *cülûs* ve *doğum yıldönümü kutlamalarıdır*. Bu törenler içinde Abdülhamid, Cuma selamlığında fiziki olarak halkın içinde bulunmuştur. Her cuma töreni izlemek isteyenler Yıldız Hamidiye Camii'nin etrafını doldurmakta, sarayın konukları da özel bir platformdan töreni seyrederek padişahı selamlamaktaydı. II. Abdülhamid'in kendisini halka gösterdiği başka bir tören ise, her yıl Ramazan ayında tekrarlanan Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Saadet ziyaretiydi. II. Abdülhamid'in kamusal alanda görünmeden görünür olduğu iki tören ise her yıl yapılan cülûs ve doğum yıldönümü kutlamalarıydı. II. Abdülhamid dönemi icraatları arasında eğitim alanında yapılan yatırımlar kuşkusuz ilk sırayı almaktadır. Okul binalarında yer alan "*Padişahım Çok Yaşa*" levhası, tuğra ve okulun kuruluşunda padişahın inayetini anlatan kitabeler öğrencilere her zaman Abdülhamid'i hatırlatmaktaydı.

Beşinci bölümde araştırmacı Azmi Özcan, Sultan Abdülhamid'in dış politikası hakkında çok önemli ifadeler yer verilmiştir. 1854 Kırım Savaşı ve 1856 Paris Antlaşması sonrasında Avrupa'da yeni bir siyasî tablo tezahür etmiştir. Sömürgecilik faaliyetleri Osmanlı topraklarını daha fazla tehdit ediyordu.

Sultan II. Abdülhamid, gençlik yıllarını bu şartlar altında, Osmanlı tarihinin en köklü dönüşüm hamlesi olan Tanzimat'ın sıkıntılarını bizzat yaşayarak geçirmiştir. Reformların sarsıntısı ve maliyeti, devlet adamları arasında yaşanan güç mücadeleleri, alınan dış borçlar nedeniyle Avrupalı devletlerin her geçen gün artan müdahaleleri, II. Abdülhamid'in bu devirde bizzat şahit olduğu gelişmelerdi. II. Abdülhamid'in ülke idaresi, ülke güvenliği, dış politika anlayışı, eğitim, sağlık, ekonomi, ulaştırma, ticaret, sanayi, ziraat ve denizcilik uygulamaları hakkında malumat sahibi olma adına başvurulacak bir numaralı belgelerin padişahın *Husus-i İradeler'i* olduğu tespiti yapılmakta ve *Husus-i İradeler* incelenmekte. Bu çerçevede Sultan II. Abdülhamid'in dış politika örgüsü, *Husus-i İradeler*in dış politika icraatlarını yansıtanlar okuyucuya sunulmaktadır. *Husus-i İradeler*in önemini aktarmıştır. II. Abdülhamid dönemi dış politikasını ve söz konusu dönemde ortaya çıkıp günümüze değin gelen sorunların temelini öğrenmek isteyenler için referans kaynağı mahiyetinde. Ermeni meselesinin özü, Yahudilerin Filistin için mücadelesi ve bugün yaşanan dramın başlangıcı, Sultan II. Abdülhamid'in *düvel-i muazzama* ile girdiği dış dış mücadele bu bölümde bahsedilmiştir.

Altıncı bölümde, Cezmi Eraslan *Sultan II. Abdülhamid ve Politikası Üzerine Düşünceler* başlığına yer verilmiştir. Abdulhamid Emperyalist Batı dünyasının dünya Müslümanlarını sömürgeleştirmesine son noktayı koymaya matuf büyük bir çaba ve direnişe sahne olmuştur. İslâm birliği siyaseti hem Osmanlı sınırları içindeki Müslümanlar hem de dünya Müslümanları arasında bir dayanışmayı hedeflediği için emperyalist devletleri son derece rahatsız etmiştir. II. Abdülhamid ve İslâm birliği siyasetinin en önemli rakibi olmuştur. Bu sahada Hıristiyan Batı'nın sömürgeci devletlerini en çok endişelendiren, "*Panislamizm'in en görkemli eseri*" olarak niteledikleri Hamidiye-Hicaz demiryolu zikre değer bir başarı olmuştur. II. Abdülhamid'in İslâm birliği siyasetinin en önemli sacayaklarından birini Balkanlara yönelik izlediği politikalar oluşturmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Balkanlarda artık şekli hale gelen Osmanlı hâkimiyetine mukabil burada yaşayan halkların kendi milli devletlerini kurma ve istiklallerini alma süreci hız kazanmıştır.

Kitabın yedinci bölümde, Caner Arabacı, *II. Abdülhamid'e İslamcı Muhalefet* hakkında bilgi vermiştir. II. Abdülhamid, sanayi ve ticaretin yanı sıra, fikir, düşünce, tarım, hayvancılık vb. alanlarda yetişmiş insan gücünün devletin ilerlemesi için elzem olduğunu düşünmekteydi. II. Abdülhamid, toplumun hürriyet ve meşrutiyete kavuşabilmesi için olgunlaşması ve cehaletten kurtulması gerektiğine inanmaktaydı. Bu nedenle, ilkokuldan üniversiteye kadar her kademede pek çok eğitim kurumu açmıştır. Sultan II. Abdülhamid devrinde rüştiyelerin sayısı 250'den 600'e, idadilerin sayısı 5'ten 104'e, darülmualiminlerin sayısı da 4'ten 32'ye çıkmıştır. İslami kaygıları ön planda tutan politikalar izleyen II. Abdülhamid'in açtığı bütün okulların, Batı tipi eğitim kurumları olduğu göz önünde tutulmalıdır. Rumi Takvim üzerine Miladi Takvimin kabulü reformlar başı çekmektedir. 1860'lardan itibaren *İttihat-ı İslâm* terkihiyle Osmanlı literatürüne giren İslâm Birliği düşüncesi, 1877'den sonra Batı literatüründe Pan-İslâmizm olarak tedavül etmeye başlayacaktır. İslâmcılık ya da *İttihat-ı İslam* düşüncesi, Osmanlı Devleti'ni Batı sömürgeciliğine karşı, korumak için kullanılan bir araç durumundadır. Bunun üzerine,

Sultan Abdülhamid bütün dünya Müslümanlarına küresel bir liderliği ifade eden *halife* sıfatıyla takdim edilmiştir. Abdülhamid'e muhalif olan İslâmcı Şeyh Ebu'l-Huda el Şayyad, Ebu'l-Hasan Miraç Kaçar önemlidir.

Kitabın sekizinci bölümde, Mehmet Bulut *Sultan II. Abdulhamid Dönemi Eğitim ve Ekonomiye Yeniden Bir Bakış* başlığı yer almaktadır. Onun anlattığını göre, ekonomik olarak Batıların karşı tekstil ve demir-çelik hammaddesine dayalı rekabetin II. Abdülhamid döneminde tüm yönleriyle belirgin hale gelmiştir. Batı merkezli ortaya çıkan modern milliyetçilik ve kapitalist sanayileşmenin doğurduğu sosyal, ekonomik ve siyasî gelişmelerdir. Büyük güçler arasında ortaya çıkan rekabete belki de dünya üzerinde en uzun dönem direnen Osmanlı ülkesi olmuştur. Sultan II. Abdülhamid dönemi deyim yerindeyse gecikmiş sanayileşme hamlesinin devlet öncülüğünde başlatıldığı dönem olarak görünmektedir. Tekstil sanayi alanında Eyüp Defterdar fes ve yünlü kumaş Fabrikası, Fes ve Melbusat-ı Askeriye Fabrikası, Darülaceze Hamidiye Fes Fabrikası, Tarsus İplik Fabrikası ve Bursa İplik Fabrikaları kurulmuştur. XIX. yüzyıldaki sanayileşme sürecinde en önemli alan demiryolu yatırımları olmuştur. Osmanlılar 19. yüzyılın ortalarına kadar dış borca başvurmazdılar. İlk dış borcu 1854 yılında aldılar.

Dokuzuncu bölümde, Sultan II. Abdülhamid ve İslâmî görüşleri hakkında Muhammed Ali Muhammed Uffin anlatılmıştır. Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı Hilafeti'nin şemsiyesi altında toplanmış bir İslâm toplumu ve birliği fikrine çağrı yapmıştır. Sultan II. Abdülhamid, erken dönemden itibaren ulemâ ve meşâyih sınıfıyla beraber çalışmıştır. Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî, Zâfir et-Tarâbulusîeş-Şâzelî ve Şeyh Mahmûd Ebü's-Şâmât gibi birçok şahıs ona yakınlık göstermiştir.

Kitabın onuncu bölümünde Mehmet Ö. ALKAN *II. Abdülhamid Döneminde Eğitim ve İdeoloji* hakkında bilgi vermiştir. Osmanlı modernleşmesi dönemlere göre değişen yeni yönetici elit, muhalif ve aydın tipini de ortaya çıkarmıştır. Tanzimat Dönemi'nin muhalifleri ve I. Meşrutiyet'in hazırlayıcısı olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin üyeleri basınla yetişmişlerdir. II. Abdülhamid döneminin muhalif aydını ve yönetici eliti ise bizzat II. Abdülhamid'in kurduğu okullarda okumuşlar, yetişmişlerdir. II. Abdülhamid dönemi her düzey okul sayısında ve okullaşma oranında en çok artışın meydana geldiği dönemdir. İdadi düzeyi eğitime büyük önem verilmiş ve sivil idadiler asıl bu dönemde açılmaya başlanmıştır. Hukuk, Güzel Sanatlar, Ziraat, Ticaret, Orman, Maden, Baytar gibi yüksek okullar kurulmuş, Mülkiye Mektebi yeniden yapılanmıştır. II. Abdülhamid döneminin bir diğer özelliği ders program, müfredat ve kitaplarının dinselleşme yönünde değişikliğe uğramasıdır. II. Abdülhamid döneminin bir diğer özelliği askeri okullarda okutulan ve sivil okullarda okutulanlardan hayli farklılık gösteren genel tarih kitapları ile Osmanlı tarih kitaplarının içerikleridir.

Eğitim, XIX. yüzyılda siyasal sistemlerin merkezileşmesine bir *hizmet* alanı haline gelmiştir. Modernleşen bütün siyasal sistemlerde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da eğitim, bir kamu hizmeti olarak 19. yüzyılda gündeme gelmiş, bu türden okulların ilk örneği Tanzimat'ın ilanından bir süre önce İstanbul'da açılmıştır.

On birinci bölümde Necmettin Alkan *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Kültür, Sanat ve Spor*

Alanlarında Yapılan Modernleşme Faaliyetleri hakkında açıklama yapmıştır. Sultan II. Mahmud gibi, Sultan II. Abdülhamid de önemli bir modernleşmeci hükümdardır. Abdülhamidî Modernleşme’de gelinen noktayı gösteren en güzel örnek,1876 yılında Kânun-ı Esâsî’yi ilan etmek ve 1877 yılında Meclis-i Mebûsân’ı açmak suretiyle modern meşrutî/anayasal sisteme geçilmesidir. II. Abdülhamid döneminde yapılan modernleşme faaliyetleri, aslında Cumhuriyet Türkiye’sinin kurulmasına giden yolda hem siyasî ve kurumsal yapı hem de kadro olarak ciddî bir altyapı hazırlamıştır. II. Abdülhamid’in saltanat yıllarında yürütülen modernleşme faaliyetlerinden kültür, sanat ve spor alanlarında icra edilenler ele alınacaktır. Konunun alt başlıklarını kütüphâneçilik, müze, tiyatro ve opera, sinema, resim ve fotoğraf ile spor gibi alanlar teşkil etmektedir.

Devlet ve toplum hayatında zor zaman vardır. Osmanlı devletinin en zor dönemlerinden biri de Sultan II. Abdulhamid dönemidir. Buna rağmen onun hükümdarlık yaptığı dönem, Osmanlı modernleşme ve sanayileşme vetiresinin en başarılı dönemlerinden birine tekabül etmektedir. II. Abdulhamid dönemi sadece İslam coğrafyası ve milletleri açısından değil dünya tarih açısından da sistematik ve yapısal dönüşümlerin yaşandığı oldukça önemli bir değişim dönemidir.

İsyan Günlerinde İstanbul: Bir Arkeoloğun Gözünden 31 Mart İsyanı

W. M. Ramsay, Haz. Selim Ahmetoğlu, Çev. Gökçenur Şehirli Kürcüoğlu

İstanbul, Timaş Yayınları, 2019, 232 sayfa, ISBN: 9786050830675

Burhan BUDAK*

Tek bölümden oluşan elinizdeki çeviri eser; asıl metinden önce William Mitchell Ramsay'ın kısa yaşamöyküsü, söz konusu eseri ve dönemin tarihsel arka planına ilişkin olarak sunulan açıklamalı bilgileri ihtiva ederek okuyucunun tam olarak ne ile karşılaşacağına zeminini hazırlayan giriş mahiyetindeki kısmı da değerlendirildiğinde iki ana kısımdan oluşmaktadır.

Eserin çıkış noktasını, Sir W. M. Ramsay'ın ailesiyle birlikte Anadolu'da arkeolojik çalışmalar yapmak üzere Avrupa'dan yola çıktıkları esnada 31 Mart Vakası'nın patlak verdiğini öğrenmeleri üzerine Osmanlı payitahtında yaşanmakta olan hadiseleri yakından takip edebilmek amacıyla Berlin'den ilk trenle İstanbul'a gelerek on yedi gün boyunca kayda geçirdiği gözlemleri teşkil etmektedir. İngilizceden Türkçeye aktarılan hatırat niteliğindeki bu eser, 1909 yılında basıma hazırlanan *The Revolution in Constantinople and Turkey: A Diary* adını taşımaktadır.

Eserde, yazarın 31 Mart Vakası'nın baş göstermesini takiben tren yolculuğundan edindiği izlenimleri ve İstanbul'da tanıklık ettiği hadiselerin anlatıldığı ilk 194 sayfalık kısım ele alınmaktadır ki bu durum aynı zamanda elinizdeki eserin kapsamını da ifade etmektedir.

Sir W. M. Ramsay, bu eserinde her ne kadar kendi fikirlerinden ziyade çevresindeki insanların

*Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih ABD, burhan.budak60@outlook.com

fikirlerine yer vermeye özen göstermiş ve bu gayesini sıklıkla dile getirmiş olsa da eseri kaleme alırken fikirlerini etkileyen üç temel unsuru da ortaya koymaktan çekinmemektedir ki buradaki öngörü ve değerlendirmeleri aynı zamanda eseri kaleme alış amacını da ifade etmektedir; *“Jön Türklerin vatanseverliğine ve fikirlerine duyduğu güven, 31 Mart Vakası'nın Doğu-Batı çatışmasının bir merhalesi olduğu, vatansever bir özünün bulunduğu ve ilerleyen süreçte ulusal bir kimlik kazanacağı düşüncesine sahip olması, Osmanlı ülkesinde yaşanan sıkıntılı durumun İngiltere ve Almanya arasındaki küresel rekabetten kaynaklandığı.”*

Sahip olduğu efkârı ve kanaati mümkün oldukça arka planda tutma eğiliminde bulunarak elde ettiği verileri bilhassa olaylara tanıklık eden ve bilgi sahibi olan İstanbulluların görüşlerine başvurarak istimal eden Ramsay, eserinde belirttiği üzere seyahatinde kendisine eşlik eden eşinin ve kızının gözlem ve analizlerinden de faydalanmıştır. Edindiği bilgileri titizlikle inceleyen Ramsay, yalnızca tanıkların anlattıklarına bağlı kalmayıp İstanbul'da bulunduğu süre boyunca olayların gelişimini sonuna kadar takip ederek sunduğu bilgileri, yargılamaktan uzak ancak eleştirel bir bakış açısıyla tanıkların şahsi kanaatlerini farklı fikir ve görüşlerle kıyaslayarak hadiselerin arkasındaki mantıksal gerekçeleri arama çabası içerisinde olmuştur.

Eserine giriş yapmadan önce İstanbul'daki siyasî ve sosyal yaşantıyı özetleyen Ramsay, aynı kısımda eserinin okuyucu kitlesi olarak gördüğü İngiliz halkına hitaben hususî bir açıklamada bulunmaktadır; İstanbul'da bulunan resmî İngiliz görevlileriyle herhangi bir temasta bulunmadığını ve kısa süreliğine görüştüğü kişilerle yaptığı görüşmelerin de kelimesi kelimesine olarak bazılarının Londra gazetelerinde ve bir tanesinin de günlüğünde aktarılmasının önüne geçecek bir engel bulunmadığını ifade etmektedir. Bu açıklamasıyla Ramsay'ın aslında İngiliz elçiliği ve faaliyetlerine ilişkin art niyetli söylentileri izale etmek amacıyla hissi bir teminat vermek istediği anlaşılmaktadır. Nitekim eserde, İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde, İngilizlerin Osmanlı'daki varlığında ve misyonlarında gizli bir emelin bulunmadığına yönelik izahata sıklıkla rastlanmakta oluşu yazarın bu gayesini doğrulamaktadır.

İngiltere halkının neredeyse tamamının Jön Türklerin 1908 ve 1909 Nisan'ındaki iki mücadeleyi kolay bir zaferle kazanmasından ibaret olduğunu sandıklarını ifade eden yazar, bu bilginin yüzeysel olarak doğru olmasıyla birlikte eksik ve yanıltıcı olduğuna işaret ederek İngilizlerin, İstanbul halkının 1909 Nisan'ında husule gelen ihtilal esnasında yaşamak zorunda kaldığı endişenin idrakinde olmadıkları gibi atlatılan tehlikelerden de bihaber olduklarını belirtmektedir.

Ramsay ve ailesi Berlin'den İstanbul'a giderken trende Mehmet Bey takma adıyla anmış olduğu Selânik'teki askerî birliklere katılmak üzere yola çıkan bir Jön Türk ile olan tanışmasına ve akabinde ülkenin mevcut durumu hakkında aralarında geçen sohbete dair eserinde detaylı olarak yer vermektedir. Ramsay ve ailesinin Mehmet Bey ile aralarında geçen sohbet konularının en çarpıcı örneklerinden birisi de Hareket Ordusu'nun İstanbul'a ulaşmasını takiben Mehmet Bey'in, *“evlerinde sessiz sakin oturan Avrupalılar için herhangi bir tehlike söz konusu olmayacaktır. Onların canlarını ve mallarını korumak adına gerekli her tedbir alınacaktır. Bunun böyle olmasını sağlamak için gerekli her ayarlama yapıldı”*

sözlerine karşın Ramsay, yalnızca nezaketten söylendiğini düşündüğü bu sözleri fazla dikkate almadığını belirtmiştir. Ancak bu sözdeki haklılık payını da isyanın sonlandırılmasından sonra anlamlandırabildiğini ifade eden yazar şu sözlere yer vermiştir; “*sırf bu beyan bile sıkıntıların önceden kestirilip gerekli önlemlerin alındığının ve titizlikle tasarlanmış bir harekâtlar serisinin habercisiymiş.*” Bu düşünceden hareketle Ramsay, Avrupalıların güvenliğinin sağlanması hususunda gösterilen titizliğin bir diğer nedeni olarak Anayasayı korumak isteyen İttihatçıların planlarının sekteye uğramasını önlemek amacıyla Avrupa'nın müdahalesine herhangi bir mahal veya mazeret sunulmasının önüne geçmek olduğunu kaydetmektedir.

İstanbul'da nüfuz sahibi olabilmek için İngilizler ve Almanlar arasında süregelen hararetli çekişmenin Türkiye'deki barış ve nizamı bozduğunu ifade eden Ramsay, taraflar ve menfaatleri arasında devamlı bir mücadele olması sebebiyle mücadeleyi sürdürmek adına düzenin sağlanmasının feda edildiğini kaydetmektedir.

Temmuz 1908'de meşrutiyetin yeniden ilan edilmesinin ardından Jön Türklerin iki gruba ayrıldıklarını ifade eden yazar, bu gruplardan birinin İttihat ve Terakki Cemiyeti, diğerinin ise Ahrar Fırkası yani Liberaller olduğunu belirtmektedir. Eserde Jön Türkler denilirken İttihatçılar, Liberaller denilirken ise yalnızca Ahrar Fırkası değil, Ahrarcılarla birlikte hareket eden Kâmil Paşa gibi İttihatçı karşıtı önemli devlet adamları ve bürokratları da ifade eden bir gruptan söz edilmektedir. Her iki grubu da birbirinden ayıran mühim farklılıklara odaklanan Ramsay, asıl farkın yönetim anlayışından kaynaklandığını ifade etmektedir. Nitekim Ahrarcıların özerkliğe meyilli olmasına karşın, İttihatçıların heterojen bir yapıya sahip olan devletin ancak güçlü bir merkezî idare ile ayakta tutulabileceğini düşündüklerini kaydetmektedir.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişiyle birlikte liberallerin kışkırttıkları isyanın bastırılmasını takiben çok ağır bedeller ödediğine işaret eden yazar, İttihatçıların ordudan aldıkları destekle sıradaki hamlelerinin kendilerine muhalif olanları etkisizleştirmek olduğunu bu suretle pek çok Ahrar üyesinin tutuklandığını ve bir kısmının da kaçmak mecburiyetinde kaldığını belirtmektedir.

Eserinde birçok Türk subayının Almanya'da eğitim gördüğüne değinen Ramsay bunlar içindeki en önemli subaylardan birisi olan Mahmut Şevket Paşa'nın ünlü Alman General von der Goltz'ın eski bir öğrencisi olduğunu ve isyanın bastırılmasında Goltz Paşa'nın taktiksel manevralarını kullandığını belirtmektedir. İstanbul'daki insanların, Almanya'nın, Jön Türklerin başarısı için Hürriyet Ordusu'na maddi destek sağladığından bahsettiklerini kaydeden yazar bu nedenle İstanbul'daki herkesin, Jön Türk zaferini bir Alman zaferi olarak görmesinin çok da yersiz sayılmayacağını ifade etmekle birlikte Almanya'nın asıl faydasının Jön Türk liderlerine vaziyetin zorluklarını fark ettirip bu zorlukları göğüslemelerine yardım etmeleri olduğuna işaret etmektedir.

Yolculukları esnasında trenin hemen her istasyonda fazladan bekletildiğini ifade eden Ramsay, İstanbul'a beş saatlik bir mesafede bulunan küçük bir istasyona ulaştıklarında ve nedeni açıklanmaksızın durdurulduklarında, yolculara sessizce beklemeleri gerektiği direktifinin verildiğini belirtmektedir.

İstasyonlardaki bekleyişleri sürerken gözlem yapma olanağı bulan Ramsay, hemen tüm demiryolu hattı boyunca İttihatçıların gözcüleri bulunduğunu, istasyonların İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerince denetim altında bulundurulduğunu ve batıdaki iletişim ağlarının kontrol altında tutulduğunu belirtmektedir. Çatalca civarında beklemekle geçirdikleri süre boyunca istasyonda beklemekte olan gönüllü askerlerle ilgili yaptığı gözlemlere dayanarak açıklamalarda bulunan Ramsay, askerlerin *Baba Hamit bitti!* söylemlerine dayanarak gönüllülerin Hürriyet Ordusu'na duydukları güvenle kalplerinde telaşsız bir neşe ve heyecan taşıdıklarını, sıcak tavırları, gülen yüzleri ve birbirleri ile şakalaşmalarından keyiflerinin yerinde olduğunu ve herhangi bir kaygıları bulunmadığını ortaya koyduklarını belirtmektedir. İstasyonda cepheye giden iki ayrı tren gördüklerini ifade eden Ramsay, trenlerdeki asker ve askeri araçların sayısına ilişkin yaklaşık tahminlerde de bulunmaktadır.

Hürriyet Ordusu'nun İstanbul'dan kırk kilometre uzaklıktaki cephelerde toplandıklarını kaydeden Ramsay, buradaki gönüllülerden birisinin yanlarına gelerek fotoğrafının çekilmesini rica ettiğinde gönüllülerin kendilerini gizlemediklerini bilakis kendilerini hürriyet savaşçısı olarak gördükleri için kimliklerini gururla öne çıkarmak istediklerini belirtmektedir. Ayrıca söz konusu gönüllünün, birinin tüfeğini ödünç alarak geldiğinde fotoğraf için tüfeğin süngüsünü takmaya çabaladığını ancak bir türlü takamadığını ifade ederken de bu durumun gönüllü birliklerin aslında ne kadar acemi ve eğitimsiz olduklarının bir kanıtı olduğuna işaret etmektedir.

İsyan başladığında İstanbul'daki birçok dükkânın kapalı bulunduğunu kaydeden Ramsay, gıda ürünlerinin temini hususunda halkın birkaç gün içinde büyük sıkıntılar yaşadığını, otellerdeki turistlerin kısa süre içerisinde ülkeyi terk ettiklerini hatta Ramsay ailesinin, buldukları oteldeki tek müşteri olduklarını belirtmekle birlikte ticaretin durma noktasına geldiğini ve halkın bir kısmının ihtiyaçlarını temin edebilmek amacıyla değerli eşyalarını sattıklarını da ifade etmektedir.

Ramsay, eşinin notlarından aktardığı üzere, eşinin kızıyla birlikte arkadaşlarının tavsiyelerinin aksine isyan günlerinde İstanbul'u gezmek ve gerek başkentte gerekse de taşrada yaşanmakta olan olaylara ilişkin mevcut durum hakkında daha sağlıklı bilgilere ulaşmak amacıyla hem Amerikalı hem de İngiliz İncil Topluluklarını temsil eden ve Amerika Misyona Kurulu'nun da idari merkezi olan İncil Evi'ne gittiklerini kaydetmektedir. Türklerle Hristiyanlar arasında halkın can ve mal güvenliğini tehdit edecek herhangi bir sorun çıkması halinde öncelikli olarak İncil Evi'ne telgrafla haber gönderilmesine dair bir de anlaşma bulunduğunu kaydeden Ramsay, olaylara ilişkin en güvenilir bilgilere buradan ulaşabileceklerini ifade etmektedir. Buradan edindikleri bilgilere göre, Adana'da yaşanan olaylar esnasında aralarında iki Amerikalı misyonerin de bulunduğu altı yüz kişi öldürülmüş, olaylar baş gösterdiğinde Adana'da düzenlenmekte olan Protestan Ermeni Kilisesi'nin yıllık kongresinde yirmi iki Ermeni rahibin öldürüldüğü ve devamında çıkan çatışmalarda ise binlerce kişinin daha öldürüldüğü haberini aldıklarını belirtmektedir.

Yaklaşık otuz bin tiraja sahip olan ve İstanbul'un Liberaller safında yer alan yegâne gazete olan *İkdâm*'ın sahiplerinin şehirdeki karmaşanın doğrudan bir yansıması olarak güvenlik sorunlarından ötürü

İstanbul'dan firar etmelerini değerlendiren Ramsay, gazetesinin editörüyle yapmış olduğu bir sohbetten aktardığı üzere, ülkedeki siyasî gerginliğin bilhassa da İstanbul'da yaşatmış olduğu bunalım neticesinde sosyal yaşantının yanı sıra Osmanlı basın dünyasında da mühim gelişmelerin yaşandığına işaret etmektedir. Gazete sahiplerinin can ve mal güvenliklerinin ihlali gibi sorunların giderilmesini talep etmek üzere gerekli mercilere başvurdukları halde ya kendi güvenliklerini sağlayacakları ya da başkenti terke mecbur kalacakları yanıtını almaları karşısındaki neticeyi gazete sahiplerinin ifadesiyle aktaran Ramsay, düşmanlarının amacının onları öldürmek değil de gönüllü olarak sürgüne yollamak olduğunu ve şayet kendi istekleriyle ayrılmazlarsa imalı bir şekilde diğer seçeneğe başvurmaya da hazır olduklarını ifade etmektedir. Ramsay'a göre, liberal ve İngiliz dostu gazete olan *İkdam*'ın da yok edilmesiyle Alman hayranı gazeteler kamuoyunun hâkimi kılınmaya çalışılmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin girişimi neticesinde şehrin bazı noktalarının asker tarafından muhasara altına alındığının bilgisini aktaran Ramsay, yaşanan belirsizlikler ve bir çatışma çıkması ihtimaline karşın varlıklı nüfusun şehri terk etmeye başladıklarını bu nedenle gidiş seferi yapan tüm vapurların doluluk oranının son derece yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca iktidar partisi tarafından sıkıntı yaşatılan pek çok mültecinin elçilikler ve nüfuz sahibi yabancılar tarafından kurtarıldığına değinen Ramsay, aldığı bilgiler doğrultusunda hayatları tehdit altında olan birçok Türk'e, Alman ve İngiliz elçilikleri tarafından ya koruma sağlandığını ya da ülkeden çıkmalarına yardımcı olunduğunu ifade etmektedir. Ramsay'ın aktardığı bilgilere göre bu durumun en çarpıcı örneklerinden birisi de İstanbul'da konuşlanmış olan Birinci Kolordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın kendi askerleri tarafından evini muhasara eden isyancıların elinden evinin bahçe duvarından atlayarak kaçmak suretiyle evine çok yakın mesafede bulunan bir İngiliz hanesine sığınması olduğunu kaydetmektedir. Ev sahiplerinin yardımları sayesinde isyancılara teslim edilmeyen paşa, bir gün sonra evden denizci kılığında çıkarılarak bir Alman elçiliği filikası aracılığıyla bir vapura götürülerek hayatı kurtarılmıştır. Ramsay, Hürriyet Ordusu'nun başarılı muhasarasının ardından -on iki gün sonra- evine geri dönebilen paşanın, tüm bu olan bitene rağmen kendi şahsî intikamını aldığı düşünülmesin diye Hürriyet Ordusu'nun askeri operasyonlarına katılmadığını belirttiğini ifade etmektedir.

Hürriyet Ordusu'nun 24 Nisan Cumartesi sabahının ilk ışıklarıyla top atışlarına başladığını kaydeden Ramsay, muhasara ile birlikte şehrin giriş çıkışlarının tamamen kapatılmasını takiben II. Abdülhamid'in birliklerinin bulunduğu hemen tüm kışlaların ele geçirildiğini belirtmekte ve dört-beş saat içerisinde Yıldız Sarayı'nın etrafının kuşatıldığı haberini aldıklarını ifade etmektedir. Şehre yapılan kuşatma öncesinde kargaşa çıkması ihtimaline karşın tüm olasılıkların hesaplanması ve gerekli tedbirlerin alınması sayesinde başkentin kaosa sürüklenmesinin önüne geçildiğini ifade eden yazar, harp okullarındaki ve lisedeki öğrencilerin elçilik, banka ve diğer önemli ofislerin korunması için nöbetle görevlendirildiklerini kaydetmekle birlikte kuşatma boyunca ancak ateş hattında kalan bazı evlerin zarar gördüğünü ve merakına yenik düşüp olayları yakından izlemek isteyen birkaç kişi haricinde hiçbir sivilin çatışmalardan zarar görmediğini belirtmektedir.

Eserde Hürriyet Ordusu'na katılmak üzere Anadolu vilayetlerinden gelen gönüllü birlikler olsa da ordunun büyük bir kısmını Makedon ve Arnavut askerlerin oluşturduğunu ifade eden yazar, Selânik askerlerinin herhangi bir suistimale tahammülü olmadığını ve Avrupalılar hariç ordunun talimatlarına itaatsizlik eğilimi içerisinde olanların oracıkta vurularak öldürüldüklerini belirtmesiyle ordunun harekât boyunca son derece disiplinli hareket ettiğine işaret etmektedir. Bu hususta, Berlin-İstanbul treninde karşılaştığı Jön Türk üyesi Mehmet Bey'in herhangi bir kargaşa çıkması ihtimaline karşın her türlü önlemin alındığı sözünü hatırladığında, bu sözlerin olayların gelişimiyle birlikte her şekilde doğrulanmış olduğunu ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti'ndeki hal' vakalarını Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilme hadisesi üzerinden değerlendiren Ramsay, düşüncelerini *"Batı'da padişahın yönetimden el çektirilebilmesi için yönetime uygun olmadığına dair hakkındaki suçlamaya bir isnat gerekliliği olduğunu ancak Doğu'da bu durumun fetva emininin karşı koyacak dirayeti gösterip gösteremeyeceğine bağlı olduğunu"* ileri sürerek esasında usulsüz bir uygulamada bulunulduğunu ispata çalışmıştır. Ancak Ramsay, Osmanlı Devleti'nde bir padişahın fâsık olması veya sahip olduğu niteliklerden birini kaybetmesi durumunda yasal bir dayanak oluşturularak hal' vakasının gerçekleştirilebildiği bilgisine ya sahip olmadığı için ya da II. Abdülhamid için herhangi bir suç ispatı aranmadığını düşündüğü için bu kanaate sahip olmuştur. Nitekim Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilme gerekçeleri resmî kayıtlara; dinî kitapları yaktırması, devlet malını israf etmesi, hukukî bir mesnede dayanmaksızın kişileri ölüm, hapis ve sürgün gibi cezalara çarptırması şeklinde geçmiştir. Ancak Sultan'ın hal'ine sebebiyet veren söz konusu suçlamaların gerçekten tahakkuk edip etmediği konusu da tartışmalıdır.

Ramsay'ın aktardığı bilgilere göre, Sultan Abdülhamid'in oturmakta olduğu Yıldız Sarayı, Hürriyet Ordusu tarafından ablukaya alındıktan ve sarayın dış dünya ile tüm teması kesildikten sonra Sultanın teslim olması beklenmiş ve bir süre sonra saraydaki erzak tükendiğinden sultan ve saray halkı teslim alınıp saray boşaltılmaya başlanmıştır. Birçok saray çalışanının kuşatma öncesinde kaçarak şehri terk ettiğine değinen Ramsay, teslim alınan yaklaşık üç yüz kadar saray hizmetlisinin de muhafızlar eşliğinde üstü açık faytonlar aracılığıyla askerlerin ve halkın oluşturduğu meraklı kalabalığın arasından Harbiye Nezareti hapishanesine götürülüşlerine tanıklık etme olanağı bulmuş ve bu tarihi anı, tümüyle gözlemlerine dayanarak halkın ve ordunun tutumundan tutukluların giyim kuşamlarına ve yüzlerine yansıyan hâlet-i ruhiyelerine kadar yaşananları adeta bir roman yazarının detaycılığıyla ve çarpıcı bir üslupla kayda almıştır.

Yıldız'ın teslim alınmasının ardından olağanüstü hâlin bir getirisi olarak ordunun aldığı tedbirlerin ve kısıtlamaların, şehir halkının günlük yaşantısını güven içerisinde sürdürebileceği bir düzeye indirgenmesini takiben yaşanan olayların toplumun bilinç yapısı üzerindeki etkisini değerlendiren Ramsay, İttihatçıların, hasımları olarak gördüğü şeyhlere ateş açma ihtimalini dahi düşündüklerini ifade etmektedir. Ramsay'a göre, muzaffer Jön Türkler için askerî vazife namazdan önce gelmektedir ve emir verildiğinde askerlerin şeyhlere ateş açmaya hazır olmalarını beklemeleriyle Jön Türklerin, halkın dinî

hissiyatını ezip geçtiklerine dikkat çekmektedir. İngilizlerin kendisine böylesi bir politikanın Müslüman bir ülkede uygulanabilir olup olmadığını sorduklarını ifade eden Ramsay, Selânik'in sadık askerlerinin bile katıldığı 31 Mart Vakası'nın bu tehlikenin ne denli ciddi ve gerçek olduğunu kanıtladığını öne sürdüklerini belirtmektedir. Bu tecrübeye dayanarak dinî hassasiyete dayalı olarak her an benzer bir patlama yaşanabileceği düşüncesinin altını çizen yazarın, Anadolu ile dindar olmayan Avrupa Türkiye'si arasında vuku bulacak olası bir iç çatışmayla ülkenin ikiye bölünmesinin yakın gelecekte muhtemel olduğu yönündeki tahminlerinden söz etmesi ilginçtir.

Milletvekillerinin, Sultan Mehmet Reşat'ın huzuruna kabul töreninde yeni bir çağı da başlatmış olduklarına işaret eden Ramsay, padişahın eteğinin ucunu öpmek gibi küçük düşürücü itaat gösterilerinin son bularak Meclis-i Mebusan tarafından yalnızca el sıkışma olarak değiştirilmiş olmasının yanında, devletin en büyük giderlerinden biri olan harem dairesi masraflarının da padişahın dört eşle sınırlandırılması ile azaltıldığını ve *"imparatorluktaki en büyük musibetlerden birinin ortadan kaldırıldığını"* ifade etmektedir.

Hatıratında Beşiktaş'ta bulunan Robert Koleji ziyaretinden bazı anekdotlara da yer veren Ramsay, Güneydoğu Avrupa ve Anadolu'daki Hristiyanların orta sınıfına eğitim vermekte olan bu kurumu, dünya tarihinin saf özveriyi temel alarak hayata geçirilmiş ve takdire şayan bir sağduyunun rehberlik ettiği sıra dışı oluşumlardan biri olarak tanımlamaktadır. Bu kurumun, Doğu Meselesine barışçıl bir çözüm üretmek amacıyla diğer tüm Avrupa güçlerinden ve elçilerinden daha fazla çaba gösterdiği kanısında olduğunu ifade etmektedir. Buna mukabil yazar, Avrupa ülkelerinin İstanbul'da bulunan elçilerinin Doğu Meselesini çözmekten ziyade belli bir politikanın parçası olarak gönderildiklerini kaydetmektedir. Nitekim İngiltere haricindeki diğer Avrupalı devletlerin, güçlü ve eğitimli bir Türkiye'nin aynı zamanda kendi menfaatlerine olacağını düşünmediklerini bilakis, Türkiye'nin zayıf düşmesi halinde diğer bütün Avrupa ülkelerinin kazançlarının artacağı yönünde bir fikre sahip olduklarına dair kanaatini dile getirmektedir. Bu ülkelerin amaçlarının Türkiye'yi daima kargaşa içinde tutmak olduğunu ifade eden Ramsay, bu düşünce doğrultusunda Türkiye'nin, Asya değerlerini Avrupa'ya istila etme kapısını temsil ettiğini belirtmektedir.

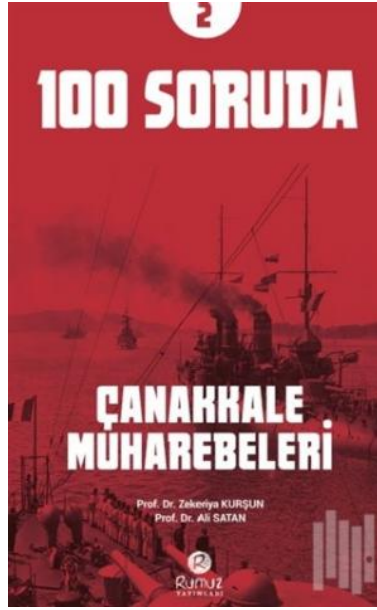
Ramsay, Üsküdar'da bulunan Amerikan Kız Lisesi'nin mezunlarından birisi olan ve Halide Salih mahlası ile anılan Halide Edip Adıvar'dan Türkiye'deki en popüler ve nüfuz sahibi kadın olarak bahsedilmekte olduğunu kaydetmektedir. Adıvar'ın yayımlamış olduğu orijinal adıyla *The Mother in the Home* adlı kitabı vesilesiyle Sultan II. Abdülhamid tarafından kendisine *Şefkat Nişanı* takıldığını ifade eden Ramsay, Müslüman bir padişahın hele de II. Abdülhamid gibi bir sultanın, bir kadına böyle bir nişane takan ilk padişah olmasının kendisini hep şaşırtmakta olduğunu belirtmektedir.

İstanbul'da kaldığı süre boyunca devletin önemli kademelerinde bulunan kişilerle görüşme olanağı bulduğunu ve İstanbul'dan ayrılıp Konya'ya gideceği sıralarda seyahat izni ve diğer gerekli evrakı kendisine sağlayan kişinin ünlü İttihatçı Reşit Paşa olduğunu ifade eden Ramsay, seyahatini ve gezisini kolaylaştırmak amacıyla doğabilecek her türlü ihtiyacına mukabil paşanın, kendisiyle iletişime

geçebileceği bilgisini paylaşmasıyla son derece nazik ve de cömert bir davranışta bulunduğunu ve bu vesileyle yolculuğu boyunca paşanın nüfuzu sayesinde herhangi bir aksaklıkla karşılaşmadığını kaydetmektedir.

Konya ve çevresinde arkeolojik araştırmalar yapmak üzere yola çıktığı sırada İstanbul'da patlak veren 31 Mart Vakası, yazarın ve ailesinin hızlıca İstanbul'a gelerek şehirde yaşananları gözlemleyip fotoğraflamalarına ve modern Türkiye tarihindeki önemli değişim alanlarından birine şahitlik etmelerine imkân tanımıştır.

Bu mühim hatıratta Cumhuriyet'in laboratuvarı olan meşrutiyet sürecinin buhranlı dönemine bir İngiliz arkeoloğun gözünden tanıklık etmekteyiz. Her ne kadar sübjektif yönleri ağır basmakta olsa da hatıraların tarih sahnesinde bizzat yer alan şahısların kaleminden günümüze nakledilmiş olması, dönemin askerî, siyasî, iktisadî ve içtimaî özelliklerinin gerçek yaşamlara nasıl sirayet ettiği merakını tanıklarının ifadeleriyle birleştirerek tarihsel bilginin gücünü artırmaktadır. Bu hatırat da bu yönüyle Türk demokrasi tarihinin mühim bir safhası olan II. Meşrutiyet Dönemi'nin üzerinde en fazla durulan gelişmelerinden birisi olan 31 Mart Vakası hakkında daha önce anlatılanlara yenilerini eklemektedir.

100 Soruda Çanakkale Muharebeleri

Zekeriya Kurşun-Ali Satan

İstanbul, Rumuz Yayınları, 2020, 190 sayfa, ISBN: 978-605-5112-98-1

Ümit ÇALIŞKAN*

Çanakkale muharebeleri, Osmanlı Devleti'nin, Türk milletinin, 1. Cihan Harbi'nin ve dünyada birçok milletin kaderini tayin edici etken olması hasebiyle ehemmiyet arz etmektedir. Bugüne kadar üzerine çok yazılmıştır ancak bahsedeceğimiz eseri diğerlerinden ayıran nokta Çanakkale Savaşları'yla alakalı insanların aklına gelebilecek soruların büyük kısmına bilimsel bir bakış açısıyla cevaplarını içinde barındırmasıdır. Eserin müellifi Zekeriya Kurşun hocamız da Ali Satan hocamız da döneme ilişkin kaynak niteliğinde eserleri neşretmiş ve anılan dönemle ilgili hemen akla gelen kıymetli tarihçilerimizdendir.

Osmanlılar ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti de uzun süre bölge için Ege Denizi yerine bölgede yer alan adaların sayıca fazla olmasından dolayı Adalar Denizi ifadesini kullanmıştır. Çanakkale Boğazı bölgeyi elinde bulunduran devletler açısından tarihin her döneminde ehemmiyet arz eden, bu nedenle savunması için gerekli tedbirlerin alındığı bir yerdir. Osmanlı Devleti İstanbul'u fethettikten sonra Çanakkale Boğazı'nı güçlendirmek için kaleler inşa etmiş ve burası askerî yönden her daim tahkim edilen bir bölge olmuştur. Boğaz'ın önemini en basit şu açıdan görebiliriz: Osmanlı Devleti'ni tehdit etmek isteyen devletlerin ilk aklına gelen noktalardan biridir. 1807 yılında İngiliz donanması, 1911'de Trablusgarp Savaşı sırasında İtalyan donanması bunu gerçekleştirmiştir.

Osmanlı ordusu 20. yüzyılın başından itibaren bir cihan harbinin çıkacağını görmekteydi. Bunun için de

* Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencisi, umitcaliskan71@gmail.com

yalnızca Çanakkale’de değil, imparatorluğun her coğrafyasında gerekli tedbirleri almaya gayret etmiştir. 1. Cihan Harbi’ne İttifak Devletleri safında dahil olmak zorunda kalan Osmanlı Devleti’nin Çanakkale cephesi 3 Kasım 1914 tarihinde açılmış, 9 Ocak 1916’ya kadar da sürmüştür. Burada yaşanan muharebelerin tamamı Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası’nda yaşanan deniz ve kara muharebelerinden müteşekkildir. Harp tarihi açısından denizaltı ve hava kuvvetlerinin kullanılması sebebiyle bir ilki teşkil etmektedir. (s.21) İngiltere’den alınan savaş gemilerimizin teslim edilmemesi gibi halktan toplanan yardımlarla Fransa’dan sipariş edilen kara ve deniz uçaklarımız da teslim edilmemiştir.

İtilaf Devletleri ve özellikle İngilizler için Çanakkale’de bir cephe açma fikri her zaman vardı. Churchill tarafından Ağustos 1914’te İngiliz Savaş Konseyi’nde bu fikir gündeme getirilmiş ve ilgililerden rapor hazırlanması istenmiştir. Çanakkale cephesinin açılmasının çeşitli sebepleri vardır. Çanakkale’yi geçip İstanbul ele geçirilirse Osmanlı Devleti tamamen saf dışı kalacak, asırlık Şark sorunu Batılılar açısından çözülecekti(!). Almanya savaşta tek başına kalacak ve bağımsız kalan Balkan devletleri İtilaf bloğuna dâhil olacaktı.

Ayrıca boğazlara hâkimiyet noktasında İtilaf bloğunda da çekişme mevcuttur. Özellikle İngilizler ve Ruslar arasında birbirine karşı bir güven problemi vardır. Ayrıca Fransızlar, Çanakkale cephesinin açılması ve boğazın geçilerek İstanbul’un düşeceği inancını İngilizlerle aynı oranda paylaşmamaktadır. Onlar bu konuda biraz daha isteksizdir. Fransızlar olası bir başarı halinde boğazları İngiliz ve Ruslara bırakmamak amacıyla Çanakkale’de bulunmuştur. İngiliz ve Fransız denizaltılarının adeta birbiriyle rekabet eder halde Marmara’ya defalarca geçme girişimi olmuş, hatta bunların bazıları da başarılı olmuştur. Ancak bunlar ya batırılmış ya da tekrar Çanakkale’ye geçmek durumunda kalmıştır.

İtilaf Devletleri, İngiliz ve Fransızların sömürgelerinden getirdikleri askerlerle birlikte yaklaşık 500 bin kuvveti bulundururken yine Türk tarafının asker sayısı da 500 bine yakındır. Bu açıdan 1 milyon insanın bizzat içinde bulunduğu bir savaştan söz ediyoruz. Her iki tarafın da şehit ve yaralı sayılarında kaynaklarda farklılıklar söz konusu olsa da İngilizlerin 43 bini ölü olmak üzere 205 bin, Fransızların 49 bin, Türklerin ise 211 bin ilâ 218 bin arasında kaybı olduğu zikredilmektedir. (s.13-14)

1914 yılında İngilizlerin Çanakkale Boğazı’nı geçmek için gerçekleştirdiği girişimler neticesinde Osmanlı Devleti boğazları uluslararası trafiğe kapatmış ve mayınlar döşemek suretiyle tedbirler almıştır. Nitekim 3 Kasım 1914’te Birleşik Krallık donanması boğazda bulunan tabyalara ateş açmıştır. Buna tabyalardan karşılık verilmiştir, Osmanlı Genelkurmayı burada direnç gösteren 13 ere özverilerinden ötürü liyakat madalyası vermiştir; 2 gün sonra da İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir. (s.25)

Yunanistan o tarihlerde tarafsız olmasına rağmen İngilizlerin destek talebine olumlu cevap vererek her daim Türk’ün karşısında olma pozisyonunu devam ettirmiştir. Yine çoğu Rus topraklarından göçen Filistin topraklarında bulunan ve Mısır’a geçen Yahudi, İskenderiye Hahambaşı tarafından yemin ettirilerek İngiltere saflarında Siyonist müfrezesinde görev almıştır. Bu müfreze Siyonizm’in tarihi

içinde de sembolik bir ehemmiyete sahiptir.

İtilaf donanmaları gerekli hazırlıklarını tamamlayıp 15 Şubat 1915'te boğaza ilk saldırılarını başlatmışlardır. 19 Şubat ve 25 Şubat tarihlerinde de bu saldırılar devam etmiştir. Boğazda bulunan Ertuğrul, Orhaniye ve Seddülbahir tabyalarından muazzam bir gayret neticesinde ciddi manada direniş gösterilmiş ve başarı elde edilmiştir. İlk karaya çıkma girişimi 4 Mart 1915'te denenmiştir ancak askerler bir adım dahi ilerleyemeden dönmüştür. Burada Seddülbahir Kalesi içerisinde yer alan Çavuş Mustafa oğlu Mehmet'in kumandanlığında yarım takım askerin verdiği süngü mücadelesi ile düşmana siper olması takdir edilecek davranışlardır. Bunu öğrenen Yarbey Mustafa Kemal, Mehmet Çavuş'a nişan verilmesi için kumandanlığa müracaat etmiştir. (s.35)

Alınan bütün bu olumsuz sonuçlara rağmen Amiral Carden, Churchill'e gönderdiği telgrafta iki hafta içerisinde İstanbul'da olacaklarını haber vermektedir. Bu amaca vâkıf olmak için 18 Mart'ta gerçekleştirilen deniz ve kara harekâtında dünyanın en büyük savaş gemilerini kullanan İtilaf bloğu insanüstü direniş gösteren, adeta varını yoğunu ortaya koyan Türk askeri karşısında kesin bir mağlubiyete uğramıştır. Bu amansız harp esnasında gayretlerinden ötürü birçok askerimize nişan ve çeşitli onure edici ödüller verilmiştir. Bunlardan biri de Kilitbahirli Teğmen Hasan Hulusi ile Trablusgarplı Üsteğmen Mevsuf'un Dardanos bataryasındaki gayretlerinden ötürü bataryanın adının *Hasan Mevsuf* olarak değiştirilmesidir. (s.41) Yine 18 Mart'ın neticesinden ötürü Çanakkale Mevki Kumandanı Cevat Paşa'ya *18 Mart Kahramanı*, Padişah V. Mehmed Reşad'a da Gazi unvanı verilmiştir.

18 Mart'ta batan ve ağır hasar alan Fransız ve Birleşik Krallık donanmaları zaman kaybetmeden hemen takviye edilmiştir; bu da İtilaf bloğunun Çanakkale'ye verdiği ehemmiyeti göstermektedir. Ancak bütün bunlar Türk askerinin öfkelerini, azmini kaybetmesine neden olmamış; tam aksine, Seyid Onbaşı'nın da ifade ettiği gibi askerimiz "*hürsünü boşaltmış*", olanca gücüyle 276 kilogramlık mermiyi dahi kaldırmıştır. Ancak ne hazindir ki Seyid Onbaşı savaştan sonra hayatını ormandan topladığı odunları kömür yaparak idame ettirmiştir. Bu da insanımızın asaletini, bizim de vefamızı(!) göstermektedir. 18 Mart'tan sonra takviyelerle birlikte İtilaf Devletleri dünya tarihinin o güne kadar gördüğü en büyük amfibi (kara, deniz, hava) harekâtını gerçekleştirmiş olsa da emellerine ulaşamamıştır.

8 gün 8 gece süren Zığındere Muharebesi, zayıatın en fazla ve en kanlı olanıdır. Bu nedenden buraya *Şehitler Sirtı* adı verilmiştir. Burayı geçip Alçitepe ve Kirte'ye sahip olmayı isteyen İtilaf bloğu kendini siper eden Türk askerinin engel olmasıyla bu amacına ulaşamamıştır. Harp bir süre sonra kara muharebelerine dönmüş, ancak yine de muvaffak olamayan İtilaf bloğu II. Kirte Harbi'nden sonra müttefik arayışına girerek verdiği tavizlerle İtalya'yı kendi safına dâhil etmiştir. Zira bu muharebede düşman da Türk tarafı da çok büyük zayıat vermiş, harbin en kanlı ve en önemli safahatlarından biri yaşanmıştır.

Düşmanı karada ilk tutunduğu yerlerden atmak için taarruz edilmek istense de düşman gemilerinden açılan ateşler ile beklemek zorunda kalınmıştır. Ancak daha sonra Mustafa Kemal kumandanlığındaki 14. Alay ve 25. Alay süngü savaşı vermiştir. Burada yaşananları Mustafa Kemal, Ruşen Eşref'e verdiği

mülakatında “...*düşmanla aradaki mesafe 8 metre yani ölüm...*” diyerek tam manasıyla tasvir etmiştir. (s.70) Mustafa Kemal’e göstermiş olduğu başarıdan dolayı 30 Nisan 1915’te gümüş imtiyaz madalyası verilmiştir. Şehit olan arkadaşını gören Türk askeri hiç durmadan süngüsüyle taarruz etmekte, adeta ölüme koşmaktadır. Aynı manzara; Kireçtepe’de, Anafartalar’da, Alçitepe’de yaşanmıştır. Bu; yüksek ruh, seciye, asalet, vatani canından aziz bilmek değil de nedir? Harbin en önemli neticesi sayılabilecek husus daha sonra kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti’nin burada yetişmiş, eğitilmiş neslini de maalesef yitirmiş olmasıdır. Bundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti milletler mücadelesine geriden başlamak zorunda kalacaktır. İngiliz Generali Oglander de Türklerin eğitilmiş neslini yok ettiklerini ve bunun harbi kazanmak kadar önemli olduğunu ifade etmiştir.

Millî Şairimiz Mehmed Akif’in *Çanakkale Şehitlerine* şiirinin “*Şu boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi? En kesif orduların yükleniyor dördü beşi.*” mısralarında da ifade ettiği gibi Türk siperlerine dakikada 150 mermi düşmesi ne feci bir harbin yaşandığını bizlere biraz olsun hissettirebilir. Hatta o kadar ki emeline ulaşamayan İtilaf bloğu gaz bombası dahi kullanmakta beis görmezken Reuters ajansı tarafından “*Türkler pek mertçe ve asil bir tarzda savaşıyorlardı.*” diye dünyaya ilan edilmektedir. (s.73)

Uzun zamandır amansız bir mücadele şeklinde süren harp Türk tarafında bir yılgınlığa sebep olmazken İngiliz General Hamilton’un yazdığı raporlara göre kendi askerleri için aynı durum geçerli değildir. İngiliz, Fransız ve sömürge askerleri amaçsız bir mücadele verdiklerini, kendi toprakları haricindeki bir yerde neden bu kadar savaştıklarını anlamlandıramamakta, bundan dolayı da geri çekilmeyi istemektedir. Türk askerinin verdiği mücadele düşmanı dahi kışkırtacak derecededir. İngiliz General Hamilton dahi Türk askerinin direncini “*çok cesur ve çok iyi sevk edilen ordu*” olarak nitelemekten kaçamayacaktır. İngiliz askerler de mektuplarında ve hatıratlarında Türklerden övgü ifadeleriyle söz etmiştir. Aynı vakıyı Kore Savaşı’na giden Türk askerleri için Amerikan ve İngiliz askerler de ifade etmiştir. Bu da bize aradan ne kadar zaman geçerse geçsin bedenler farklılaşsa da ruhun aynı olduğunu göstermektedir, ancak bu arızı yönlerimiz için de geçerlidir.

İngiliz General Ian Hamilton 15 Ekim 1915’te Akdeniz Sefer Gücü komutanlığı görevinden alındı. Yerine gelen General Monro umudun kalmadığını, çekilmek gerektiğini Savaş Konseyi’ne ilettili ve çekilme başladı, 9 Ocak 1916’da da nihayete erdi. Batılılarda bir mağlubiyet veya hedefe ulaşamama durumunda gerçekleştirilen soruşturma komisyonu kurma âdeti yerine getirildi. Komisyon raporlarını hazırlamış, Savaş Bakanı da dâhil olmak üzere birçok komutanı eleştirmiş, eksiklerini ve hatalarını dile getirmiştir. Bizde pek görülmeyen, ancak gerekli olan bu durum düşman adına sevindirici bir gelişmedir. Ayrıca bu mağlubiyet İngiltere’de hükümetin değişmesinin ve Çarlık Rusyası’nda komünizm ihtilalinin zeminini hazırlarken Yunanistan ve Romanya bir süre daha tarafsız kalmış, Sırbistan yenilerek savaş dışı kalmış, harp boyunca Almanya’nın batı cephesindeki yükü azalmış ve Türk Kurtuluş Savaşı da dâhil olmak üzere birçok milletin bağımsızlık mücadelesine ilham kaynağı, ibret vesikası olmuştur. Türk milleti için bu zafer millî bir bilincin oluşması, kendi kaderini kendisinin belirleyeceği anlayışının

yerleşmesi ve daha sonra gerçekleşecek Milli Mücadele'ye bir moral değer olması açısından önemlidir. İngiliz ve Fransızların sömürgelerinden getirdiği Hintli ve Anzak diye tabir edilen Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerler için de millî şuur ve bilinç oluşumu açısından önemli ve daha sonra verecekleri millî bağımsızlık savaşlarına temel teşkil eden noktalardan biridir.

Çanakkale'nin propagandası ve alınan mağlubiyetin sindirilememesi, üzerinden yıllar geçse de devam edeceğe benzemektedir. Zira BBC tarafından 1999'da hazırlanan belgesel eksik bilgi ve belgelerle hazırlanmasından dolayı İngiliz Kralı'nın mahiyetindeki askerlerin Türkler tarafından esir alınıp öldürüldüğü veya kaybolduğu gibi yalan bir propagandaya malzeme olmuştur. Oysa o esirler esir olduktan sonra tekrar İngiltere'ye dönmüştür. Ancak İngiliz ve Fransız donanmaları Türk tarafı defalarca kendilerini uluslararası hukuk ile protesto etmesine rağmen sivilleri taşıyan tekneleri, hastaneleri, yolcu-nakliye gemilerini, balıkçı teknelerini hatta Süleyman Paşa Türbesi'ni dahi vurmuştur.

Daha savaşın sürdüğü yıllarda Osmanlı Genelkurmayı tarafından savaşta yaşananların sanata da yansması ve halk tarafından görülmesi için ressam ve dönemin önde gelen yazarlarının bölgeye intikali sağlanmıştır. Bunun neticesinde yazarlar hem kitaplarında hem gazetelerdeki köşelerinde, ressamalarda tuvallerinde harbi çeşitli yönleriyle ele almış ve sergiler açılmıştır. Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından Merkez Ordu Sinema Dairesi kurulmuştur. Harbin filme çekilerek halka gösterilmesi amaçlanmıştır. Bunun için Çanakkale Harbi'yle alakalı bir film çekilmiş ve Ayasofya'daki Askerî Müze'nin bir kısmı sinema salonuna dönüştürülmüştür. (s.95)

Eserde savaşın lojistik ve sıhhiye kısmına da önemli bir yer ayrılmıştır. Özellikle son dönemde yayınlanan eserler ve belgelerle artık her ne kadar gerçekliği kalmasa da *arpa çorbası*, *hoşaf edebiyatının* öyle olmadığı, askerin iâşesinin büyük oranda, ihtiyacını giderecek şekilde karşılandığı ortaya konmuştur.

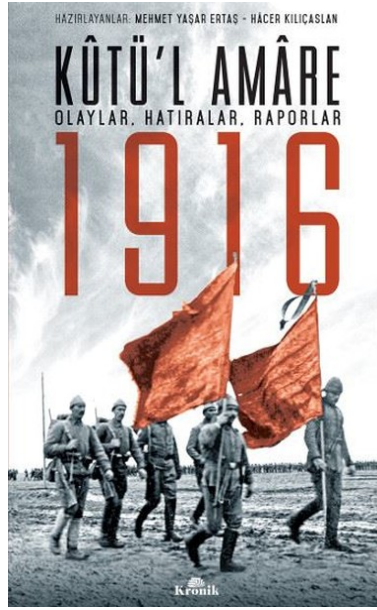
Savaşın komutanlarına ve hükümdarına da değinmek gerekir. Padişah V. Mehmed Reşad, 18 Mart zaferi üzerine duygularını bir şiir yazarak ifade etmiştir. (s. 123) Harbin kazanılmasında, planların ve tahkimatın yapılmasında, ordunun iyi ve disiplinli bir şekilde kumanda edilmesinde Harbiye Nazırı Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın sorumluluğu ve gayreti çok fazladır. Kendisi harp esnasında diğer cepheleer gibi Çanakkale'yi de defaatle teftiş etmiş, harbi geriden değil, bizzat yerinden sevk ve idare etmiştir. Enver Paşa'nın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiyeden komutanı da olan Esat Paşa, Esat Paşa'nın kardeşi Vehip Paşa, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı 18 Mart Kahramanı Cevad Paşa, Fevzi Paşa, Yarbay Selahaddin Adil Bey, Cafer Tayyar Bey, 57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey muhakkak zikretmemiz gereken askerleriyle birlikte zaferde payı, emeği olan değerlerimizdir.

I. Cihan Harbi için çok zikredilen "*Araplar bize ihanet etti*" kalıp yargısının yanlışlığına eserde açıklık getiriliyor. Osmanlı padişahı aynı zamanda İslâm halifesi V. Mehmed Reşad'ın cihat ilanına Trablusgarp'ta Senüsiler ve Yemen İmamı Yahya olumlu cevap vererek bütün kuvvetleriyle Osmanlı safında savaşmışlardır. Elbette bu durum yalnızca bu iki isimle sınırlı değildir, ancak eserin konusu bağlamında yeterlidir. Zafer yine İslâm âleminde büyük sevince vesile olmuştur. Şiirler, destanlar

yazılmış, şenlikler yapılmıştır. Hatta Mısırlı Ahmet Muharrem'in kaleme aldığı destan o coğrafyanın insanının Türk'e bakışını da yansıtmaya açısından önemlidir.

Çanakkale Harbi'nde verilen mücadelenin ve tarihimizdeki yerinin daha iyi idrak edilmesi ve millet hafızasında diri tutulması için ilk anıt 1914'te yapılmıştır. 1944 yılında Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın önerisi ile açılan yarışmada Doğan Ergin ile İsmail Utkular'ın projesi kabul görmüş ve bugün ziyaret ettiğimiz anıt 1960 yılında ziyarete açılmıştır. Lozan'da İngiliz ve Fransızlar kendi askerlerinin Çanakkale'de bulunan mezarlarının güvenliği meselesini gündeme getirmiş ve korumasının kendilerine verilmesini istemiştir; bunda da muvaffak olmuşlardır. Millet olma bilinci kendini her alanda göstermektedir.

Neticede Türk *son anda harekete geçen, bekleyen ve en nihayetinde büyük bir hınç ve öfke patlamasıyla gereğini yapan bir yapıya* sahiptir, diyebiliriz.

Kutül'l Amare Olaylar, Hatıralar, Raporlar 1916

Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan

İstanbul, Kronik Yayınları, 2017, 335 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-04-4

Gizem KARABAL*

Eser, birçok bilim insanının yazılarıyla ortaya çıkmış ve Mehmet Yaşar Ertaş ile Hacer Kılıçaslan tarafından hazırlanmıştır. Mehmet Yaşar, 1992'de Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olmuş ve yine bu üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde, *Moranın Fethinde Osmanlı sefer Organizasyonu* isimli teziyle doktorasını tamamlamıştır. Osmanlı savaş, sosyal ve ekonomik tarihi üzerine çok sayıda makale kaleme almıştır. Hacer Kılıçaslan, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda görev yaptı. Şuanda Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Eserde Türk tarihinde yer alan birçok şahsiyetin yazılarından faydalanılmıştır. Eserde yer alan Raporlar bölümünde Kılıçaslan ve Menderes Kurt'un yazıları yer almıştır. Eserde genel olarak Kûtü'l Amâre zaferi ile ilgili önemli şahsiyetlerin anlattığı olaylar ve hatıralar yer almaktadır.

İlk bölümde İlber Ortaylı'nın kaleme aldığı Kûtü'l Amâre Zaferi yazısı yer almaktadır. Bu bölümde Kût şehrinin coğrafi konumlarından bahsetmiştir. Şehir, hem askeri imkânlar hem de insan kaynağı bakımından İngiliz İmparatorluğu'nun zengin mıntıkasına yakın olsa da Osmanlı Devleti'nin askeri ve idari merkezlerinden uzaktır. Osmanlı ordusunun teçhizat durumu Britanya ordusuna kıyasla kötü durumdaydı. Müttefiklerin yardımı da Osmanlı tarafına hiç ulaşmamıştır. Bu zafer, bir dizi çevre

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih bölümü lisans öğrencisi, gizemdelioglu@outlook.com

direnşin ve kahramanlığında sembolüdür. Kûtü'l Amâre'deki Von der Goltz Paşa, kötü bir liderlik göstermiştir. En büyük hatası ise Nurettin paşa ile yardımcı olan komutan Halil Kur'un aralarını bozmaya çalışmasıdır. Halil Kut ve Nurettin Bey'in bu kışkırtmalar karşısında güçlü ve kararlı bir şekilde durarak aralarında herhangi bir çatışmaya izin vermemeleri büyük bir başarıdır. Kût kalesinin en önemli özelliği konumu itibariyle ulaşımının kolay olmasıdır. İngilizlerin kalenin içine çekilerek kapanmaları kuşatmanın uzamasına yol açmıştır. Kalede yaşanan kıtlık ve komutanların inadiyla savaşın uzaması Britanya'nın aleyhinde olmuştur. Teslim ol mesajını da reddetmişlerdir. Ancak Kût kalesinde yer alan halk İngilizler'e tabii olmamıştır. Bu yüzden Osmanlı komutanları “*Dört taraftan Kût'u kuşattık, içeri gireceğiz, 5. Kolumuz zaten Kût'un içindedir.*” diyebildiler. Çünkü Kût ahali Britanyalıları sevmedi ve Osmanlı ordusunun 5.kolu gibi hareket ettiler. Kûtü'l Amâre'de önemli bir strateji takip edilmektedir. Komuta kademesi icap eden yerde cesur kararlar almakta ve hücumla geçmekte idi. Bu stratejinin sabırla geliştirilmesinde Nurettin Paşa'nın payı büyüktür. İngiliz Birliklerinde ki Müslüman Hintlilerin Osmanlı tarafına geçmesi İngilizler'de büyük bir moral bozukluğu yaratmıştır. Kûtü'l Amâre zaferi sonunda Britanya kamuoyu, orduya cephe almış ve o zamanlar sık sık söylenen “*aslanlarımız eşekler tarafında yönetiliyor.*” sloganı bu atmosferde ortaya çıkmıştır. Ortaylı, bu zaferin ne okul müfredatında ne de bilimsel araştırmalarda hak ettiği yeri bulduğunu belirtmiştir. Ortaylı son kısımda Londra'daki bir anısını da anlatmıştır.

İkinci bölümde Kûtü'l Amâre'nin Hatırlattıkları isimli yazısıyla Azmi Özcan yer almaktadır. Özcan, yazısına I. Dünya Savaşı'nda tarafların nasıl ayrıldığını, Osmanlı Devleti'nin savaş önceki durumu ve savaş tetikleyen olay ile başlamıştır. Özcan, zafer ile ilgili Townshend'in Halil Paşa'ya rüşvet teklifi ettiğini yazmıştır. Özcan'a göre Kûtü'l Amâre'de birkaç önemli değer vardır. Birincisi; kutsallarına ve vatanlarına saldırı olduğu zaman Türk milletinin her şeyi bir yana bırakıp tek vücut olmasıdır. İkinci ise bir Türk komutanının kendisine teklif edilen yüksek miktarı reddetmesidir. Bu yüzden Kûtü'l Amâre sıradan bir olay değil, Türk milletinin varlığıyla, kimliğiyle ve duruşuyla alakalıdır. Bu bölümde zaferdense diğer devletlerin Türklerin geri çekilmesi için uzun zamandır yaptıklarının üzerinde durulmuştur. Özcan, yazısının sonunda bir kaynakçaya da yer vermiştir.

Eserde *Kûtü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa* yazısıyla yer alan İlhami Yurdakul, yazısında daha çok Halil Paşa'nın hayatı, askeri ve siyasi faaliyetleri üzerinde durmuştur. Yurdakul, Halil Paşa için vatan, millet ve hürriyet için adanmış bir beden ve ruh gördüğünü söylemiştir. Yazısının sonuna bir kaynakça ve konuyla ilgili Osmanlıca belgeler eklemiştir. Eserin son bölümünde *Kûtü'l Amâre hezimetini sonrasında İngiliz cephesi: Irak Raporu* ismiyle Hacer Kılıçaslan'ın yazısı yer almaktadır. Rapor, Irak Seferi Kuvvetleri Komutanı Sir Percy Lake tarafından yazılmış, Osmanlı İmparatorluğu Harbiye Nezareti Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi memurlarından Hüsameddin tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Sir Percy Lake raporunu Hindistan Hükümetine hitaben yazmıştır. Yurdakul, yazısını raporu yayınlayarak bitirmiştir.

Eserde *Kûtü'l Amâre Zaferini Tarihe Yazmak: “Kûtü'l Amâre Hakkında Yazılmış Türkçe Metinler*

Üzerine Bir Deneme” isimli yazıyla Ahmet Özcan yer almaktadır. Özcan, araştırmasını yaparken bu zaferle ilgili internet üzerindeki haber kaynaklarında “*unutulan zafer, unutturulan zafer, Osmanlı’nın son zaferi*” gibi ifadeler yer aldığını görmüştür. Bu yüzden çalışmasına hatırlanan zaferlerin hangi gerekçelerle hatırlandığını ve unutulmaların ise neden unutulduğunun cevaplarını da eklemiştir.

Eser genel olarak I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı ve diğer devletlerinin genel durumlarının, savaşta yaptıkları stratejilerinin ve savaş sonrası devletlerin genel durumlarının üzerinde durulmuştur. Tüm şahısların ortak kararı Kütü’l Amâre’nin büyük bir zafer olduğu ve İngilizlerin büyük bir hezimete uğradığıdır. Ancak Çanakkale Savaşı’nın daha büyük bir zafer olduğunu da yazarlar vardır. Zaferin kahramanları Nurettin Paşa, Halil Paşa ve Ali İhsan Paşa olduğu genel bir kanı ancak Nurettin Paşa’dan yeteri kadar bahsedildiğini düşünmüyorum. İlber Ortaylı hocamızın dediği gibi Kütü’l Amâre’deki bu zafer yeteri kadar bizlere öğretilmemiştir. Bu yüzden eser, bu açığı kapatacak kadar geniş, her okuyucuyu kendine çekecek kadar da ilgi çekicidir. Yazarlar, *Dizin* bölümü ile de yazıya son vermiştir.

Erzurum ve Erzincan'ın Kurtuluşu

Kazım Karabekir

İstanbul, Karbon Kitaplar, 2019, 268 sayfa, ISBN:978-605-7738-05-9

Fatih Yusuf TANUĞUR*

Kitabın yazarı Kazım Karabekir İstanbul'da başladığı ilk öğrenimini jandarma subayı olan babasının görevi dolayısıyla bulunduğu Van, Harput ve Mekke'de tamamladı. Orta öğrenimini İstanbul'da Fâtiht Askerî Rüştiyesi ile Kuleli Askerî İdadisinde gördü ve 1902'de Harp Okulu'ndan, 1905'te de Harp Akademisi'nden mezun oldu. Kurmay yüzbaşı olarak Manastır'da staja başladı, bölge kurmay başkanlığı görevini de üstlendi. Rum ve Bulgar çetelerine karşı gösterdiği başarıdan dolayı kolağası oldu.

Yaşadığı olayları günü gününe kaydetme alışkanlığına sahip olan Kâzım Karabekir'in eserleri daha çok hâtırat türündedir. Anılarını yazmayı *tarihe karşı bir boyun borcu* bilen Kazım Karabekir kitabın önsöz kısmında şöyle açıklamaktadır: “Kişi eğer bunu yazmazsa kendisiyle beraber silinip gidecektir. Kalacak üç beş mühim hatıra da, yakınları tarafından mahiyeti değiştirilmiş, birer masal olacak, kimseye faydası değil belki de zararı olacaktır” diye belirterek hatıra yazmanın önemini belirtmiştir.

Kazım Karabekir kitabın yazılma amacını başlangıç kısmında şöyle açıklamıştır:

“Cihan harbi hakkındaki üç ciltlik eserimin, yakında basılacak olan Harbi Nasıl İdare Ettik? başlıklı üçüncü cildinde şarktaki harekâtımızı kısaca yazdım. Fakat bu harekâtın tafsilatlıca bilinmesi tarihimiz için olduğu kadar, yetişmekte olan gençlerimiz ve umumiyetle milli terbiyemiz için de çok faydalı olduğundan bunları da Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu, Sarıkamış, Kars ve Ötesi adlarıyla birer kitap neşretmeyi münasip gördüm.”

Kitap önsöz, başlangıç ve giriş kısımları hariç toplam 32 başlıktan oluşmaktadır. Kitap 6 Mart 1939 ile 12 Mayıs 1939 tarihleri arasında Yeni Sabah Gazetesine Kazım Karabekir'in kaleminden okuyucuya

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, fatihyusuftanugur@gmail.com

sunulmuştur. Yazının Mustafa Kemal Atatürk vefat ettikten bir yıl sonra 1939 yılında yayınlanması Kazım Karabekir üzerindeki yasakların kalktığı olarak değerlendirilebilir. Bartu Şimşek tarafından gazetede yayınlanan bölümler kitaplaştırılmıştır. Bartu Şimşek kitaplaştırmayı yaparken eski pek bilinmeyen kelimelerin yanına bugünkü anlamlarını yazmıştır. Bazı kelimeler hakkında dipnotta bilgiler vermiştir. Kazım Karabekir'in eksik bıraktığı kısımları tamamlamıştır. Gazetede hangi gün yayınlanmışsa o kısmın sonuna yayımlandığı günü belirtmiştir. Haritalar ve resimler gazeteden başarılı bir şekilde aktarılmış. Gazeteden kontrol edildiği zaman kitaplaştırma başarılı olmuş diyebiliriz.

Kazım Karabekir, anılarını anlatırken tüm detayları ile birlikte anlatmış. Ruh halini, görmüş olduğu manzaraların güzelliğini, etrafında bulunan kişileri, yolun durumu, gitmiş olduğu köy ve kasabaların durumu, yaşamış olduğu olaylar, Almanlar ve Ruslar ile ilişkiler gibi pek çok konuya değinmiştir. Haritalar, İstatistikler, belgeler ve çektiği fotoğraflar ile anılarını zenginleştirmiş. Bu dokümanlar ile kendinizi Kazım Karabekir yerine koymak daha kolay bir hale gelmiş. Kazım Karabekir'in anlatımı akıcı olsa da eğer Bartu Şimşek düzeltmeleri ve bazı kelimelerin anlamlarını yanlarına yazmasaydı ve dipnotta detaylı bilgiler vermeseydi anlaşılması zor olabilirdi.

Kitaptan Kazım Karabekir'in titiz bir insan olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü gittiği birçok köy, kasaba ve sancağı pis bulduğunu belirtmiştir. Oradaki kaymakam ve memurları azarlamış köy ve kasabaların temizlenmesi emrini vermiştir. Birçok yol ve köprünün durumundan memnun değildir. Önceden haber vermesine rağmen köyün memurları ve askerlerinin kendisini karşılamamasından dolayı çok sinirlenmişse de siniri kısa sürede geçer ve karşısındakini genellikle affederdi. Kazım Karabekir sinir kontrolünü şu şekilde anlatıyor: *“Hayatımda, kızmadan evvel düşünmeyi itiyat [huy] edinmiştim. Bunun içini, olur olmaz şeylere kızmazdım. İcap eder de birini haşlasam bile, bunu kızarak değil, ona müstahak olduğu ruhi cezayı vermek için yapar ve sükûnetimi bozmazdım. Yani kendimi, sınırlarımın keyfine bırakmazdım.”*

Kazım Karabekir devlet memurları ve kaymakamlardan pek memnun değildir. Vatandaşın sorunlarıyla ilgilenmediklerinden yakınır. Devlet memurları ilgilenmediği için vatandaş Kazım Karabekir'den medet umar.

Kitapta Kazım Karabekir'in Kürtler ile iletişim kurarken tercümana ihtiyaç duysa da Kürt beyleri ile avlara çıktığını ve onlardan “Ya dok”(Kürtlerin köpeklerini çağırma için kullandığı kelime) kelimesini öğrendiğini belirtmiştir. Kazım Karabekir Osmaniye'ye girerken insanların kıyafetlerine bakarken kıyafetlerin Kürt kıyafetinden Türk kıyafetine geçtiğini belirterek Osmaniye'nin Türk sancağı yeni ve modern bir yer olduğunu belirtmiştir.

Kazım Karabekir Bitlis'e giderken görmüş olduğu kilise hakkında şu yorumu yapıyor: *“Yolumuz üzerinde muazzam ve mükemmel bir kilise gördük. Deyr-i Kayer adındaki bu kilisede görüntüde Ermeni ve Süryani papazları yetiştirilmiş. Hakikaten ise kim bilir hangi devletin hesabına Türkleri parçalamak için kurulmuş bir fesat ocağıdır.”* Kazım Karabekir'in bu düşüncesi dönemin Müslümanlarının hepsinin olmasa da önemli bir kısmının kiliselere olan düşüncesi yansıtıyor diyebiliriz.

Kazım Karabekir geçtiği yerlerdeki köprü, yol ve çeşmelere önem vermiş, tamir ettirmiş veya yeniden yaptırmıştır. Yaptırdığı eserlere yapımında çalışan kişilerin isimlerini vererek onları teşvik etmeye çalışmıştır. Silvan Kalesi'nde kaleye gelen suyun kalitesini ve tadını beğenmediği için kalenin kuzey tarafında su kuyusu açtırıyor ve bu suyu beğendiğini ifade ediyor. Bu su için diğer köylerden gelenler olduğunu belirtmiştir. Arkadaşlarının bu çeşmenin adına *Kazım Karabekir Çeşmesi* adını verdiğini de belirtmiştir.

Kazım Karabekir Ergani maden kasabasında bulunan memurlar hakkındaki görüşlerini ve onlara verdiği tavsiyeleri şu şekilde anlatıyor:

“Buradaki memurların düşüncelerini ve maneviyatlarını pek fena buldum. Bir an evvel şuradan kurtularak daha latif bir yere nakletmek sevdasına düşmüşler. Bunlara, cephelerde ve ateş içinde ölen, malûl[sakat] kalan, ıstırap çekenleri düşünmelerini söyledim. Uzun bir sulh devresinde bile olsak bu rahat düşkünlüğünün yıkıcı bir zihniyet olduğunu anlattım. Geçirdikleri ölü hayat yerine, burada çalışan Alman mühendislerden örnek alarak, kendi aralarında içtimai[sosyal] bir yaşayış uyandırabileceklerinden ve birçok kitaplar ve mecmualar getirerek mütalaalarla, ilmi sohbetlerle ve ara sıra eğlenceler tertibiyle hoşça vakit geçirebileceklerinden bahsettim ve burada tehlikesizce vazife görürken, cephelerle de alâkadar olmalarını tavsiye ettim. Yazık ki onlar, burunlarının dibindeki bakır madenleriyle bile alâkadar görünmüyorlardı.”

Kazım Karabekir bu bölümde memurların durumlarından memnun olmadığını belirtirken onlara savaştaki insanları düşünmelerini tavsiye etmiştir. Ayrıca Almanları memurlara tavsiye etmesi de ilginçtir yabancı bir ülkede olmalarına rağmen Türklerden daha sosyal yaşamaları sayesinde tavsiye edilmeleri takdire şayandır.

Kitap genel olarak Bartu Şimşek'inde yapmış olduğu katkılar ile anlaşılır ve akıcı okunurken bir sonraki olayın ne olacağını merak ederek okuyorsunuz. Milli mücadeleyi ve özellikle doğu cephesini anlamak için kesinlikle okunması gereken eserlerden bir tanesi. Kitabın küçük boy olmasından dolayı hem fiyatı uygun hem de taşınması kolay.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

İlber Ortaylı

İstanbul, Kronik Kitap, 2018, Sayfa 439, ISBN: 978-975-243073/1

Kaan AKIN*

İlber Ortaylı 1968’de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun olmuştur, 1969’da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünden mezun olmuştur. Viyana Üniversitesi’nde Slavistik ve Orientalistik okudu. Chicago Üniversitesi’nde yüksek lisans çalışmasını Prof. Dr. Halil İnalçık ile yaptı. *Tanzimat Sonrası Mahallî İdareler* ile doktor, 1979’da *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu* çalışmasıyla da doçent oldu.

Kitap 9 bölümden oluşuyor. Birinci bölümde İmparatorluğu diriltten nesilden bahsediyor, 1880 kuşağındakilerin son derece başarılı, becerili olduklarını İmparatorluğu yaşatmak için çabaladıklarını çarpıştıklarını her yerde görev yaptıklarını isyanları bastırdıklarını ve gelecekte Cumhuriyeti kuracak nesil olduğunu anlatıyor. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Balkanlarda bulunduğu sıralarda Türk hâkimiyetinin kırılmaya başladığını, bu dönemde ortaya çıkan milliyetçilik akımının onu da etkilediğini ayrıca Balkan kültürü ve Balkan dillerine ilgili olduğunu söylüyor. Daha sonra doğumundan, ailesinden ve büyüdüğü şehir olan Selanik’ten bahsediyor. Hem Osmanlı hem de Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün aile kökenleri hakkında bilgi veriyor. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün anne ve babasından bahsediyor. İkinci bölümde Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün her zaman asker olmak istediğinden ve askeri eğitiminden bahsediyor. Osmanlı kurmay subaylarından bahsediliyor, 1826’da kapıkulu ve eyalet askerlerinin kaldırılmasından dolayı devletin 20 yıl askeri olmadığını, bu durumun Kırım Savaşı’yla

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, akin_kaan_1998@hotmail.com

bittiğini, 1849 yılında Rus ve Avusturya katliamından kaçıp Osmanlı'ya sığındıklarını, bu durumun Osmanlı'ya teknik donanım açısından çokça katkı sağladığını ve bu adamların canları pahasına devlete bağlı kaldıklarını anlatıyor.

Kurmay mektebi açılmasından ve yeni elit bir askeri sınıfın ortaya çıkmasından bunların çok bilgili becerili olduklarından bahsediyor. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün İstanbul'daki öğrencilik yıllarını kısaca anlatıp *milliyetçilikler* döneminden bahsediyor ve Osmanlı'nın parçalanmasının sadece Fransız Devrimi'ne bağlamanın doğru olmadığını çünkü milliyetçilik anlayışının Balkanlarda 15 asırdan beri olduğunu ve Balkan milletçiliğiyle Fransız milliyetçiliğinin birbiriyle farklarının çok olduğundan bahsediyor sonra milliyetçiliğin Türklerde de bir kişilik bulduğunu ve Türkçülük akımının çıkmasına yol açtığından bahsedip Osmanlı'daki Türk milliyetçiliğini anlatıyor. İttihat ve Terakki'den bahsediyor. İttihatçıların çok fazla övülmesini ya da yerden yere vurulmasını doğru bulmadığını söylüyor yazar daha sonra çok iyi örgütlendiklerini çok iyi komitacı olduklarının ancak hepsinin aynı derecede olmadıklarını söylüyor ve çok iyi teşkilatçı olduklarını orduyu modernize ettiklerini ancak büyük de hatalar yaptıklarını söylüyor yazar bu hatalardan biri harbe girmekte acele etmeleri ve Almanya ile ittifak yapmaları olduğunu söylüyor. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de zamanında ittifakçı olduğundan ve Enver Paşa ile birbirlerine bakışlarından şöyle bahsediyor:

“Mustafa Kemal'in İttihatçılığı Atatürk de vakti zamanında bütün genç subaylar gibi İttihatçı idi. Ama çok erkenden bu zümreden soğumuş, bırakmış ve erkenden fırka yönetimine karşı tenkitçi bir bakış edinmiştir. Enver Paşa'yla yıldızları barışmamıştır. Enver, O'nu sevmiyordu, Atatürk ise Enver'i bir tehlike olarak görüyordu.”

Sultan II.Abdülhamid ve Bosna Hersek İlhakını anlatıyor. Sıra dışı biri olarak bahsediyor Enver Paşa'dan. Mustafa Kemal Atatürk'ün Ziya Gökalp'in fikirlerinden etkilenmiş olduğundan bahsediyor. İlk savaş tecrübesi olan Trablusgarp'tan bahsediyor. Balkan savaşı öncesi ve Balkan savaşı ile Milliyetçilikten bahsediyor. Sofya'daki yıllarından bahsediyor. Üçüncü bölümde Birinci Dünya savaşı yıllarından bahsediyor. Savaş öncesini anlatıyor. Birinci Dünya Savaşı'ndan ve yanlış politikalarından bahsediyor bunlardan birinin Sarıkamış Harekâtı olduğunu söylüyor yazar. Çanakkale Savaşı'nın tarihin akışını değiştirdiğini söylüyor.

Mondros ile Sevr'den bahsediyor ve Mondros'u şöyle ifade ediyor: *Türkiye'ye dayatılan ölüm fermanının ilk adı Mondros idi.* Sultan VI. Mehmed Vahdeddin'den bahsediyor ve çok fazla suçlanmasının doğru olmadığını söylüyor. Çünkü harbin tamamında Sultan V. Mehmed Reşad'ın olduğunu söylüyor yazar. Sevr hakkında şöyle diyor yazar: *“Bir Millet'in ve Ülkenin Ölüm Fermanı: Sevr Muahedesi.”*

Dördüncü bölümde Millî Mücadele'nin Önderi kısmında Millî Mücadele öncesini anlatıyor. Antep, Urfa ve Maraş'ta olan direnişten bahsediyor daha sonra İzmir'in işgalinden bahsediyor. Yunan işgalini ve Anadolu'nun direnişini anlatıyor. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkışından bahsediyor ve diğer kongrelerden bahsedip sonra diğer paşalardan farkını anlatıyor. Damat Ferid'in İttihatçılık suçlaması yapmasından bahsediyor. Meclis'i ve Kurtuluş Savaşı'nı anlatıyor.

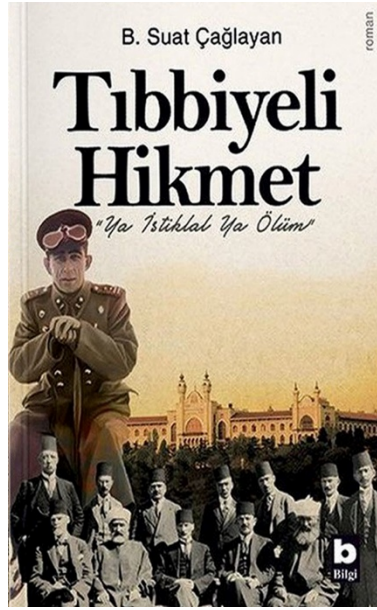
Beşinci bölümde Cumhuriyet'e giden yolda saltanatın kaldırılmasından ve halifeliğin kaldırılmasından

bahsediyor. Altıncı bölümde İnkılaplar Dönemi'ni anlatıyor. Yedinci bölümde Reis-i Cumhurluğunu anlatıyor. Gazi Mustafa Kemal Atatürk çok partili sisteme geçmek istediğinden bu partilerin onun istediği parti olduğundan bahsediyor. İlk denemede İttihatçıların hâkim olduğundan bahsediyor. İkinci denemede asıl solcuların girdiğini ve solculardan çok başka grupların sesinin çıktığından bahsediyor. Sekizinci bölümde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün kişisel özelliklerini anlatıyor ve Dünya'da Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e nasıl bakıldığından bahsediyor. Dokuzuncu bölümde kaynakçadan bahsedip kitabı bitiriyor

Bu kitap, İttihatçıları merak eden kişilere, Osmanlı son dönemini merak eden ve dönemin neslini incelemek isteyenlere faydaları olabilecek niteliktedir. Ek olarak Enver Paşa hakkında bilgi edinmek için de kullanılabilir.

Enver Paşa ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün birbirlerine karşı görüşlerini ve Birinci Dünya Savaşı'nı, Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğunu ve Millî Mücadele öncesini merak edenlerin okuyabileceği bir kaynaktır. Ek olarak, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını onun askerlik dönemini, Millî Mücadele dönemindeki önderliği ve Cumhuriyetin kurulması ardından Reis-i Cumhurluğu hakkında bilgi edinmek için kullanılabilirliğini de belirtmek gerekir. Çok partili sisteme geçiş hakkında bilgi edinmek için okunabilir.

Ayrıca eser Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilk dönemlerini merak etmeyen, ilgilenmeyen kişilere fayda sağlamayacaktır, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatı da ele alındığından Gazi Mustafa Kemal'e ve onun hayatına ilgi duymayan, yaptığı çeşitli inkılapları merak etmeyen ve kişisel özellikleri hakkında bilgi elde etmek istemeyen kişiler için faydasız olacaktır.

Tıbbiyeli Hikmet

Burhan Suat Çağlayan

İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2019, 435 sayfa, ISBN: 978-975-22-0811-7

Burak Ali Celal KIRICI*

Kitapta anlatılan konulardan bahsetmeden önce konu tercihi ile yaşamı arasında önemli bir ilişki bulunan yazardan bahsetmenin isabetli bir karar olacağı kanaatindeyim. Tıbbiyeli Hikmet isimli kitabın yazarı, aynı eserde anlattığı hayat öyküsünün baş karakteri gibi bir tıbbiyeli. 1948 yılında Trabzon'da doğan Suat Çağlayan, üniversite eğitimini Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde havacı askeri hekim olarak tamamladı. Devam eden süreçte Diyarbakır 8. Hava Üssü'nde uçuş doktorluğu, GATA ve hava hastanelerinde çocuk hastalıkları uzmanlığı, SSK Tepecik Hastanesi'nde klinik şeflik ve başhekimlik yapmış olan Çağlayan, 1985 yılında doçent ve 1990 yılında Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde profesör olmaya hak kazandı.

Yazarın kariyerinden ve yaptığı görevlerden detaylı bir şekilde bahsetmek istememin nedeni, eser içerisindeki karakterlerin tipik özelliklerindeki yazar ile olan dikkat çekici benzerliktir.

Esere geçmeden değinmek istediğim bir diğer husus da yazarın siyasi kimliği. Zira eserde dönemin siyasi hadiselerinin işleniş biçiminin, yazarın fikri arka planını ön plana çıkarıcı nitelikte olduğunu söylemek zor değil. Kitabın yazarı olan Suat Çağlayan, 21. Dönem İzmir Milletvekilliği ve Kültür Bakanlığı görevlerini üstlenmiştir. Yazarın milliyetçi düşünce biçimini *Tıbbiyeli Hikmet* eserinin satır aralarında yakalamak mümkündür.

Yazar hakkındaki bilgileri bu şekilde kitabın konusu çerçevesinde değerlendirdikten sonra içeriğe

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, Burakkirici17@gmail.com

geçecek olursak bir tarihi romandan bahsettiğimizi söyleyebiliriz. Çokça anılan ismiyle Tıbbiyeli Hikmet'in yani Hikmet Boran'ın yaşamını konu edinen eserde Millî Mücadele döneminde vatanperver bir gencin, ülkenin içinde bulunduğu zorlu şartlarla henüz lise yıllarında tanışması ve üniversite yıllarından itibaren bilfiil mücadele dâhil olması anlatılıyor.

Tıbbiyeli Hikmet eserinin ana konusu, 1. Dünya Savaşı yıllarında işgal altında bulunan İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de eğitim gören Hikmet Boran'ın ümit ve yorgunluk arasında çarpınan bir ülke için sorumluluk hissetmesiyle başlıyor.

Fakat daha öncesinde Hikmet'in lise yıllarından da bahsediliyor kitapta. Buraya özellikle mercek daraltmak istememin nedeni, kitapta bu döneme dair kurgulanan bazı diyalogların, eserin geçtiği zamanda ülke içerisindeki toplum psikolojisine dair önemli ipuçları vermeleridir.

Babasını Balkan Savaşlarında şehit vermiş olan lise öğrencisi Tahir ile Hikmet'in babası Safer Bey arasında geçen şu diyalog dönemin fikir farklılıklarını özetler niteliktedir:

"Askeri doktora ve hemşireye çok ihtiyaç olacak" dedi Safer Bey. "Bu nedenle ben de Hikmet'in Askeri Tıbbiye'ye gitmesini, askeri doktor olmasını istiyorum."

Tahir başını öne eğerek;

"Ben geleceğimle ilgili hiçbir şey düşünmedim." dedi. "Savaş başlamak üzereymiş. Babamı daha dün savaşta kaybettik. Bir savaş durumunda ben de babamın yolundan giderim herhalde."

Safer Bey irkildi. Oturduğu sandalyede Tahir'e doğru eğildi. Yüzünde kontrol edemediği bir gerginlik vardı. Ciddi bir ses tonuyla;

"Tahir" dedi. "Siz savaş için henüz çocuk yaşta sayılırsınız. Okulunuzu bitirdikten sonra elbette savaşa gidebilirsiniz. Ama şimdi öncelikli göreviniz derslerinizde başarılı olmak."(s.37)

Eserde ayrıca Hikmet'in babasının ittihatçılara karşı olumsuz tutumu da dönemin iç karışıklıklarına ışık tutar niteliktedir.

Tıbbiyeli Hikmet eserini okumaya başladığınızda kitapta yer alan diyalogların her geçen sayfada daha politik bir özellik kazandığına şahit oluyorsunuz. Dönemin siyasi atmosferine bakıldığında hem dış tehlikeler hem de içeriden gelen tehditler kitapta yoğun bir şekilde anlatılmıştır. Yine eserin bir diğer bölümünde Hikmet'in liseden arkadaşı Hüsnü'nün şöyle bir konuşması geçer ki bu sözler apaçık siyasi söylem niteliğindedir:

"Babam her akşam eve geç saatlerde gelirdi. Söylediğine göre toplantılara katılıyormuş. Padişaha karşı bir örgütlenme içindeymişler. Neden padişaha karşı çıktıklarını sorduğumda bana bunun nedenini uzun uzun anlatarak şunlar söylemişti:

'Oğlum, biz Selanik'te bulunduğumuz için çok şanslıyız. Padişahın halka, okuryazarlara yaptığı baskıları fazla hissetmiyoruz ama İstanbul'da durum çok farklı. Padişah'ın baskısı nedeniyle hiç kimse ağzını açamadığı ve gazeteler de olan biteni halka duyuramadığı gibi devlet çöküyor, kimsenin de haberi olmuyor. Balkanlar, Trablusgarp, Suriye ve Filistin elimizden uçtu gitti. Ne yazık ki Selanik de gitmek üzere. Bu yüzden iş bize düşüyor. Bir yandan padişahı yola getirmeye, bir yandan da vatanımızı korumaya çalışacağız.'(s.42-43)

Tarihi bir roman olması sebebiyle bu tarz dönem insanının ve toplumun düşünce yapılarını niteler biçimdeki bölümlerle sık sık karşılaşıyoruz eserde. Fakat yazar tarafından kurulan diyalogları, tarihi belge niteliğindeki gerçeklik algısıyla değil, edebi bir metin üzerinden yazarın düşünce röntgeni olarak anlamlandırmak daha yerinde olacaktır. Zira eserin roman olması da okuyucuyu bu düşünceye sevk etmek için yeterli bir gerekçe olacaktır.

Eserin devamında, doğduğu şehir Balıkesir'den koparak İstanbul'a gelen Hikmet, burada hayatına yön

verecek tecrübeler edinir. Babasının tavsiyesi ile tanıştığı Çerkez yazar Hayriye Melek, Hikmet'in düşünce yapısını şekillendirir. Hikmet'e, Sultan'ın baskıcı yönetimini ihanete varacak suçlamalarla anlatan yazar Hayriye Melek, bu tavrıyla dönem siyaseti hakkında okuyucuya fikir vermektedir.

Şu ana kadar yapılan alıntılar eserin politik bir söylemi olduğunu ifade edecek kadar yeterli olmasa da Hikmet'in babası Safer Bey'in Hayriye Melek hakkındaki şu sözleri oldukça dikkat çekicidir: *"Bu kadın, II. Abdülhamit'e kafa tutan biri. Çerkez milliyetçiliğinde, vatanseverlikte kimse onunla yarışamaz..."*(s.116)

Bu tarz padişah karşıtı fikir akımlarından oldukça fazla etkilenen Hikmet, kurtuluş yolunun nerede olduğunu sorgulamaya başlar. Mustafa Kemal'in ismiyle tanışması da bu dönemde olur. Yazar Hayriye Melek, ilk kez Mustafa Kemal'den bahseder Hikmet'e ve umutların ona bağlandığından söz eder.

Hikmet için bu durum oldukça heyecan uyandırıcıdır ve artık kendi yolunu çizmiştir. Memleket için devam eden sürecin padişah ile doğru bir nihayete eremeyeceğine inanan Hikmet, Mustafa Kemal'in çizdiği rotada Millî Mücadele muştusunu besleyen toplantılara katılır ve kısa sürede dikkat çeken isimlerden biri olur.

Kitapta Hikmet'in mücadeleci ruhu ve atılımcı karakteri ön plana çıkarılıyor yazar tarafından. Tam da bu sebepten ötürü aynı gaye uğruna birleştiği arkadaşları, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta düzenleyeceği kongreye onun gönderilmesini kararlaştırır.

Hikmet'in namı, Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda ateşli bir konuşma yapmasıyla birlikte memleketin dört bir yanına dağılır. Eserin en vurucu bölümü de budur. Zira Mustafa Kemal Paşa'nın gözlerinin içine bakarak, *"Olmayacak şey ama manda fikrini siz kabul ederseniz, sizi bile reddeder, 'Mustafa Kemal vatan kurtarıcısı değildir' deriz"*(s.247) demek herkesin harcı değildir. Eserde yer verilen bu diyalog Hikmet'in manda fikrine karşı gösterdiği tepkiyi en güzel şekilde anlatmaktadır.

Eserde Hikmet'e ait en önemli ikinci nokta ise memleketi adeta soluksuz bırakan salgın hastalıklara karşı üretilen aşular için gösterdiği fedakarlıktır. Aşuların yurdun farklı noktalarına dağıtılmasında yine başrolde Hikmet.

Kitap özetle vatan uğruna önce okul sıralarında ve sonrasında yollarda, hastanelerde, kongre salonlarında geçen bir ömrü anlatır. Hikmet'in hayatı, sonuna kadar da bu şekilde mücadele içerisinde geçecektir. Çıkan tayinlerle sürekli kırılma noktaları yaşayan bir hayat Hikmet'i beklemektedir.

Kitabı tarihi roman haline getiren en önemli unsur hikâyenin içinde kurgulanan duygusal bağlardır. Hikmet'in Zeliha ile olan aşkı bunlardan yalnızca biridir. Bu tarz gerçek bir hikâyeden beslenen romanlarda okuyucu tarafından en merak edilen husus, kurgunun, gerçekliğin önüne geçip geçmediğidir. Yazar, eserin henüz önsözünde bu merakı gidererek şu ifadeleri kullanıyor:

"Hikmet, gençliği boyunca gönül fırtınaları yaşayan bir gençtir. Gençliğine heyecan veren ama evliliğiyle küllenen bir gönül ilişkisinin, yaşamının son noktasında varlığını duyumsatması elbette roman tekniği içinde yapılan bir kurgudur. Ama ne kadar kurgu olsa da Kurtuluş Savaşı ile bu savaş içinde yaşanan olaylar, tarihsel zemindeki gerçekliği değiştirecek boyutta değildir."

Yazarın eserinde kullandığı dile gelince, edebi yönden oldukça zayıf, sade ve anlaşılabilir bir üslup

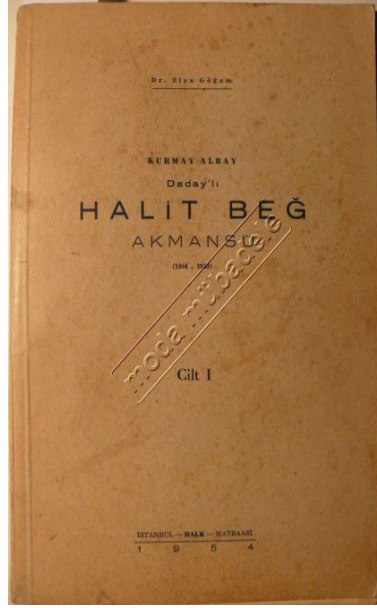
kullanıldığı rahatlıkla söylenebilir. Bu durum, gerçek bir hikâyenin okuyucuya aktarılmasında yazar için adeta avantaja dönüşmüş durumdadır. Görsel sanatların, metinlerden daha dikkat çektiği düşünüldüğünde Tıbbiyeli Hikmet eserinde, okunduğunda bir senaryo havası oluşturan peş peşe diyaloglar, okuyucuya bir dizi, film yahut tiyatro izliyormuş gibi hissettirmektedir. Hikâyenin duygusallığının, bu sade dil sebebiyle törpülediğini söylemek de yanlış bir yorum olmayacaktır.

Tıbbiyeli Hikmet eseri, neden tercih edilmeli konusuna gelince ise eserde her ne kadar Hikmet'in görüşlerine muhalif seslere değinilmişse de tek taraflı bir anlatım olduğu su götürmez gerçektir. Cumhuriyet'in kuruluşuna giden yolda mevcut yönetime getirilen eleştiriler çok sert bir biçimde oldukça açık ifade edilmiştir. Fakat mevcut yönetimin memleket sorunlarına karşı tutumu yine mevcut yönetime muhalif karakterler üzerinden tabir edilmiş, birinci ağızdan bir söyleme yer verilmemiştir. Eserin roman olmasından yola çıkarak, bu durumun yazarın fikir dünyasından etkilenen bir tercih olduğu yorumunu yapmak mümkündür. İşte tüm bu sebeplerden ötürü 1. Dünya Savaşı'nda Anadolu'nun içerisinde bulunduğu o sıkıntılı döneme ilgi duyan okurların padişah yönetimine getirilen eleştirilerin, ki bu eleştiriler eserde ihanet seviyesine kadar çıkarılmış ve kurgu içerisinde ele alınmıştır, neler olduğunun bilinmesi açısından değil ancak tartışmalara konu olan fikirlerin yorumlanması açısından önem arz etmektedir.

Zira yazarın eserde yer verdiği çatışma ortamı bugün hala tartışma masalarına zemin oluşturmaktadır. Eseri sürekli gündemde tutmaya yetecek kaynak da buradan beslenmektedir.

Son olarak eserin kapağı incelendiğinde Hikmet Boran'a ait nadir bulunan fotoğraflardan en dikkat çekeninin kullanıldığını görüyoruz. Aynı zamanda diğer tıbbiye öğrencilerinin toplu çekildikleri bir fotoğrafa da kapakta yer verilmiştir. Kapak görselinde eserin isminin hemen altındaki “*Ya İstiklal Ya Ölüm*” sözlerine ise yine eserin içerisinde rastlıyoruz. Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda manda fikrine karşı oldukça cesur bir konuşma yapan Hikmet, Mustafa Kemal Paşa'dan şu cevabı alır: “*Gençlikle kıvanç duyuyor, gençliğe güveniyorum. Biz azınlıkta kalsak bile mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez: Ya bağımsızlık ya ölüm!*” (s.248)

Eserin içerisinde Hikmet ile Mustafa Kemal Paşa arasında geçen bu diyalogun, Hikmet'in anlatılan yaşam gayesi ile tam olarak örtüştüğünden, kapak görselinde kullanılmasının eser bütünlüğü çerçevesinde tamamlayıcı bir nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Kurmay Albay Daday'lı Halit Beğ Akmansü (1884 – 1953)

Dr. Ziya Göğem

İstanbul, Halk Basımevi, 1954, 289 sayfa

Amine Berra BOZKURT*

Ele aldığımız kitap, 1954 yılında basılmış ve bahsedilen döneme yakınlığı açısından hem anılan dönemin hem de basıldığı dönemin izlerini taşımaktadır. Eseri merak edenler açısından ön bir bilgi olmasından dolayı ve yazar hakkında fikir sahibi olunmasının gerekli olduğunu düşünmekteyim. Dr. Ziya Göğem, İstiklal kahramanlarından Dadaylı Kurmay Albay Halit Akmansü'nün yeğenidir. 1937 senesinde Askeri Tıbbiyeyi bitirerek Teğmen oldu. Çeşitli askeri hastanelerde doktorluk ve başhekimlik yaptı. Albay rütbesiyle ordudan emekliye ayrıldı. İstiklal Savaşı dönemiyle ilgili araştırmalarda bulundu. Akrabası Halit Akmansü'nün hayatı ve hizmetlerini anlattı. Yazar Ziya Göğem'in askeri hayatı, askerliğin inceliklerini bilmesi ve bu bilinçle eseri ortaya koyması tarafımızca vurgulanması gereken bir husustur.

* Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, aberrabozkurt98@gmail.com

Bu çalışmada, kitap hakkında değerlendirme yaparak okuyucuya kitabı okumadan önce kafasında bir fikir oluşturmak ve farklı bir bakış getirmek amaçlanmıştır. Dadaylı Halit Paşa, Ziya Göğem'in yakını olması sebebiyle kitabı yazarken bazen hamasi (duygusal) bir üsluba kaçarak objektiflikten uzaklaşmış olabileceğini ilk bakışta düşündürebilir. O yüzden kitabı okumaya başlarken ve değerlendirirken eleştirel bir gözle bakılması gerekir.

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki, bu kitap bir biyografi kitabı değildir. Dadaylı Halit Bey'in anılan dönem içerisindeki önemini belirtmek ve bizzat dönemin şartlarına bağlı kalınarak değerlendirmek için yazılmıştır. Albay Dadaylı Halit Bey'in kendi döneminde cevherinin farkedilmemesi üzerinden bir yakınma da hissedilir. Kitapta, o öldükten sonra yaptığı hizmetlerin tarih yazımında yaşatılması ve sümen altı edilmemesi için Dadaylı Halit Bey'in cihad eden milli bir ruhla yaptığı girişimlerin gün yüzüne çıkarılması gibi bir hedef vardır diyebiliriz.

Dadaylı Halit Paşa Müdafaa-i Hukuk mensubu olarak Millî Mücadele döneminin hizmet eden, hamiyetperver ve vatansever isimlerinden birisidir. Halit Bey'in büyük kahramanlıkları yoktur. O yüksek rütbe sahibi bir kişilik de değildir. Yazar burada Halit Akmansü'yü bir taraftan överken bir yandan da tarafsız bir gözle bakmaya çalışmıştır. Ayrıca Dadaylı Halit Paşa'nın hayatının her safhası örnekliktir. Yazar dönemine ışık tutan örnek kişiliğini de ön plana çıkarmayı ihmal etmemiştir. Dadaylı Halit Akmansü'nün gerek savaşçı kişiliği gerekse karakter özellikleriyle fazlaca övülerek kitaba başlanması okuyucuyu karakter üzerinde fazla beklentiye sokmaktadır.

Albay Dadaylı Halit Bey'i değerlendirirken, anılan dönem içerisinde eski ve yeni arasında köprü vazifesi gördüğünü ve bu yönüyle dönemin eksik taraflarını da ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Kendisini genç yaşta yetiştirmiş birisi olarak işgal yıllarından öncesinde memleketin mevcut durumuna dair bilgi sahibi olmamızı kitap sağlamaktadır. Kitabın kronolojik tasnif ve düzen içerisinde gitmesi kafamızda dönemlere ilişkin net bir canlandırma oluşturmaktadır. Devletin ve memleketin içinde bulunduğu sıkıntılı ve kargaşa durumunu tahayyül etmek için kitap, 1912-1924 yılları arası için rehber olabilecek başvuru eseridir. Kitap bu yönüyle yüzeysel değil, geniş bir dönemi kapsayan zengin içerikli bilgi sunmaktadır.

Olay gerçekleşikten sonra hatırat şeklinde alınan notlar dönemin sosyal ve psikolojik durumunu tahlil etmek için tarih araştırmacısı ve okuyucusunun işini kolaylaştırmıştır. Kitapta ara ara dönemi bizzat yaşayan ve fiili olarak dönemin içinde yer alan isimlerin mektupları ve hatıratları Millî Mücadele dönemine ait bilgi vermesi açısından birinci gözden anlatım okuyucuya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Halit Bey'in hal tercümesinde (biyografi) bizzat dönemin içinde yer alarak, kendi ağzından anlatıp, tarihe tanıklık eden biri olarak kaleme aldığı notlar mühimdir. Bahsettiği askeri olayları, muharebeleri, başarıları, çektiği sıkıntıları olayın yaşandığı andan sonra sıcağı sıcağına yazmasıyla okuyucuya okurken güven vermektedir. Çünkü olayı kendi yaşamayan kişiler tarafından yazılan bilgiler okuyucu ve kitap arasında bir mesafe oluşturabilir.

Askeri ve siyasi pek çok olayın olduğu döneme dair yanlı ve taraf tutarak yazılan görüşlere yer verilmediğinden ve farklı fikirleri görmek açısından istifade edilebilecek bir kaynaktır. Başlarda Halit Bey'i öven ve başarılarını ön plana çıkaran bit tarih yazımı hissedilse de sonraki bölümlerde objektif bir tarafla yazılmaya özen gösterilmiştir.

Hatıratlar, notlar, anılar, biyografiye dair bölümler eleştiri süzgecinden geçirilerek okunması gerekir. Buna ek olarak kitapta yeri geldiğinde bahsedilen menkıbeler, kahramanlık ve vatanseverlik duygularıyla yazılan savaşlarda ve cephelerde geçen anlatılarda, hamasi bir üslup olabileceğinden yine okuyucunun tenkitçi bir gözle okuması gerekir.

Kazım Karabekir, Fevzi Çakmak, Salahattin Bey, Refet Bele gibi diğeri Millî Mücadele kahramanlarımızdan bahsetmesinin yanında Nutuk'tan bölümler de geçmesi, Mustafa Kemal'in gözünden anlatım ile Millî Mücadele kahramanlarının ekseninden anlatımın farkının ortaya konması açısından önemlidir. Öte yandan Nutuk'ta yazılanlarla, Halit Bey'in notları birbirini tamamlayıcı bir özellik taşır. Böylelikle kitap bize çok yönlü bir bakış açısı sağlayarak meselelerin iç yüzünü kavramamıza imkân tanımaktadır. Ali Fuat Cebesoy'un hatıraları, Karabekir Paşa'nın İstiklal Harbimiz kitabı vurgusu, olaylara farklı pencereden bakma ve dönem üzerinde yazılanların mukayese edilmesi açısından önemlidir. Çünkü akademik araştırma yapan birisinin kullanacağı bir eser olarak düşünürsek, doğru bilgiye ulaşma yolunda katettiği mesafe daha kısa olacaktır.

Eser, 1884 doğumlu Halit Akmansüye ait askeri, siyasi ve politika hayatı ile ön plana çıkmaktadır. Milli Mücadele döneminden önceki süreci, Milli Mücadele yılları, seferberlik yılları, Cumhuriyet'in kuruluş yılları ve Cumhuriyet'in ilanı sonrası değişim sürecini yakın tarih içinden Ziya Göğem'in kendi değerlendirmesi ve görüşüyle kaleme aldığını müşahede ediyoruz.

Son olarak; hatırat, mektup, biyografi gibi yazılı kaynakların olduğu bu eser yakın tarih, Milli Mücadele tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanında çalışan tarih araştırmacılarının yararlanabileceği bilgiler sunması açısından okunmaya değerdir. Tarihteki bu söylediğimiz sahalardan ortak konularda paralel okumalar yapabilme avantajı sağlayan bu eserin I.cildine dair yaptığımız bu değerlendirme kitabı okuyacak tüm okurlara kapı açacak nitelikte olmasını temenni ediyorum.

Operasyon: Mussolini

Selçuk Uygur

İstanbul, Kronik Kitap Yayınevi, 2020, 223 Sayfa, ISBN: 978-605-7635-69-3

Mücahit DEMİR*

Tanıtımını yaptığımız kitap *Görseller, Teşekkür, Giriş* ve *on bölüm* şeklinde kaleme alınmıştır. Kitap, giriş kısmı hariç dipnotlarla desteklenmiştir. Kitap hem akademik hem de roman tarzı bir çalışmadır. Akademik veriler doğrultusunda Mussolini'nin kurtarılması romanlaştırılarak akademik veriler ve dipnotların bunaltıcılığı azaltılmış ve okuyucuya sürükleyici bir olaylar örgüsü sunmuştur. *Görseller* başlığında kitap çerisinde kullanılan görsellerin dizini, *Teşekkür* başlığında eserin müellifinin teşekkürü, *Giriş* başlığında Polat Safi'nin eser hakkında genel bir değerlendirmesine yer verilmiştir. Safi ilk olarak II. Dünya savaşıma olan ilginin arttığını belirterek savaşın yenilgisini Almanya ve İtalya'da nasıl bir etkiye sahip olduğunu, bahsi geçen Mussolini'nin kurtarılma harekâtı olan Meşe Harekâtı'nı anlatan başka bir monografisi olmadığını ve bu eserin Türkçe literatür açısından önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca eserin II. Dünya savaşı son yıllarındaki hâkim taktikler ve stratejiler üzerine bilgi verdiğini de ileri sürmektedir. Safi bu operasyonda planörlerin ve paraşütçülerin ne kadar etkin bir biçimde kullanıldığını ve I. Dünya savaşıdan sonra Almanya'daki planörün gelişimi hakkında kısa bir bilgi de vermiştir. Ayrıca müellife göre eserin I. Dünya savaşıda süregelen istihbarat ve casusluk faaliyetlerinin II. Dünya savaşıda da aynen devam ettiğini gösterdiğini belirtmektedir. Yine Almanların Brandenburg alayı İngilizlerin Özel harekât birliği ABD'nin Rangerlar birliği gibi devletlere ait özel kuvvetler tarafından yapılan operasyonlara değinilmiş ve bunların gayrinizamî kuvvet operasyonlarının paradoksal

* Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, demir.291993@gmail.com

biçimde düzenli bir hal almasına da değinmiştir. Meşe Harekâtı olarak bilinen ve Korgeneral Student ile paraşütcü Binbaşı Harald Mors tarafından planlanan uçar birlik harekâtı bu çerçevede değerdendiren müellif hava manevralarıyla desteklenen elit birliklerin taktik hedeflerin yanı sıra yüksek değerdli kişisel hedefler için kullanılabileceğini savunmaktadır. Müellif yapılan harekâta şans faktörünün de önemli olduğuna çeşitli örnekler vererek bu düşüncesini savunmaktadır. Polat Safi, eserin müellifinin Mihver devletlerin 2. Dünya savaşı deneyimini bu savaşın kırılma anlarından birini teşkil eden Meşe Harekâtı'nı canlı ve heyecanlı bir şekilde tasvir ettiğinin de altını çizmiştir.

Birinci bölüm *Duce Devriliyor* başlığıyla 25 Temmuz 1943 günü Mussolini'nin düşünceli bir durumda Hitler ile görüşmek için Fertre'ye geldiği belirtilmiş ve o anda İtalya'nın durumunun çok sıkıntılı olduğu doğudaki birçok sömürgesini kaybettiğini Stalingrad'da ve Tunus'ta kaybedilen personeller, Sicilya'nın işgal edilme olasılığı ve artık destek gelmezse ana karaya işgal girişiminde bulunulabileceği ve hatta 19 Temmuz'da Roma'nın ağır bombardıman yaşadığı bir dönem olduğuna değinilmiştir. Ülke içerisinde halkın galeyana geldiği ve artık bu savaştan vazgeçilmesi gerektiği ve halk ayaklanmaları, grev gibi faaliyetlerin başladığı anlatılmaktadır. Sadece İtalya'nın değil Macaristan, Romanya, Finlandiya ve İtalya'nın artık Almanya'dan bağımsız bir müstakil barış için girişimlerde bulunması gerektiği Mussolini'ye bildirilmiş olduğu belirtilmektedir. Mussolini'nin bu istekleri müttefik devletlerin çok ağır şartlar altında barışa yanaşmaları ve Almanlardan gelecek destek birliklerinin daha etkili bir barış görüşmesi için olanak sağlayacağı gerekçesiyle reddettiği vurgulanmıştır. Yapılan görüşmede Hitler'in baskın rolünden bahsedilmiş ve barış değil savaşa devam gibi Hitlerin istekleri ağır bastığı belirtilmiştir. Yapılan görüşmenin ardından Faşist Konsey'in toplandığı ve toplantı neticesinde yetkileri Kral III. Vittorio Emanuele'ye devredilmesi hususunda oylama yapıldığı anlatılmaktadır. Faşist Yüksek Konsey'in yaptığı oylama sonucunda çoğunlukla Duce için menfi olarak sonuç çıktığı Mussolini'nin ise bu duruma bilerek göz yumduğu anlatılmakta. Sebebi ise Mussolini'nin kendisine kimin muhalefet ettiğini öğrenmek istemesi ve hakkında çıkan bu menfi sonucu Hitlerlere karşı kullanmak istemesi olarak açıklanmıştır. Bu olaylardan sonra Duce, Japon Büyükelçi Shinrokuro Hidaka ile görüşerek Almanların Rusya ile müstakil bir anlaşma yapması gerektiği ve Berlin'e bir nota vererek İtalya'nın tüm ihtiyaçlarını karşılanması gerektiği aksi takdirde İtalya'nın savaştaki sorumluluğunu artık yerine getiremeyeceği konuşulmuş eğer böyle bir durum söz konusu olmazsa Duce bu müstakil barış hususunda ipleri ele alacağını söylediği belirtilmiştir. Duce eve gittiğinde karısı Donna Rachele, bu durum sonrası neden böyle bir oylamaya izin verdiğini sert bir dille eleştirdiğini ve Mussolini'nin ise eşine endişe etmemesi gerektiğini kralın kendisini görevden alması krala zarar vereceğini Faşist rejimin devrilmesi kralın monarşisini de kötü yönde etkileyeceğini, savaş kararına beraber imza attıklarını belirterek hala Faşist Konsey'in mevcut duruma bir etkisinin olmadığından bahsettiği ifade edilmiştir. Haftalık olarak devlet işleri hakkında rutin toplantısı olan Duce Villa Savoia'ya gitmesi gerektiği ve bu durumun Mussolini'nin eşini oldukça rahatsız ettiğinden ve Faşist Konsey'de kendisi adına menfi oy kullananların tutuklatıp ondan sonra gitmesi gerektiğini Duce söylediği belirtilmiştir. Daha sonra Villa Savoia'dan gelen telefonun Duce'nin sivil elbiseyle gelmesi bildirildiği ve Duce'nin hala bir endişe duymadan Savoya'ya

doğru hareket ettiği anlatılmaktadır. Villa Savoya'ya ulaştıktan sonra orada Mussolini hiç beklemediği bir kararla karşılaştığı İtalya'nın mevcut durumundan bahseden kralın Mussolini'yi görevden aldığını ve yerine yine Mussolini'nin Yunan seferi hezimetinden sorumlu tutarak görevden aldığı Pietro Badoglio'nun getirdiğini bildirdiği anlatılmıştır. Bu haberin İtalya basınına bomba gibi düştüğü ve özel aracıyla gelen Duce'nin ve sekreteri De Cesare'yi zorla bir ambulansa bindirip Roma sokaklarında hızlıca uzaklaştırıldığı halkın ise çok büyük bir sevinç ile bu durumu karşıladığı Duce heykellerinin yakılıp yıkıldığı posterlerinin söküldüğü ve Yüksek Faşist Konsey üyelerinin bir kısmının Alman Büyükelçiliği'ne bir kısmının ise derhal Badoglio'ya bağlılık ve tebrik ettikleri anlatılmaktadır. Yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Pietro Badoglio savaşa devam ediyoruz açıklaması yaptığı bunun sadece bir Alman tepkisine karşı yapılan bir oyalama olduğundan bahsedilmektedir. Zira Mihver Bloğu devleti olan İtalya'da hükümet değişikliğinin Hitler tarafından hiç de hoş karşılanmayacağına değinilmiştir. Badoglio'nun yapmış olduğu savaşa devam ediyoruz kararının en azından müttefik bloktan gelecek olan yardıma kadar Almanları oyalamak olduğu yinelenmiş ve bunun yanı sıra Müttefiklerle yapılacak olan anlaşmalarda esir duruma düşürülen Duce'nin İtalya için önemli bir koz olacağı da anlatılmaktadır. Zira Hitlerin İtalya'ya olmasa da Duce'ye muhabbet beslediği ittifak yapmadan önce 1939 yılında yaptığı bir açıklamada Duce'nin ittifak için çok önemli olduğunu söylediği ifade edilmiştir. İtalya yeni kurulan hükümet müttefiklerle anlaşma yapmak planları yaparken bu duruma Alman cephesinde nasıl bir cevap geleceği hususu bu bölümün son cümlesidir.

Dostum Mussolini'yi Kurtarınız! başlığıyla Waffen SS özel kuvvetleri komutanı olan Otto Scorzeny'nin Mussolini'yi İtalya'da bulmak ve kurtarmak görevine nasıl geldiği detaylı şekilde anlatılmıştır. Scorzeny'nin profesör olan bir arkadaşıyla savaş zamanlarında nadir vakit bulduğu bir zamanda hoşça vakit geçirirken birliğinden gelen acil bir telefon almasıyla olayların başladığı anlatılmaktadır. Scorzeny Führer Karargâhı'na acil bir şekilde çağrıldığı ve Scorzeny'nin Ju-52 kargo uçağıyla Berlin'e Führer Karargâhı'na gittiği ve burada Führer 'in emir subayı Günsche ve diğer üst rütbeli subaylarla çay evindeki irtibatlarından bahsedilmiştir. Daha sonra Günsche bu üst rütbeli subaylar ile Scorzeny'i karargâh odasına almış ve daha sonra Hitlerin odaya girdiği anlatılmıştır. Hitlerin sormuş olduğu sorulara Scorzeny'nin farklı yaklaşımlar olarak cevap vermesi¹ üzerine Hitler diğer üst rütbeli subayların odadan çıkmasını emrettiği ve Scorzeny ile odada baş başa kaldıkları ve İtalya'da Duce'nin kurtarılması gerektiğini yani hükümetin her ne kadar savaşa devam edeceğimiz kararı almış olsalar da her an müttefiklere Duce'yi vererek saf değiştirme potansiyelini anlatarak derhal Duce'nin kurtarılması gerektiğini söylediği ve bu görevi Scorzeny'nin üstlenmesi gerektiğini bildirdiği anlatılmaktadır. Burada yazar bir dipnot vererek bu göreve 1. Dünya savaşı sonrası Güney Tirol'de İtalyanların Alman milleti üzerindeki baskıları sırasında acı çeken halkın acı çekmesinin Scorzeny üzerindeki etkisinin olabileceğini ve bu yüzden bu operasyona tam bir bağlılık ile sarılarak görevin üstesinden gelebileceği belirtmiştir. Görev boyunca Alman hava kuvvetleri seçkin paraşütçü birlikleri komutanı Kurt Student 'in

¹ Hitler gibi kendisinin de Avusturyalı olduğunu söylemesi ve Hitlerin sormuş olduğu “*Daha önce İtalya'ya gideniniz var mı?*” sorusuna sadece Scorzeny'nin olumlu cevap vermesi.

emri olacağını belirten yazar İtalya'da ki Alman hava kuvvetleri komutanı Mareşal Albert Kesselring ve Roma büyükelçisi Von Mackensen'e asla bilgi verilmeyeceğini (Duce'nin esir edilmesini olağanlaştırmaları ve olaydan tam iki saat sonra Berlin'e haber vermelerinden dolayı Hitler'in güveni sarsılmıştır) de belirtmektedir. Daha sonra Scorzeny'nin Kurt Student ile tanışması ve yapılacak operasyonda Scorzeny'nin 50 askeri Kurt Student'in Paraşütçü üniformasını giyecek içerde İtalyanca konuşup istihbarat toplayacak ve Scorzeny de Kurt Student'in emir subayı gibi davranacak şekilde organize oldukları kitapta belirtilmiştir. Scorzeny'nin daha sonra SS teşkilatı başkomutanı Heinrich Himmler ile tanıştığı ve Duce'nin kurtarma operasyonu ile ilgili fikir alışverişinde buldukları anlatılmaktadır. Scorzeny'nin daha sonra emir subayı Radl'a operasyondan bahsetmiş ve emir subayına 30 gönüllü ile en kalifiye subaylara paraşütçü üniformaları giydirmesini ve uçağın ertesi gün Staaken hava alanında saat 6 da kalkacağı emrini verdiği ve başka birçok talimatla Friedenthal taburunu olağanüstü bir hareketliliğe soktuğu anlatılmaktadır. İlk önce Scorzeny'nin birliğinin İtalya'ya hareket ettiği ve daha sonra Scorzeny Kurt Student ve emir subayı Gerlach'ın İtalya'ya uçakla hareket ettiği belirtilerek bölüm bitirilmiştir.

Kitap SS ile Abwehr'in mücadelesi, *Scorzeny'nin Kaderi Nasıl Tayin Edildi* başlığıyla devam ettirilmiştir. Bölümde Scorzeny ile alakalı özgeçmiş bilgileri kaynaklara dayandırılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Scorzeny'nin bir Viyanalı olduğu mühendis olduğu ve SS teşkilatına nasıl katıldığı tek tek dipnotlara dayandırılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Burada Scorzeny'nin yüzbaşılığa kadar olan rütbe tayinleri Rusya dâhil çeşitli yerlerdeki askeri görevlerinden ve zor zamanlarda hayat kurtarıcı faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Bölüm daha sonra devamla Hitlerin dikkatini çeken İngiliz Özel Kuvvetlerinin yapmış olduğu başarıları yine kaynaklara dayanarak anlatmakta ve Hitler ile Himmler'in bu konu hakkında toplantı yaparak Almanların bu durumdan geri kalmamak gerektiğinin görüşüldüğü ve böylesine bir özel kuvvetin teknik ve mekanik bir beceriye sahip olan bir subay tarafından özel komando birlikleri oluşturulması kapsamında Scorzeny'e bu görevin verildiğine yer verilmiştir. Daha sonra bölümde SS teşkilatı istihbarat faaliyetleri ile Alman Askeri İstihbarat Teşkilatı olan Abwehr arasındaki sürtüşmeler olduğu ve daha sonra 1936 yılında Abwehr başkanı General Canaris ile Gestapo'nun Birinci daire müdürü Werner Best arasında bir anlaşma yapıldığı ve bunun sonucunda Abwehr dış istihbarat faaliyetlerini devralırken iç istihbaratın kahir ekseriyetinin Gestapo'ya bırakıldığı anlatılmaktadır. Ama daha sonra SD başkanı Heyrich'in Sovyetlerde General Tuhaçev ve ekibinin Stalin'i devirme planları olduğu istihbaratını aldığı ve bunu normalde Abwehr'e bırakması gerekirken bırakmadan bu istihbaratın sahte belgelerle desteklenerek Sovyetlere bildirilmesi üzerine 35 bin subayın Kızıl Ordu'dan ihraç edilmesi süreci anlatılmış ve böylesine büyük bir istihbarat zaferinin SD'nin olduğu aktarılmıştır. Yalnız durumun aslından çok farklı olduğu aslında Stalin'in zaten böylesine bir tasfiyeye girişmek istediği ancak halk tarafından sevilen Kızıl orduda böyle bir tasfiyenin olumsuz karşılanacağından çekinmesinden ötürü harekete geçemediği anlatılmaktadır. Devamla SD'nin almış olduğu istihbaratın aslında Rus istihbaratı NVKD tarafından bilerek paylaşıldığı ve bu şekilde Stalin'in tasfiyeleri meşru hale getirdiği belirtilmektedir. Bu duruma Abwehr başkanı General Canaris'in böylesine büyük bir

oyuna Heyrich'in nasıl geldiğine hayret ettiği ve üstelik dış istihbarat kendisine ait olduğu halde neden kendisine bilgi verilmediğine çok kızmış ve bu olaydan sonra SS ile yollarını ayırdığı belirtilmiştir. Bu olaylardan sonra Hitler savaş bakanı Fritsch'i değiştirerek dış politikada kendisinin destekleyecek bir savaş bakanı getirmek için mevcut savaş bakanı için Heydrich tarafından komplo düzenlendiği lakin Canaris'in bu komployu çökerterek SD ye büyük bir darbe vurduğu anlatılmış daha sonra Canaris'in Hitleri devirmek için girişimlerde bulunduğu 1939 da sahte Hollanda'yı işgal planını İngiltere'ye sızdırarak Almanlara baskı getirdiği anlatılmaktadır. 1943 yılına kadar Hitler Canaris'i pek dikkate almamış ancak daha sonra savaşta işler ters olmaya başlayınca bu durumun değiştiği ve Scorzeny'nin kuracağı birliğinde bu kapsamda Abwehr'e bağlı olan mevcut harpte gayrinizamî harp faaliyetlerini yürüten Brandenburg'a karşı kurulduğu anlatılmaktadır. Daha sonra Anthropoid operasyonu ile öldürülen Reinard Heydrich'in yerine Himmler'in Avusturyalı Ernst Keltenbrunner'i getirdiği ve bununla Himmler'in kendisine bağlı teşkilat başkanı isteği belirtilmiştir. Bununla beraber teşkilatta üst kademedeki isimlerin çekişmesi ve Keltenbrunner'in kendini sağlama almak için teşkilatta oluşturacağı Viyana çevresi grubuna Scorzeny'nin de dâhil olacağı anlatılmıştır. Özetle Scorzeny gibi istihbari faaliyetlerde etkin olmayan bir subayın böylesine bir operasyonun başına getirilmesinin üç nedeni vardır: Abwehr başkanı Canaris'in Nazi aleyhine dönmesi sonucu Abwehr bünyesindeki Brandenburg'a karşılık Waffen-SS birliğinin teşkili, General Heydrich' in ölümü zerine RSHA başkanı olan Keltenbrunner'in yerini sağlama almak adına SS Özel Kuvvetleri başına eski bir tanıdığı aynı zamanda hemşerisi olan Otto Scorzeny'i getirmesidir.

Kitap daha sonra *Mussolini Nerede* Başlığı ile devam etmektedir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere bölüm yapılan hazırlıklar neticesinde artık Duce'nin nerede olduğunu bulmak adına yapılan faaliyetlerden bahsetmektedir. Bu bölümde bölge ve şahıs isimleri oldukça yer kaplamakta ve dipnotlarla kitapta geçen isim ve terimler genişçe anlatılmaktadır. Bölümde öne Scorzeny ve Kurt Student'in İtalya'ya daha sonra Scorzeny'nin emir subayı Radl ve 29 kişilik Waffen-SS komando müfrezesinin İtalya'ya girdiği belirtilmiştir. Bu müfreze derhal istihbarat toplama faaliyetlerine başlamış yedi kişilik bir istihbarat timi de bu çalışmalara yardımcı olmuştur. Çalışmalar İtalya hükümeti tarafından bilindiği ve Duce'yi iyi saklamak adına hedef şaşırtmak amacıyla İtalya istihbarat teşkilatının SIM'ın yaymış olduğu asılsız istihbaratlar yüzünden başarısızlığa uğradığı ve en sonunda şans eseri Scorzeny'nin bir esnaftan Duce'nin yerini öğrendiği anlatılmaktadır. Bu alınan istihbaratında yanlış olduğu ve daha sonra kitapta anlatılan uzunca bir istihbari faaliyetler sonucu Duce'nin bu kez La Maddalena adasında Villa Weber'de olduğu istihbaratı üzerine tüm planlar yapılmış ve durumun Hitler'e de bildirildiği Hitler'in Scorzeny'e operasyonun başarısız olması halinde müttefikliğe gölge düşmemesi adına gözden çıkarılacağı da aktarılmıştır. Ancak Badoglio hükümeti Almanların böylesine bir operasyon yapacaklarını iyi bildiğini ve La Maddalena adasındaki Alman hareketliliği üzerine operasyondan dört saat önce Duce'nin buradan çıkarıldığı ve Bracciano'ya sevk edildiği anlatılmaktadır. Bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatılmış başta da belirttiğimiz üzere bölge şahıs ve teşkilat isimleri bolca kullanılmıştır.

Kitap devamla *Dünyanın En Güvenli Hapishanesi (Gran Sasso)* başlıklı bölüm ile devam etmekte ve yapılan faaliyetlerin boşa çıktığı bu arada müttefiklerin de Sicilya'yı ele geçirdikleri Akdeniz'deki durumunda Almanya aleyhine gelişmeye başladığından bahsedilerek Badoglio hükümeti müttefik kuvvetlerle anlaşma masasına oturduğu İtalyanların siyasi ve asker desteği istemesine karşın müttefiklerin kayıtsız şartsız teslim istekleri olduğu ve yine doğu cephesinde de Harkov'un Kızıl Ordu tarafından alınmasıyla birlikte Almanların aleyhinde gelişen bir duruma değinilmiştir. İstihbarat faaliyetlerinin devam ettiği bu sırada Kappler'in başkent hatlarını dinlettiği ve bir konuşmada Polis Genel Müfettişi Gisepe Gueli ile Minestiro da bulunan Emniyet Genel Müdürü Carnine Sensei ile olan görüşme de geçen "*Gran Sasso da güvenliği artırın*" cümlesi ile beraber bunu hemen Scorzeny ve ekibe bildirdiği bunun üzerine duruma itidalli yaklaşan Scorzeny'nin bir keşif uçuşu yaparak durumu sağlama almaya çalıştığı anlatılmaktadır. Yapılan uçuşun oldukça sıkıntılı geçtiği gizli olması için pilota bile bilgi verilmediği keşif yapıldıktan sonra dönerken pilot keşifin Gran Sasso olduğunu anlamaması için Akdeniz kıyılarından dönme emri verdiğine değinerek, dönüş esnasında 130 Amerikan bombardıman uçağının Frascasti'yi bombalamak üzere gittiklerini gördüğü ve bombardımanda Kesselring'in canını zor kurtardığı ve Frascati'de bulunan Luftwaffe'nin fotoğraflama merkezinin ağır tahribata uğradığı ve pilot keşifin amacını öğrenmesin diye eğer Akdeniz kıyılarından dönmeselerdi Scorzeny ve emir subayı Radl'ında bu bombardımanda ölecekleri anlatılmaktadır. Bütün bu olumsuzluklar ardından bir istihbarat daha alındı ve Student'in kişisel doktoru Krutoff'u İtalya'daki Alman askerlerin tedavisi için Gran Sasso'daki otelin uygun olup olmadığını bahane ederek bölgeye gönderdiği ve Krutoff'un da operasyondan habersiz olarak oraya gittiği ancak Abruzzi köyünde İtalyan jandarması tarafından durdurulup gitmesine izin verilmemesi ve Krutoff'un da köylülerden otelin çalışanlarının tahliye edilmesi ve hareketlilik olduğunu öğrenmesi üzerine Kappler'in istihbaratını doğrular nitelikte olduğu anlatılarak bölüme son verilmiştir.

Kitap *Yeni Romanın Sonu Ateşkes ve İşgal* başlığıyla devam etmiş. Bu bölümde İtalyanların müttefik kuvvetlerle olan ateşkesi üzerine yoğunlaşmıştır. Müttefik kuvvetler komutanı General Dwight D. Eisenhower bir radyo kanalından İtalyanların kayıtsız şartsız teslim olduğunu duyurduğu ve bu duruma binaen müttefiklerin İtalyan anakarasına nasıl müdahale etmesi gerektiği ve İtalyanların bu süreçte ne yapmaları gerektiği anlatılmıştır. Ancak yapılan planlar iki tarafın anlaşamaması üzerine sekteye uğramış ateşkes ilanının ertelenmesi gerektiği İtalyan yetkililer tarafından müttefiklere bildirmesi üzerine Eisenhower tehdit dolu bir telgraf çekerek bu durumun düzeltilmesi gerektiği aksi halde yapılan müzakerelerin dünya kamuoyu ile paylaşılacağı tehdidinde bulunduğu ve bu durumun üzerine İtalyanlar için artık Almanların tarafına da tekrar geçme gibi bir durumlarının kalmadığını anladıkları ve bunun üzerine ateşkesi kabul ederek ilan ettikleri anlatılmaktadır. Scorzeny ve ekibi haberi aldığı ve sarsıldıkları, Mussolini'nin teslim edilip yargılanmasından önce hemen Gran Sasso'ya operasyon için icazet aldıkları ama artık ana gündemlerinin Roma ve etrafında güvenlik oluşturmak olduğu belirtilmiştir. Daha sonra durumdan haberi olan Kesselring faaliyetlerine değinilmiş İtalyan birliklerin silahsızlandırılması ve İtalyan askeri tesislerine el konulmasını öngören *Mihver* planını Roma'yı da

kapsayan mntıkası dâhilinde uygulamaya koyduğu, yaptıkları planlarla Roma'nın Alman mukavemetine girdiği Badoglio, Kral ve İtalya genelkurmay başkanı Ambrosio'nun Roma'dan kaçma kararı aldıkları anlatılmakta ve artık Almanlar için Duce'nin kurtarılması daha da önem arz ettiği ve bunun için Duce'nin bir an önce kurtarılması gerektiği anlatılarak bu bölüme de son verilmiştir.

Kitap *Harekât Planı* başlığı ile devam ettirilerek Roma'da Durumu Almanların lehine gelişmesinden sonra Duce'nin nasıl kurtarılacağı ile ilgili planlar anlatılmıştır. Bunun için Kurt Student'in Paraşüt Binbaşı Harald Mors'u görevlendirdiği ve hava birliklerinin bu görevi ifa edeceği ve hareket sırasında nasıl hareket edileceği hususları da bölümde anlatılmaktadır. Buna göre Scorzeny'nin daha önce keşif uçuşunda çekmiş olduğu fotoğraflarda çimlik düz bir araziye planörle inilecek ve ani baskınla Duce kurtarılacak ve otele teleferik ile çıkıldığından Assergi'de ki teleferik ayağı kontrol altına alındıktan sonra Duce burada bir Heinkel He 111 uçağıyla derhal Hitler'in yanına götürüleceği anlatılmış daha önce Duce'yi kurtarmak için harekât yapılırken Duce'nin ailesini kurtarma görevi verilen Scorzeny bu plana dâhil olmak için Student'i zor da olsa kendi ve birliğinin bu harekâta dahilini kabul ettirmiş baskından sonra Duce'nin güvenliği sağlanması görevini aldığı belirtilmiştir. Bu durumdan Planör kuvvetine komuta etmek ve Student'in onayıyla Mors tarafından Duce'yi kurtarmakla görevlendirilen Paraşüt ve Gösteri Taburu 1. Bölük Komutanı Üsteğmen Georg Freiherr von Berlepsch'in uçarbirlik harekâtı tecrübesi olmayan SS komandolarının operasyona dâhil edilmelerinden son derece rahatsız olduğuna da değinilmiştir. Daha sonra planörlerin gecikmesi sonucu daha önce hareket saati olarak belirlenen 7:30 saatinin ertelenerek 14:00'a alındığı hatta Mors'un 24 saat erteleme isteği üzerine Student'in bunu kabul etmeyerek ancak 12 saat erteleme yapabileceği de bildirilmiştir. Daha sonra Scorzeny'nin emir subayı Radl bir fikir ortaya attığı bu fikirde bir İtalyan generalle oraya gidilirse İtalyan askerlerin afallayıp ateş etmeyeceği fikri kabul edilip bunun için de daha öne Mussolini ile samimi ilişkileri olan General Fernando Soleti'nin seçildiği Kappler'in Soleti ile irtibat kurup durumu bildirdiği ve Soleti'nin de kabul ettiği anlatılarak bölüm bitirilmiştir.

Kitap daha sonra *Meşe Harekâtı-Mussolini'yi Kurtarmak* başlığı ile devam etmektedir. Bu bölümde harekâtın 12 Eylül'de başladığı Mors'un kuvvetlerinin Assergi Köyü'nde ufak çaplı çatışmalara girdiği ardından teleferik istasyonunu ele geçirip Berlepsch'nin paraşütçü birliğini bekledikleri anlatılmaktadır. Berlepsch ve paraşütçü birliği ile Scorzeny'nin komando birliği hava alanında bir araya geldiği ve burada Kurt Student'in bir konuşma yaparak operasyonun çok önemli olduğuna değindiği belirtilmiştir. Ardından bu birlikler tam harekâta geçeceği esnada bir hava saldırısına maruz kaldıkları şans eseri uçak ve planörlere zarar gelmediği ve artık vakit kaybetmeden yola çıkmaları aksi takdirde Mors'un kara birlikleri ile eş güdümlü operasyon yapmak için gerekli vakti bulamayacakları ve buna mukabil harekete geçtikleri ve uçaklara kılavuzluk eden Langguth'un bulunduğu uçak 1200 mt. dağları uçaklar aşmaz diye manevra yaparak irtifa kazanma kararı alıyor ama bunu diğer uçaklara bildirmiyor nasıl olsa kendisi kılavuz uçak ve diğer uçakların kendisini takip edeceği düşüncesinin olduğu ancak düşündüğü gibi olmayıp manevra yapınca en öndeki uçağın Scorzeny'nin bulunduğu uçağın olduğu anlatılmıştır.

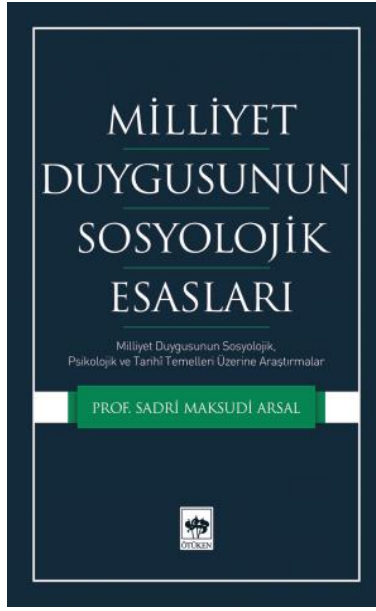
Scorzeny'nin bulunduğu uçağın zor da olsa otelin 40 mt ötesindeki çimlik alana indiği ve indikten sonra Teğmen Schwerdt ile birlikte otele koştuğu otelde Duce'nin nerede olduğu bilinmediği için uğraştıkları lakin daha sonra Scorzeny'nin Duce'yi gördüğü anlatılmakta ve daha sonra diğer birliklerinde bölgeye intikalinin gerçekleştiği belirtilmiştir. Otelde ise Guiseppe Gueli'nin ekibi tam bir rehavet havası olduğu operasyon istihbaratı aldıkları halde yeterli tedbir almadıkları bunun üzerine Gueli'nin çok uygunsuz bir zamanda baskına uğradığı ve Duce'yi öldürme emri almasına rağmen kendi canını düşünerek bunu yapmadığı anlatılmıştır. Bundan sonra Scorzeny'nin Duce'yi kurtarması ve İtalyan jandarma birliklerine direnmeleri gerektiği İtalyanlar ile Almanların dost olarak savaştıklarını anlattığı ve bunun üzerine İtalyanların memnuniyetle teslim olmaları ve kaderin cilvesi olarak Langguth'un uçağının irtifa için önden çekilmesi operasyonun kahramanının Scorzeny olduğu anlatılmıştır. Daha sonra tahliye planı için A ve B planlarının aksilik yüzünden uygulanmayacağı bunu yerine C planı yani Kurt Student'in özel pilotu Yüzbaşı Gerlach'ın Fi 156 Storch ile bölgeye inmesi ve bu şekilde tahliye edilmesi kararlaştırıldığı ki bunun da en tehlikeli plan olduğu buna rağmen usta pilot Gerlach'ın usta bir iniş yaptığı anlatılmış ardından esas meselenin buradan tekrar kalkışın zor olacağı anlatılmıştır. Bunun üzerine bir de tahliye esnasında Scorzeny'nin de Storch'a binmek istediği ancak Gerlach'ın asla izin vermediği ancak yine Hitler'in operasyon sonuna kadar kendisini görevlendirdiği gibi bahaneler sunarak Gerlach'a bunu kabul ettirdiği ve 2 kişi ile bile uçağın kalkışının zor olduğu artık üç kişi ile iyice hatta imkânsız olacağı anlatılmıştır. Bunun üzerine uçak ilk kalkarken sol iniş takımları kayaya çarparak hasar aldığı ardından planörün uçurumdan aşağı gittiği gibi bir durum olmuşsa da usta pilotun son anda uçağa tekrar irtifa kazandırdığı belirtilmiştir. Daha sonra He 111 uçağına nakledilen Duce ve Scorzeny buradan Viyana'ya gittikleri ve burada Scorzeny'nin tebrik telefonları aldığı ve Hitlerin Scorzeny'i arayıp madalya verildiği ve binbaşılığa terfi olduğu anlatılarak bu bölüm de son bulmuştur.

Kitabın 9. bölümü olan *İhtilaf* başlığıyla devam ettirilerek bu bölümde daha çok operasyondan kimin fazla emeğinin olup olmadığı Scorzeny'nin Alman radyosuna çıkıp bütün operasyonu kendisine mal ettiği ve paraşütçüleri perde arkasına koyduğu operasyonun başarılı olmasında SS'lerin mi yoksa paraşütçü birliklerin mi daha etkin olduğu gibi konular tartışılmıştır.

Kitabın son bölümü *Akıbet* başlığı altındaki bölümdür. Bu bölümde kurtarılan Duce ile Hitler'in görüştüğü ancak Duce'nin artık eski Duce olmadığı çoğu meselelerden elini çektiği faşist düzeni tekrar kuramadığı İtalyan Sosyal Cumhuriyet ilan ettiği ve ülkenin Alman kontrolüne geçtiği anlatılmış daha sonra savaşın sona ermesine doğru Clara Petacci ile İsviçre'ye kaçtıkları sırada İtalya partizanları tarafından yakalanarak kurşuna dizilip Mussolini'nin 1936 yılında Mihver ittifakını ilan ettiği Milano'ya getirilerek ayaklarından asılıp cesedinin günlerce teşhir edildiği anlatılarak bölüm ve kitap sona erdirilmiştir.

Sonuç olarak kitap kaynaklara dayanarak roman tarzında yazılmış akıcı bir kitap olduğu söylenebilir. Bunun bir dezavantajı vardır ki oda kaynaklara dayanılarak kitabın oluşturulması içerisinde birçok şahıs, isim ve coğrafyanın isminin geçmesine sebep olmuştur. Kabaca roman okuyucuları bu kitabı zevkle

okuyabilir ancak İtalya coğrafyası, dönemin zihniyeti, Almanların durumu gibi genel anlamda bilgi sahibi olmayan en azından II. Dünya savaşına ilgi duymayan şahısların bu kitabı beğenmeyecekleri değil de en azından beledikleri keyfi almayacaklarını belirtmekte herhangi bir beis görmüyorum.

Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları

Sadri Maksudi Arsal

Ankara, Ötüken Neşriyat, 2018, 272 sayfa, ISBN:978-605155-651-2

Büşra MURATOĞLU*

Sadri Maksudi Arsal siyasette bulunduğu süre boyunca üç dönem Kazan milletvekilliği yapmış, 1917’de Rusya’da ilan edilen *İç Rusya ve Sibiry Türk Tatarları Milli-Medeni Hükümeti Muhtariyeti* isimli özerk devletin milli idaresine Başkan sıfatıyla seçilmiş, 1919’da yapılan Paris Barış Konferansı’na Rusya Avrupası Müslümanları adına bir muhtıra vermiştir. Türkiye’de ise üç dönem milletvekilliği yapmış, Türkiye adına Avrupa Konseyi çalışmalarına katılmıştır. 1925 yılında Paris Sorbonne Üniversitesi’nde ders verdiği sırada yeni kurulan Ankara Hukuk Mektebi’nde ders vermek üzere Türkiye’ye davet edilir. Türkiye’de Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu’nun kurulmasında önemli görevler üstlenen Maksudi; Türkiye’de hukuk eğitiminin gelişmesine, verdiği eserlerle büyük yararlılıkta bulunmuştur. Sadri Maksudi, Ankara Üniversitesi’nde ders verirken *Ordinaryüs Profesör* unvanını almıştır.

Milliyetçilik, millet ve milliyet kavramları; üzerine onlarca kitap ve yüzlerce makale yazılmış popülerliği hiç azalmayan konulardır. Bizim inceleyeceğimiz *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları* isimli kitap ise milliyetçilik akımlarının arkasındaki bilimsel temelleri incelemiştir. Bu eserin yazılış amacı milliyetçilik meselesinin sadece duygusal bir heyecandan ibaret olmadığını anlatmak ve bu alanda ki kavram karmaşalarına son vermektir. Sadri Maksudi Arsal kitabında *milliyetçilik* kavramını, “*bir millete mensup olan fertlerin mensup oldukları millete karşı besledikleri bağlılık duygusu ve şuuru*” anlamında kullanmıştır.

Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları isimli eser 9 fasıldan oluşmaktadır. İlk fasıldaki konular

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, mrtglb7@gmail.com

Antropolojik Mana da Irk ve Irkları Tasnif Tecrübeleri, Etnolojik Manada Irk, Irk ve Millet, Irkların Menşei Meselesi, Irkların, Beşeri Zümrelerin Müsavatı Meselesi ve Yüksek Irk Nazariyesinin Tenkidi meselelerini inceler. Bu bölümde geçmişte yapılan *irk tasniflerine* değinilmiş ve *antropolojik* ve *etnolojik* olarak *irk* kavramına açıklık getirilmiştir.

Maksudi, yapılan ilk ırk tasnifleri için “*Irkları taksim için kıstas kabul edilen bu cilt rengi esaslı ve kâfi bir kıstas değildir.*” diyerek cilt renklerine göre ırk ayrımı yapılmasının mümkün olmadığını ifade eder. Ayrıca Maksudi, kafataslarına göre yapılan ırk ayrımına da değinmiş, Avrupalıların da mensubu oldukları uzun kafataslı insan grubunun kısa kafataslı insan grubuna üstün olduğu görüşünü kabul etmemiştir. Nitekim uzun kafataslı olmanın Afrikalı siyahi kavimlere mahsus bir özellik olduğu anlaşılınca Avrupalılar uzun kafataslı ırkın üstün ırk olduğu iddialarından vaz geçmiştir. Maksudi “*Bugün dünyada, bütün fertleri aynı somatik vasıflara malik olan bir millet yoktur*” sözleriyle, bir milletin tüm fertlerinin aynı fiziksel özellikleri taşımasının mümkün olmadığını ifade ederek konuyu noktalamıştır. Yine bu bölümde *irk* ve *millet* kavramlarının ihtiva ettiği anlamlar detaylı biçimde açıklanmakla beraber, medeniyet seviyesi ile ırk arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir.

Kitapta çeşitli Avrupalı müelliflerin *üstün ırk* teorilerine yer verilmiş ve bölümün sonunda “*yüksek ırk nazariyesi hiçbir ilmi esasa dayanmayan bir nazariyedir*” denilerek bu zamana kadar ortaya atılan tüm *üstün ırk* teorilerinin yalnızca duygusal temellere dayandığı ifade edilmiştir. Böylece Maksudi milliyetçilik kavramıyla doğrudan ilişkili olan üstün ırk teorilerini reddeder ve bunların bilimsel çalışmalara dayanmayan fikirler olduğunu tekrar eder. Avrupalı müelliflerin, üstün ırk teorilerini dayandırdığı topluluk, tarih öncesinde yaşadığı düşünülen, bugün beyaz ırkın atası kabul edilen *Arya ırkıdır*. Maksudi, Aryanizm bakışının ilmi kıymetten yoksun olduğunu ve bir kısım şoven ırkçı düşünürler tarafından icat edildiğini söyler. Sonuç olarak Sadri Maksudi bu bölümde *beyaz ırkın üstünlüğü, Aryanizm bakışı ve uzun kafataslıların üstünlüğü* gibi üstün ırkın var olduğuna dair tüm fikirleri reddeder. Bu fikirlerin dayanağının bilimsel olmadığını çeşitli örnekler ile ifade eder.

İkinci bölümde ise *Milliyet Duygusunun Biyolojik Esasları ve Kavim-Milletlerin Teşekkül Ediş* konuları incelenmiştir. Maksudi, en eski devirlerden beri soylar arasında hayatta kalmak için yapılan acımasız ve kaçınılmaz rekabetten bahseder. Bu çetin mücadelelerin fertleri, mücadele esnasında mensup oldukları soylara ruhi ve fikri olarak daha çok bağlanırlar. Bu bağlılık zamanla *Milliyetçilik* duygusunun temelini oluşturur. Sadri Maksudi bir topluluğun *Millet* olabilmesi için tarih, dil ve din birliği gibi bazı şartlar taşıması gerektiğini ifade eder. Bu şartlara kitabında detaylı olarak yer verir.

Üçün bölümün ismi *Millet Teşekkülünün Çeşitli Veçhleri*’dir. Bu bölümde ise *Millet Olmanın Müspet Neticeleri, Milli Seciyenin Teşekkülü, Milletlerin Teşekkülünde Rolü Olan Unsurlar ve Milliyetçiliğin Yüksek Kültürlü Milletlerdeki Şekli* konularına yer verilmektedir. *Milletlerin Teşekkülünde Rolü Olan Unsurlar* konusu *Yaratıcı Şahsiyetlerin Rolü ve Taklit Kanununun Rolü* isimli iki alt başlığa ayrılmaktadır. Burada, büyük liderlerin devletlerin kurulmasında ve milli bilincin gelişmesinde oynadığı önemli rolden bahsedilmekte ve bir devlet içerisindeki zümrelerin birbirine benzemesinin *taklit kanunu* denilen bir

sosyolojik hadise olduğuna değinilmektedir.

Dördüncü bölüm, *Millet ve Milliyetin Mahiyeti Hakkında Fikir ve Nazariyeler* başlığını taşımaktadır. Bölümün içeriğinde *Milliyet Hakkında Metafizik Nazireye*, *Millet ve Milliyet Esası Hakkında Sosyalistlerin Fikirleri*, *Milliyetin Mahiyeti Hakkında Psikolojik Nazariye* ve “*Millet ve Milliyet Hakkında Hukuk Tarihi ve Sosyoloji Âlimlerinin Fikirleri*” konuları incelenmiştir. Bölümün sonunda Emile Durkheim’ın “millet” tanımına yer verilmektedir. “*Millet etnolojik veyahut tarihi esaslara istinaden, aynı kanunlar altında ayrı bir devlet olarak arzu ve iradesini besleyen fertlerden mürekkep bir beşeri zümredir.*” (s.131)

Beşinci kısımda, *Kozmopolitin Mahiyeti*, *Kozmopolitin Tenkidi 1 ve 2*, *Kozmopolitlerin Propagandalarından Doğabilecek Menfi Neticeler* isimli başlıklara yer verilmektedir. Sadri Maksudi bu bölümde, toplumların milliyet duygusunu unutarak ya da bundan vaz geçerek “*milliyetsiz bir beşeri kütle*” olmalarının imkânsız olduğunu savunur. Milliyet aleyhtarı olan kozmopolitikliği eleştirir. Bu görüşü gerçekleşmesi hiçbir zaman mümkün olmayan “*yanlış ideal*” olarak tanımlar.

Altıncı bölüm ise *Tarihte ve Günümüzde Milliyet Duygusu* ismini taşımaktadır. Bu bölüm, *Tarihte Milliyet Duygusunun Rolü*, *19. ve 20. Asırlarda Müessir Amil Olarak Milliyet Duygusu*, *Milliyet Duygusunun, Milliyetçiliğin Tereddidi Edilmiş Şekilleri* isimli üç alt başlığa ayrılmaktadır. Şovenizm ve emperyalizm konularından da ayrı birer başlık olarak bahsedilmiştir. Burada *Şovenizm*’in tanımı yapılmış, bu görüşe mensup kişilerin milleti ne olursa olsun kendi milletlerini diğer bütün milletlerden üstün görme eğilimleri olduğu örneklerle ifade edilmiştir. Sadri Maksudi, emperyalizmi bir “*tahakküm psikoza*” na benzeterek fikirleri bu çizgide bulunan insanların, başka milletleri kendi milletlerinden aşağı görerek onlara hâkim olma emelleri güttüğünü söyler.

Federalizm ve Muhtariyet Çerçevesinde Milliyet Esası konusu ise yedinci bölümün başlığıdır. Yedinci bölüm *Milliyet Esası ve Milli Devletler Federasyonu ve Milli Devletler İçindeki Ekalliyetlerin Milli ve Kültürel Muhtariyeti* isimli iki konuyu inceler. Bölümün sonunda, tüm dünyada emperyalizmin hâkim olmasına engel teşkil eden en önemli şeyin milliyet duygusuna bağlı olarak ortaya çıkan “*istiklal ihtiyacı*” olduğuna vurgu yapılır. Maksudi, milletlerin istiklalini koruyarak devletler arasında bir konfederasyon kurulabileceğini söyleyerek örnek olarak Birleşmiş Milletleri gösterir.

Sekizinci bölüm, *İstiklalini Kaybetmiş Milletlerin Milli ve Siyasi Uyanışı* ismini taşır. Bu kısım, *Milli ve Siyasi Uyanışta Eski Milli Kültür Eserlerinin Rolü*, *Çek Milletinin Milli Uyanışı*, *Fin Milletinin Millî Uyanışı*, *Yahudi Milletinde Milliyet Duygusunun 20. Asırda Siyasi İstiklal Arzusu Şeklinde Belirmesi* isimli dört alt başlığa ayrılmıştır. Bu bölümde Maksudi, millet özelliklerini kaybedip, artık asimile oldular denilen zamanlarda Fin ve Çek Milletlerinin eski kültür eserlerinden destek alarak nasıl tekrar ayağa kalktıklarını örnekler vererek anlatmıştır.

Son olarak dokuzuncu bölüm, *Zamanımızda Milliyet Esası ve Milliyetçilik* ismiyle karşımıza çıkar. Bu bölüm *Milliyet Esasının Beşeri Tesanüt Esasıyla Kabili Telifliği ve Zamanımız Milliyetçiliğinin Hususiyetleri ve Mümeyyiz Vasıfları* isimli alt başlıklara bölünmüştür. Sadri Maksudi, yüksek gayelere

erişmenin tek yolunun rasyonel düşünce ve prensiplere dayanan milliyetçilik olduğunu söyleyerek kitaba son noktayı koyar.

Sadri Maksudi, kitabın başında sorduğu “ *Millet ve milliyet nedir? Milliyetçilik ile beşeriyetçilik arasındaki münasebet nedir?*” gibi birçok sorunun cevabını kitabında bölümler halinde vermeye çalışır. Sadri Maksudi'nin bu sorulara verdiği cevaplar şahsi fikirlerinden ziyade konuyla ilgili yaptığı araştırmalara ve bilimsel temellere dayanmaktadır. Maksudi, kitabında sık sık tarihte yaşanmış olayları örnek gösterir ya da bunlara atıf yapar. Bu olayları okuyucuya yansıtma şekli ve konu hakkında başka düşünürlerin fikirlerine de yer vermesi bu kitabın ciddi bir kaynak araştırması üzerine bina edildiğini gösterir. Maksudi, *milliyetçilik* kelimesinin birçok boyutuyla tanımını yaparak, onu günümüzde hapsediği siyasi çerçeveden çıkarmıştır. Bu meseleye sosyolojik, psikolojik ve tarihi temellerde yeni bakış açıları getirmiştir. Bu alanda cereyan eden yararlı ve zararlı fikir akımlarına da değinerek okuyucuyu millet, milliyet ve devlet ilişkisi üzerine düşünmeye sevk etmiştir. Bir kaynak kitap mahiyetinde görülebilecek bu kitabı, milliyetçilik meselesini derinlemesine anlamak isteyen tüm okuyuculara tavsiye ederim.

Osmanlı'da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri

Abdülkadir Özcan

Kronik Kitap, İstanbul, 2020, 320 Sayfa ISBN:978-605-7635-73-0

Zafer SARAÇ*

Tarihin tanımını meydana getiren önemli bileşenler vardır. Bunlar; yer, zaman, insan, neden-sonuç, tarafsızlık ve belgelere dayandırılabilirliktir. Tarihin tanımındaki bu kavramlardan mesnetsizliğin silinmesi için en zaruri olanı, belgelerin ortaya konulmasıdır. Tanımdaki belgeler ilk aşamada akla evrak dediğimiz sayfaları akla getirirse de geniş manada kastedilen esasında kaynaklardır. Her tarihi bilgi temelde bazı kaynaklara dayanarak geçerliliğini kazanır. Bu nedenle tarih ilminin beslendiği kaynak havzasının her daim iyi bilinmesi ve üzerinde kâfi derecede etüt yapılmış olunması gereklidir. Hele “*ben tarihçiyim*” diyenlerin kaynaksız ifade kullanması; kendilerini masalcı pozisyonuna düşürebileceği gibi, gerçeklerle sağlanan itibarlarının da ortadan kalmasına neden olur. Ülkemizde doğrudan kaynakları hedef alan çalışma sayısında yetersizlik göze çarpmasına rağmen; kaynakları merkeze alan eserlerin hiç yazılmadığı da savunulamaz. Geçtiğimiz günlerde kitapçı raflarındaki yerini alan, Abdülkadir Özcan’ın “*Osmanlı'da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri*” isimli eseri önemini vurguladığımız Osmanlı kaynaklarının üzerine yoğunlaşmakla beraber, Osmanlı Devleti’ndeki tarih yazımının geçmişi de açıklığa kavuşturur.

Abdülkadir Özcan, ömrünün uzun yıllarını Osmanlı tarihi araştırmalarına vakfetmiş, bir akademisyendir. Mezkûr eserinin yazım hikâyesi ise; oldukça eski bir döneme uzanır. Kendisi lisans dönemindeyken

* www.kitapsuuru.com sitesi Genel Yayın Yönetmeni, Telmih Dergisi Editörü, zafersarac@hotmail.com.

Osmanlı tarihiyle ilgili bibliyografya derslerine azami alaka gösterir. Uzun yıllar Osmanlı tarihi ile ilgili kaynaklarla fazlasıyla haşır neşir olan Özcan, Osmanlı dönemi kaynaklarının tamamının derli toplu işlendiği bir eserin eksikliğini hissetmiş olacak ki; kitabını kaleme alır. Ayrıca bahis olunan eserinde Osmanlı'nın tarih yapmak kadar, tarih yazdığı gerçeğini de ele aldığı kaynaklarla ispat eder.

Eserin hedef kitlesi itibarıyla tarih bölümü öğrencileri ve konusunda ihtisaslaşan araştırmacılar olduğu savunulabilir. Fakat yolu kaynaklarla kesişen herkes için eserin cezbedici bir yönünün olduğu dikkatten kaçmaz. Zira araştırma için kolları sıvayan bir araştırmacı illaki ilgi duyduğu dönem ve konu üzerindeki kaynakları hedef alır. Bu aşamada herkes kendisini konunun membaina ulaştıracak bir rehberle sahip değildir. Bibliyografik kalıplar ise okura bazen eser isminden fazlasını vermezler. Oysaki eserin isminden fazlasına ulaşan okur, ilmi manada yeni kapıları aralamasına yarayacak yetiyi zamanla kazanır. Evvela kitaplar, yeni kitaplara ulaşmak için önemli bir sıçrama taşıdır. Özcan'ın kitabı ise bu noktada yeni araştırmalar için ilk kıvılcımın parlayacağı yer hükmündedir. Eser bu açıdan bakılırsa kitaplara ulaşma yönünden bir başlangıç noktasından farksızdır.

Eser kronolojik olarak ilk Osmanlı tarihinin kaleme alındığı andan başlayarak (XV. yüzyıl) yüzyıllar bazında tasnif edilerek farklı bölümlerde okura sunulmuştur. Dönemin anlayışına göre ortaya çıkan tarih yazımındaki yeni metodolojik yaklaşımları ortaya koyan eser türleri ise; farklı alt başlıklarla derinlemesine tahlil edilmiştir. Misal şehname, surname, gazavatname, menkıbename, sergüzeştname, fetihname vb. yazınlar tür bazında ameliyat masasına yatırılmış ve tarihi ehemmiyetlerinin altı çizilmiştir. Genel manada türün tahlilini, özele indirgendiğinde eserin tahlili izlemiştir. Tahlil edilen eser ilk aşamada müellifiyle eşgüdümlü şekilde merceğe altına alınmış, müellifin kısa biyografisinden sonra; eserin içeriği, istifade ettiği kaynaklar, kendisini izleyen eserlere olan etkisine değinilmiştir. Esere araştırmacının kolay ulaşabilmesi için mevcut bulunduğu kütüphane ve yer bilgisi verilmiştir. Bu yönleriyle Özcan'ın eserinin çok yönlü bir rehber perspektifine sahip olduğu dikkatten kaçmaz.

Rehber olma görevini layıkıyla yerine getiren eserin, Osmanlı tarih yazımının bütün safhalarını aşikâr ettiği de dikkatten kaçmaz. Her ne kadar eserin tüm Osmanlı kaynaklarının dökümünü içerdiği iddiasında olmamasına rağmen, kaynakların büyük bir yekûnunu içerdiği kolaylıkla söylenebilir. Özellikle etkisi geniş zamana yayılan, kendisinden sonraki bütün tarihi kaynaklarda kendisini gösteren, Osmanlı tarih yazımının nirengi noktasına oturan eserlere daha detaylı bir şekilde değinildiği ilk aşamada göze çarpar. Fakat Özcan'ın eserinin üstünlüğü çok bilinen ana kaynakların izahından değil; bu kaynakların gölgesinde kalmış, tarihi önemleri yadsınamayacak eserlerin dökümünde yatar. Zira Osmanlı tarih yazımına dair birkaç eser kolaylıkla her tarih müptelası tarafından zikredilebilir. Fakat Osmanlı münevver zümresinin ürettiği o ummanı andıran adı sanı pek duyulmadık eserlere satırlar arasında rastlamak herkes için şaşırtıcıdır. Bu manada eserin ufuk açıcı bir tarzı olduğu inkâr edilemez.

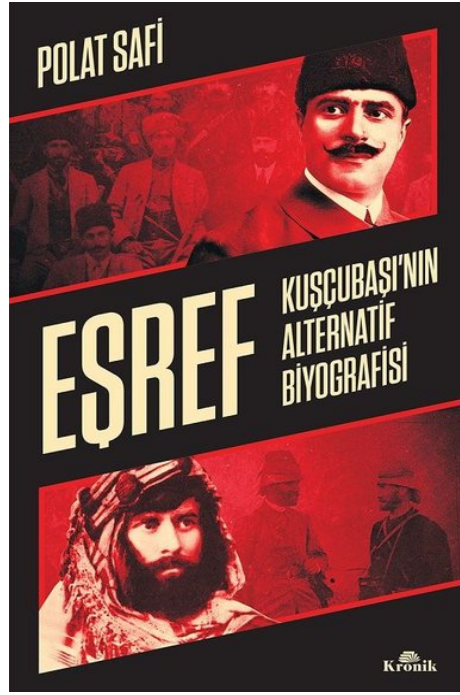
Okuyanı meraka duçar eden ve okurun yüzünü yeni kaynaklara döndüren eserin, yönlendirici özelliğinin fazlasıyla pragmatik olduğunu belirtmek gerekir. Bu açıdan eseri okumak Osmanlı tarihiyle ilgili bir kütüphaneye adım atmakla eşittir. Raflar arasında gezinirken yeni kitaplara rastlamak insanı şaşırttığı gibi

kütüphanenin muntazam duruşu, yol yordam öğreterek dağınkılığı ortadan kaldıran hali ise etkileyicidir. Sonuçta her kitap başka kitaplara ulaşmak için vesile olabilir. Fakat Özcan'ın kitabı talibine bir kütüphane dolusu eseri vadetmektedir.

Eserin Osmanlı'nın o tozlu rafları arasında kalmış yüzlerce eseri özümsetmek iddiası ders kitabı kimliğini kazanmasına neden olur. Zira üniversitelerin tarih bölümlerinde ilgili dönem veya devletin kaynaklarıyla ilgili dersler müfredattan eksik olmaz. Fakat bu derslere ait kitapları gözler hep arar. Zira çoğu ders notundan mükellef yardımcı kaynaklar, görevini yerine getirmekten acizdir. Bu anlamda eserin benzer terkiplerinin diğer Türk devletleri ve tarihi devirler için ortaya çıkması her araştırmacının ve öğrencinin beklentisidir.

Sonuç olarak tarih kaynakların dilinden okunur. Tarihi şekillendiren, adeta onu bir hamur gibi yoğuran kaynakların sırrına ermek, bir yerde tarihin sırrına ermektir. Her tarih anlatısı birbirinin üstüne dizilen tuğlalar misali kaynaklarla yükselir. İnşa edilen her eser sonradan kendisini izleyecek olan diğerleri için örnektir. Fakat tarih binasının inşası esnasında neyin, nerede, ne zaman, nasıl kullanılacağını bilmek de ustalığın tezahürüdür. Kimi zaman tarihçi elinin altındaki zenginliklerin farkında olmaksızın, başkasının ürettiği zenginliklere öykünür. Oysaki farkında olmadığımız cevahir sayesinde üreteceğimizle tüm dünyaya nazire yapmak mümkündür. Özcan eseriyle tarih ilmine, ilim yolundakilere, rehber olma göreviyle birlikte; tarihimizin o eşsiz zenginliklerini de ifşa eder. Ancak bilmeyi, sonradan da üretmeyi şiar edenler için zenginliklerin anlamı vardır. Anlamak için okumak gerekir.

KİTAP İNCELEMELERİ/REVIEW ESSAYS

Eşref Kuşçubaşı'nın Alternatif Biyografisi*

Polat Safi

İstanbul, Kronik Kitap, 2020, 400 Sayfa, ISBN: 9786057635709

İsmail Küçükkılınç**

Polat Safi'nin **Eşref Kuşçubaşı'nın Alternatif Biyografisi** adlı kitabı bir televizyon programının da katkısıyla sosyal medyada ciddi bir etkileşime konu oldu ve Eşref'in amiyane tabirle hakikatte bir kahraman değil de bir balon olduğu ve Safi'nin bu balonu patlattığı algısına yol açtı.

Bir grup nezdinde ise Safi'nin yaptığı niyet açısından değilse bile netice olarak bir itibar suikastı olarak telakki olundu. Çünkü Eşref, tüm hatalarına, kusurlarına, günahlarına, suçlarına rağmen kolay harcanacak biri değildi; Eşref, Osmanlı'nın çöküş sürecinde beka mücadelesinin namdar isimlerinden biriydi.

Evvela söylemeliyiz ki, Polat Safi'nin kitabı bazı noktalarda Ahmet Efe'nin **Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref**[İstanbul: Bengi Yayınları, 2010] unvanlı kitabıyla benzerlikler göstermektedir. Her iki kitaptaki bazı başlıklar, anekdotlar ve kaynakların benzerliği dikkat çekiyor. Bu, Safi'nin kitabının Efe'nin kitabından kopya olduğu ya da onu taklit ettiği manasına asla gelmiyor çünkü daha evvelki tarihli kitapta yer alan unsurların sonraki tarihli kitapta yer

* Bu yazının kısa formu 27 Aralık 2020 günü Star Açık Görüş'te yayınlanmış, Tarih Kritik için üslubu değiştirilerek genişletilmiştir.

** Avukat, yazar, avkucukkilinc@hotmail.com

almasının her zaman için taklit manasına gelmeyeceği tartışmasızdır. Safi'nin Kuşçubaşı Eşref hakkındaki psikobiyografi denemesi daha evvel pek yapılmış olmadığı için bu yönüyle orijinaldir. Bir de Eşref Bey'in babasının Kuşçubaşı değil de Kuşçubaşı yardımcısı olduğu iddiası orijinaldir ve Efe'nin kitabında yer almamaktadır. Psikobiyografi denemesi ve birkaç başlık hariç, Safi'nin eseri muhtemelen Efe'nin kitabı merkeze değilse bile dikkate alınarak yazılmıştır. Safi, Efe'nin kitabındaki iddiaları kimi zaman tashih, kimi zaman tadil kimi zaman da takviye etmektedir. Safi bunları yaparken bir kısmı daha evvel kullanılmamış vesikalara da müracaat etmektedir.

Eşref Kuşçubaşı aleyhinde yazılan Efe ve Safi'nin kitaplarının en büyük açmazı, Kuşçubaşı'ndan sitayişle bahseden iki resmî vasfî ismin yazdığı eserlerle hesaplaşmamış olmalarıdır. Bu iki isim Rahmi Apak ve Tevfik Bıyıklıoğlu'dur. Bıyıklıoğlu, İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi Harekât Müdürü, Lozan Konferansı'nda müşavir, Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanlığı esnasında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (bugünkü Türk Tarih Kurumu) Başkanıdır. Rahmi Apak ise Balkan Harbi, I. Dünya Harbi ve 1919-22 arası Millî Mücadele'de mühim hizmetler ifa etmiş, esir düşmüş, Tekirdağ milletvekilliği yapmış bir isimdir. Her iki kurmay subay da okullarını derece ile bitirmiştir. Her iki isim de İstiklal Harbi ile ilgili eserleri Genelkurmay Başkanlığı ve Türk Tarih Kurumu'ndan çıkan yazarlardır.

Ahmet Efe, hiç olmazsa Tevfik Bıyıklıoğlu'nun Genelkurmay Başkanlığının çıkardığı **Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı** ile Türk Tarih Kurumu'ndan çıkan **Trakya'da Millî Mücadele** [Ankara: TTK, I.Cilt, 1987] unvanlı eserlerden duyduğu rahatsızlık sebebiyle Bıyıklıoğlu ile hesaplaşmak istemiştir. Çünkü Ahmet Efe, İstiklal Harbi'nde Mustafa Kemal'e şerik istemeyen bir Kemalist portresi çizmektedir. Oysa Bıyıklıoğlu, Trakya'yı merkeze aldığı Millî Mücadele'de Mustafa Kemal'e pek yer vermemekte, **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı** unvanlı eserinde de bazı isimlere Kemalist paradigma ve perspektifin kabul edemeyeceği bir kıymet atfetmektedir. Kısaca Bıyıklıoğlu'nun hizmeti mesbuk mühim bir askerî şahsiyet olması, onu Efe'nin taarruzundan masun kılamamaktadır. Efe'nin Bıyıklıoğlu'na itiraz şekli de ilginçtir. İlki, Mustafa Kemal'in Rus karı-kocanın işlettiği Roz-Nuvar gece kulübüne kredi verilmesi için İş Bankası'na tavassut yazısının Bıyıklıoğlu tarafından farklı anlaşılması, Ankara'dan İstanbul'a gelen ve kendisinin garda karşıladığı TBMM reisi Kazım Özalp'ın Mustafa Kemal'in sıhhat ve neşesini sorması üzerine verdiği cevapta "iyidir, geziyor, eğleniyor ve bar kadınlarına para dağıtıyor" demesi ve kredi olayını bunlara 15.000 TL'lik çek verilmiş gibi hikâye etmesidir. Diğeri daha da ilginçtir. İddiaya göre,

Bıyıklıoğlu, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri iken Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'dan iş takipçiliği için rüşvet istemiş, itiraf etmesi halinde Mustafa Kemal'in kendisinin affını düşüneceğini söylemesine rağmen Bıyıklıoğlu inkâr yoluna gitmiştir. Mustafa Kemal'in iddia konusuna dair mektupları göstermesine üzerine de Bıyıklıoğlu, Efe'ye göre "pişkince" bir tavır takınarak "bunların hukukî ve kanunî ne kıymeti var ki?" demiş, Cumhurbaşkanı tarafından görevinden alındığı ve kalkıp gitmesi söylenmiştir. Bu hadise Hasan Rıza Soyak'ın **Atatürk'ten Hatıralar** [İstanbul: YKY, 2004] unvanlı eserinde nakledilmektedir. Ahmet Efe zannımca şunu söylemek istiyor: **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı** eserinde her şeyi Mustafa Kemal'e bağlamayan, başka kahramanlara pay biçen, **Trakya'da Millî Mücadele** unvanlı eserinde de 150'lik olmuş, Mustafa Kemal'e suikast iddiasından dolayı ömür boyu hapse mahkûm olmuş Kuşçubaşı Eşref'i adeta bir efsane olarak anlatan, Balkan Harbi'nde Mustafa Kemal'in rolünü görmezden gelen ve Enver'i öne çıkaran Tevfik Bıyıklıoğlu, kitapları her ne kadar Genelkurmay ve TTK'den çıksa da kuyruk acısı ile hareket ediyor ve Mustafa Kemal'den intikam almaya çalışıyor.

Efe'nin bu itirazı şekli doğru değildir; vesikalara müstenit eserlerle ve müellifiyle hesaplaşma bu tarzda olmaz. Haliyle Efe, Bıyıklıoğlu ile hesaplaşmamış, o eserlerin ağırlığı altında ezilmenin intikamını da bel altı vuruşla almaya çalışmıştır. Oysa Efe'nin atıfta bulunduğu Hasan Rıza Soyak'ın Atatürk'ten Hatıralar unvanlı eserinin ilerleyen satırlarında Mustafa Kemal'in 30 Ağustos Zaferi'nin ikinci sene-yi devriyesinde Dumlupınar'da yaptığı konuşmanın metni bulunmakta ve bu metinde Mustafa Kemal hassaten isim zikrederek Tevfik Bıyıklıoğlu'na bu zaferdeki hizmeti sebebiyle teşekkür etmektedir (Soyak, a.g.e., s.137). Kaldı ki rüşvet [muhtemelen o dönem yaygın görülen komisyon olmalı] iddiasına delil olan mektupların hukukî mahiyetini Mustafa Kemal, çağırıldığı Refik Saydam'a sormuş, o da yaptığı tetkikte "kanuni takibatta bulunmanın imkân dâhilinde olmadığı" neticesine varmıştır. Soyak'ın anlattığına göre Bıyıklıoğlu hakkındaki bu iddia ondan hazzetmeyen Salih Bozok tarafından ileri sürülmüştür.

Safi ise Apak ve Bıyıklıoğlu aleyhinde menfi bir şey söylememekle birlikte her iki ismin ve eserlerinin bilhassa da Apak'ın Eşref lehine olan ifadelerini görememiş ya da görmezden gelmiştir. Bu eserlerden ilerleyen sayfalarda da bahsedilecektir.

Polat Safi, Ahmet Efe'nin kitabına da temas etmiş, Efe'nin eserinin ideolojik rengi öne çıksa da anlatılan Eşref ile gerçek Eşref arasındaki mesafeyi ortaya koyması bakımından öncü rol oynadığını, ancak Efe'nin yaptığı tarih okumasında griye yer vermediği için Eşref'in vatan hainliğine odaklandığını ve bu reaksiyoner tavrından dolayı yer yer zorlama iddialar ileri

sürdüğünü ifade etmiştir. Aslında biz de Safi'nin kitabına başlarken bilhassa da onun Efe'nin kitabı ve tavrı hakkında yaptığı bu tenkide kıymet verdik ve hakikaten gri rengi olan bir kitap okuyacağımızı zannettik. Kitabı bitirdiğimizde **Efe'nin hepten siyahının Polat'ın grisinden daha insafli olduğuna hükmettik.**

Eşref Kuşçubaşı'nın bilindik biyografisinde sıkıntılar olduğunu, bunun büyük oranda Cemal Kutay'dan, bir kısmının da Eşref'in bizzat kendisinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Eşref'i aşırı derecede yücelten esas şey ise, kanaatimizce biraz da okuyucunun efsane arayışındaki tahayyülüdür. Fakat istisnalar hariç, Eşref'in anlattığı dâhil ve fail olduğu hadiselerin vüs'atinde değilse bile vukuunda şüphe yoktur.

Eşref'in biyografisindeki bir takım yanlışlıkları tashih, onu kaf dağından indirmek, makul bir tarihî şahsiyet halinde yerli yerine oturtmak elbette ki lazımdı ve buna hiç kimsenin hiçbir itirazı olamazdı.

Polat Safi, ciddî bir emek ürünü olan ve bazı hataları da tashih ettiği bu çalışmasında Eşref'i psikolojik ve psikiyatrik tahlile tabi tutmuş, neticede Eşref'in narsist kişilik bozukluğu ile malul biri olduğuna hükmetmiş ancak maalesef tüm argümanlarını, anekdotlarını, kaynaklarını bu neticeyi doğrulamak ve teyit için istimal daha doğrusu tercih etmiştir. Safi, maalesef birçok yerde Eşref'in lehine olan hususları görmemiş, böylece kendi iddiasını doğrulamak adına Efe'yi eleştirdiği duruma düşer olmuş; okuyucunun kitabı bitirdiğinde hasta bir Eşref'le karşılaşmasını arzulamıştır.

Safi'nin psikobiyografik tahlillerinde çoğu zaman zorlama yorumlara rastlanmakta ve hemen hiç mukayese yapılmamaktadır. Mesela Eşref'in ailesi ile yazılanlar üzerinden yapılan durum Safi'ye yakışmayacak kadar zorlamadır. Anne ve üvey annenin aynı evde yaşaması, 20 yaşına gelmeden beş kardeşinin ölümünü görmesi güya Eşref'te duygusal yoksunluğa yol açmış, o da gerçek manada ilgi ve sevgi görmediği için kendisini suçlamış, kusurlu olduğunu düşünmüş ve bu nedenle sevmeye layık olmadığını varsaymıştır. Narsistik kişilik bozukluğunu izah sadedinde serdedilen bu görüş makul değildir. Çünkü Osmanlı'nın 19.yüzyılı bir felaketler çağıdır. İsyanlar, savaşlar, hastalıklar, göçler sayısız haneye ölüm yağdırmıştır. 93 Harbi ve Balkan Harbi'nde yaşanan hadiseler, tecavüzler, hicret esnasında yaşananlar benzerine az rastlanır travmalardandır. Ayrıca üvey anne ve kardeş olgusu da çok yaygın olmasa da yine de o dönemde çoğu yerde rastlanmayacak şey değildir. Safi, şayet bu noktalar üzerinden bir kıyaslamaya gitseydi o zaman toplumun çoğunu narsist kişilik bozukluğu ile değerlendirmek mecburiyetinde kalırdı.

Safi, Eşref'in babasının Saray'da görevli olması sebebiyle kendisini ayrıcalıklı gördüğünü, bu

benlik ilgisini arkadaşlarına dayattığını, fiziksel gücünü de adeta bir gösteri unsuruna dönüştürdüğünü ve bunlara dayanarak zorbalığı kendisine bir hak gördüğünü açıkça ortaya koyduğunu yazıyor. Narsisizm ve saldırganlık arasında kurduğu bağa verdiği delil Eşref'in okuldaki hareketleri, tavırlarıdır. Eşref bu meyanda kimi zaman kavga da etmektedir. Ancak Safi, yine mukayese olgusunu atladığı için maalesef zayıf bile denilemeyecek bir hükümde bulunmaktadır. Hasan Amca başta pek çok Harbiyelinin hatıratında talebeler arası kimi acımasız toplu kavgalar, zadeğân sınıfındaki talebelerin tavırları daha acımasız ve kırııcıdır.

Safi sürgünlükle narsizm arasında da bağlantı kurmakta, Eşref'in ve kardeşi Selim Sami'nin babaları Mustafa Efendi yüzünden sürgüne gönderildiğini yazmaktadır. Zannımızca Safi'nin çıkış noktası hatalıdır. Abdülhamid, babası yüzünden oğulları cezalandıracak biri değildir. Hatta babasını cezalandırdığı birçok ismi korumuş, kollamış, onlara yardım etmiştir. Bu durumda Eşref ve Selim Sami'nin de o günün şartlarına göre sürgünü gerektirir işlerle iştilal etmiş olmaları gerekir. Kanaatimizce sürgün noktasında da Safi, bir kıyasa müracaat etmeyerek yanlış bir neticeye varmaktadır. Trablusgarb, bilhassa da Fizan sürgünlerinin bir kısmının hayat hikâyeleri hakikaten dayanılır gibi değildir. Birçok sürgünün geride yaşlı annesi, genç kız kardeşi kalmış, onlar bir menfi/sürgünün ailesi olduğu için yalnız bırakılmış, akrabaları tarafından bile yardım görememiş, hayatın tüm acımasızlığına maruz kalmışlardır.

Aşağıda müstakil olarak ele alacağımız bir konu da Safi'nin Eşref'e yakıştırdığı ahlakî nakiselerdir. Mesela Safi, Eşref'in önüne bir fırsat çıktığında bu fırsatın ahlaki olup olmadığına bakmadığını yazar. Safi'ye göre bu fırsatçı insanlar lükse düşkündür ve Eşref'in Salihli'deki evi de buna delildir. Eşref'in Balkan Harbi'nden döndüğünde beraberinde şaibeli bir şekilde 15-16 bin büyükbaş ve küçükbaş getirmesi, Malta'da Osmanlı esirlerine gönderilen parayı suiistimal etmekle suçlanması, Milli Mücadele esnasında haraç ve yağma işlerine karışması onun yasadışı yollardan para kazandığının göstergeleridir. Safi, bu satırlarda sadece haksızlık yapmamakta, ayıp da etmektedir. Trakya'dan Ege'ye 16 bin hayvanın götürülmesi sessiz-sedasız yapılacak bir iş değildir. Hiç kimsenin bunu görmemesi, o esnada müdahalede bulunmaması, hesabını sormaması düşünülmeğe göre Safi'nin iddiası tartışmaya bile değer olmamalıdır. Kaldı ki Enver Paşa'nın şahsî menfaatine mağlup olanlara müsamahasının pek olmadığı da bilindiğine göre Eşref'in yüklü bir miktar ile Yemen'e gönderilmesi mezkûr hadisenin başka bir izahının olduğunu gösterir. Ayrıca Malta'da esirlere gönderilen paraları suiistimal etmek ile suçlanması da ya gareze ya da başka bir gayeye müstenittir. Çünkü Eşref, Malta'da kendisiyle bulunup da hatıra yazarların çoğunun ifade ettiği üzere Malta'daki camiyi ve şehitlikte medfun Türk evlatlarının mezarlarını tamir ettirmiş, onlara isim yazdırmıştır.

Polat Safi, maalesef nedendir bilinmez, hemen her şeyde hep Eşref'in aleyhine şahitlikleri muteber görmektedir. Çünkü buna mecburdur. Kendisi bir tez, bir hüküm sahibidir. Buna göre Eşref narsist kişilik bozukluğuna sahip biridir ve her şey bunu ispata yöneliktir. Eşref'in lehine olan şeyler bu teze, bu hükme zarar vereceği için Safi onları ya görmez ya da küçük görür. Safi, esas olarak Eşref'in hiçbir şekilde suçlanamayacağı hadiselerde onun aleyhindeki iddialara itibar etmez ancak bu bir lütuf değil, bizce çaresizliktir.

Safi'nin bazı hükümleri ise insanı tebessüm ettirecek cinstendir. Mesela Eşref, aynı seviyede olmadığı insanların nezdinde kendisini ayrıcalıklı göstermek istemektedir. Eşref'in anlatısına göre Enver, kendisine itibar eden, onun tavsiyelerini dinleyen biridir. Oysa bu, Safi'ye göre pek de mümkün değildir. Fakat Safi, kaynakların çoğunda Enver'in Türkistan mücadelesinde Eşref'in kardeşi Selim Sami'nin tesirinde kaldığının yazıldığını görmezden geliyor. Şayet Enver, Selim Sami'nin tesirinde kalıyorsa herhalde âlicenaplık yapıp Eşref'in tavsiyelerine filan da kulak vermiştir. Enver, Hürriyet Kahramanı, Trablusgarb Mücahidi ve Edirne Fatihi olarak Harbiye Nazırlığını hak etmiş biridir ancak unutulmamalıdır ki onun yanındaki fedaîlerin tazyiki olmasa kendisinin bu makama gelmesi kolay hatta mümkün de olmazdı. Safi'nin iddiasının aksine Eşref, Enver'e karşı hem hürmetkâr hem de dikkatlidir. Onun kendisine hemen her görev verişinde Enver hakkında kullandığı ifadeler şöyledir: “Temiz yüzüyle gülümseyerek haksızlığa karşı bükülmek bilmeyen nazik elleriyle elimi kabul buyurdu ve muvaffakiyet duasını ederken mübarek gözleri yaşarmıştı. Vatan duygusuyla sulanan bu gözleri selâmladım”.

Safi, narsist kişilik bozukluğunun bir gereği olarak Eşref'in Süleyman Askerî'yi kıskandığını da yazmaktadır. Safi, Eşref'in Harbiye mezunu olmayışı, Askerî'nin kurmay subay oluşu, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nde Askerî'nin makamının kendisinden üste oluşu gibi şeylerin Eşref'in kıskançlığına yol açtığını iddia ediyor. Eşref, bu kıskançlığı da ilk olarak Trablusgarb'da hissetmiştir ki Eşref, orada Askerî'yi başarısız bulmuştur. Safi'nin en büyük hatası bir Gayri Nizami Harp çalışanı ve mütehassısı olarak Teşkilat-ı Mahsusa'yı ve Batı Trakya'nın istirdadı mücadelesini muvazzaf subayların askerî nizamî-hiyerarşik bir işleyiş olarak ele alır gibi ifadelere iltifat hatta iltica etmesidir. Bu sebeple Eşref'in bir an için dahi olsa Askerî'nin önünde olmasını bir türlü kabul edememektedir. Oysa İTC'de örgütün hiyerarşik yapılanması yüksek mektep mezuniyetine veya resmî vazifeye göre değildir. İTC'nin merkez teşkilatının iki mühim ismi Talat ve Kara Kemal, yüksek okul mezunu olmayan, posta-telgraf memurlarıdır. Ancak bu iki isim kadar da cemiyetin örgüt yapısına damga vurmuş başkaca bir isim de yoktur. Haliyle İTC ile ilişkili hele de gizli örgüt vasfını haiz yapılanmalarda hiyerarşik

bir kadro ve idare aramak makul değildir. Unutulmamalıdır ki Milli Mücadele'nin 1919-1922 aralığında Yahya Kaptan, Demirci Mehmed Efe ve Çerkes Ethem gibi isimler muvazzaf subaylardan daha yetkili görülmüş, son ikisinin maiyetine kurmay subaylar bile verilmiştir. Eşref'in de maiyetinde subaylar olduğu malumdur.

Bu siyapta şunu bilmekte fayda bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, Edirne'yi istirdat ederken/geri alırken Meriç'in batısına geçmeyeceğini taahhüt etmiştir. Ancak gelişen şartlar Batı Trakya topraklarına geçmeyi gerektirmiştir. Bu durumda bu topraklara esasen muvazzaf olmayan birliklerin girmesi mantıklıydı. Çünkü bu durumun devletin önüne bir şikâyet olarak getirilmesi halinde bunun bir emir-komuta zinciri dâhilinde nizamî bir hareket olmadığı söylenebilecekti. Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele** unvanlı eserinde şunları yazmaktadır: “Batı Trakya'dan, Bulgar çetelerinin Türklere zulüm ve tecavüz yapmakta olduklarına dair huduttan raporlar alınınca, Edirne'de bulunan ve Edirne'nin kurtarılmasından sonra Bulgar topraklarına girmiş olan Hurşit Paşa kolordusu emrindeki akıncı müfrezesinden 116 kişilik bir çete, kolordu kurmay başkanı Enver Bey'in emir ve talimatıyla, Edirne'den Ortaköy üzerine gönderildi. Batı Trakya'ya 15 Ağustos 1913'te giren bu akıncı müfrezesi, Umum Çeteler Kumandanı Eşref Kuşçubaşı'nın emrinde idi” (Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.74). Ayrıca bu çete içinde Eşref'in kardeşi Selim Sami [Hacı Sami] de vardı. Dahası da Koşukavak, Mestanlı ve Kırcaali kazaları da “yalnız ‘Umum Çeteler Kumandanı’ sıfatıyla Eşref müfrezesi tarafından işgal ve idare altına alınmıştı” (Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.74). İşte bu işler/istirdatlardan sonra Enver Bey'le Ortaköy'de yapılan 22 Ağustos tarihli görüşmede alınan karar neticesi Süleyman Askerî gibi kurmay subayların Batı Trakya'ya geçişine izin verilmiştir. Kısaca Eşref, kısa bir süre için Batı Trakya'daki en yetkili isim olmuş ve sonra da Süleyman Askerî'nin bölgeye gelmesiyle emir-komutayı ona terk etmiş olabilir. Safi, bunun ihtimalini bile varit görmez gibidir. Gariptir, Safi, narsist kişilik bozukluğunu izah ederken bunların intihara meyilli olduklarını ve Eşref'in de bir dönem intiharı düşündüğünü yazar. Ancak Eşref'in intihar düşüncesine kapıldığı anlar hakikaten bir efsanenin yazıldığı Hayber'den sonra İngilizlere esir edilmesi ve Mısır'da çok zor şartlar arasında hapiste bulunması zamanına denk gelir. Buna rağmen Eşref yaşamayı tercih etmiştir. Hatta onun Milli Mücadele esnasında Yunan işgal bölgesine geçmesi de bu yaşama arzusuyla ilgili olabilir. Mısır'daki esir kamplarında tutulan Osmanlı askerlerinin yaşadıkları katlanılır şeyler değildi ve onların bir kısmının intiharı düşündüğü ve hatta intihar ettiği de vakidir. Ancak Süleyman Askerî ne yapmıştır? Kanaatimizce makul, mantıklı hiçbir izahı olmayan şekilde intiharı tercih etmiştir. I. Dünya Harbi'nde Irak ve Havalisi Umum Kumandanı olduğu esnada vuku bulan Şuaybiye taarruzunun başarısız olması ve askerlerin Bercesiy'e'nin batı hududuna çekilmesini gururuna yediremeyen Askerî 14 Nisan 1915'te intihar etmiştir.

Askerî'nin bu intiharı sadece kendi hayatını sonlandırmakla kalmamış, ordunun da moralini bozmuştur. Askerî erken pes etmiş, maiyetini de müşkül duruma düşürmüştür. Askerî'nin intiharından sonra da savaş 3,5 sene devam etmiş hatta Osmanlı ordusu Irak'ta muhteşem bir zafere de imza atmıştır. Kanaatimce bu intihar şehadet olarak telakki olunamaz ama yine de devlet kendisini şehit addetmiş, annesine maaş bağlamıştır (Nurettin Şimsek, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askerî Bey-Hayati, Siyasi ve Askeri Faaliyetleri**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s.180-181). Asla ve kat'a Süleyman Askerî'yi kötölemek manasına gelmemekle ve onun hakkında “vatanı için vatanından başka her şeyini isteyerek ve gülerek feda etmiş bir Türk'tü” [Hamza Osman Erkan, **Bir Avuç Kahraman**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1946, s.27] diyen Süleyman Nazif gibi düşünmekle birlikte Eşref ile Askerî kıyaslandığında Eşref mücadeleye devam etmiş, Askerî intihar etmiştir. Askerî'nin intiharı gerçekleşmediği takdirde orduya, vatana ve millete zarar verecek bir mahiyette de değildir. Safi'nin narsizm ve intihar bağlantısı bu kıyasta kanaatimce ağır bir yara almaktadır.

Safi, Eşref'in Enver Paşa'nın yaveri İzmitli Mümtaz'ı da küçümsediğini iddia eder. Ancak Safi burada yine seçmeci davranmakta, Eşref'in başka sözlerine ve sair kaynaklara hiç iltifat etmemektedir. Eşref'in onun hakkında söylediği “memleketi için koç gibi döğüşen hamiyetli bir arkadaşımıdır. Bu sevilmez de kim sevilir” sözüne de atıfta bulunulsa bu durumda da Safi iddiasını ileri sürmekte zorlanacaktı. Ayrıca Mümtaz'ın İzmit'li arkadaşı Rifat Yüce, Malta'da Eşref ve Mümtaz'ın karşılaşmalarını, birbirlerine olan muhabbetlerini, Eşref'in Mümtaz'a yardımlarını net şekilde yazmakta, ayrıca Mümtaz'ın da çok böbürlenerek konuştuğunu ilave etmektedir. İttihadçı, Teşkilat-ı Mahsusacı, fedai olup da yaptıklarını biraz da abartmadan anlatan pek kimse de bulunamaz galiba!

Safi'nin Kuşçubaşı Eşref'in Hayber'deki mücadelesini Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin 1300 sene evvel Hayber'deki mücadelesine benzetir bir üslup kullanması bağlamında söyledikleri de makul değildir. Her ne kadar Hayber'deki mücadele ile Çanakkale kıyas bile edilmez ve orada kendini değil askerleri kast etse de Mehmed Âkif de Çanakkale kahramanlarını Bedr'in arslanlarına benzetmiştir. Bu da bazı çevreler nezdinde Akif'in kötülenmesine yol açmıştır. Eşref'te de görülen edebî ve sanat merkezli ifadeler, teşbihler, istiareler, mübalağalar bir kişinin narsist kişilik bozukluğu ile malül olduğunu göstermez.

Eşref'in İstiklal Harbi esnasında Yunan bölgesine geçişi ve geçtikten sonra Anadolu topraklarında ne yaptığı henüz netleşmemiştir. Ancak bilinen bir şey vardır ki bugüne kadar hiç kimse Eşref'in Yunan'la bir olup Türk ordusuna kurşun sıktığını iddia etmemiştir. Yunan tarafına geçişin isterse de Eşref ölüm tehdit ve tehlikesi altında olsun, bir mazereti olmamakla

birlikte Çerkes Ethem'in Yunan tarafına geçmeye zorlandığı ve bunun temini için bazı ayak oyunlarına müracaat edildiği iddia edilmektedir. Mesela Eşref hakkında “Eşref, vatansever ve iyi bir adam idi. Komitacılık zihniyeti ile yoğrulduğundan lüzumsuz yere kendisini şüphe içinde görerek Yunanlılara sığınmıştır. Allah kimseyi şaşırmasın” diyen ve nispeten insafli bir hüküm veren Rahmi Apak, Çerkes Ethem'e yönelik ayak oyunu ile ilgili bir şahitliğini nakletmektedir. Çerkes Ethem meselesinin kızıştığı ve bir hal çaresi arandığı günlerde Mustafa Kemal, Kazım Özalp, Çerkes Ethem ve ağabeyi Reşid Ankara'dan trenle Eskişehir'e gelirler. Eskişehir'deki Garp Cephesi karargâhını korumak için de 24. Tümenin hücum taburu getirilmiştir. Bu taburun kumandanı Sapançalı Yüzbaşı Nurettin'tir. Bu yüzbaşı bir toplantıda çeteciliğe karşı hareketin aleyhinde konuşmuş. Ethem, Eskişehir'de trenden inince bu[metinde bir ifadesi var] yüzbaşı hemen onun evine gitmiş ve derhal kaçmazsa kendisinin tevkif edileceğini haber vermiş. Bunun üzerine Ethem de derhal arabasına atlayarak elli altmış kadar maiyetiyle Kütahya'ya savuşmuş ve bu suretle ipler kopmuş ve Ethem hiçbir uzlaşma teklifini kabul etmemiştir. İşin ilginç bu Nurettin daha sonra askerlikten çekilmiş, iktidardan hayli iltifat görmüş ve hatta Kocaeli milletvekili seçilmiştir [Apak, **Yetmişlik bir Subayın Hatıraları**, s.214]. Burada da görüldüğü üzere Çerkes Ethem bir kurmay subay olmamanın ve siyasî inceliklerden mahrum olmanın acısını çekmiş, kendi hatalarının da tesiriyle asla kabul edilemeyecek bir iş yapmış ve Yunan tarafına geçmiştir. Bir askerinin ve siyasetçinin komitacılığı bilmesi kendisi için tartışmasız bir avantajdır ancak bir komitacı, ne kadar sahada başarılı olursa olsun kurmay zekâsından ve siyasetin inceliğinden mahrumsa bir çatışma halinde ya ölüme, ya tasfiyeye ya itaate ya da firara mahkûmdur. Burada biz Kuşçubaşı'nın da bu gibi bir ayak oyunuyla ve başına daha ağır bir şey geleceği haberiyle kasten Yunan tarafına geçmeye zorlandığı kanaatindeyiz. Ancak bu husus henüz tam olarak netleştirilmiş değildir. Benjamin Fortna ise bu hususta “Eşref, fedaî zabitanın en adanmış rolünü ve Enver'e olan sadakatini Türkiye Cumhuriyeti'ndeki istikbalini tehlikeye atacak raddede özümsemiş ve bundan gurur duymuş” demektedir [Benjamin Fortna, **Kuşçubaşı Eşref Efsane Teşkilat-ı Mahsusa Subayının Hayatı**, Çev. Selçuk Uygur, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, s.41]. Fortna başka bir yerde de “Kendisinin bağımsız hareketlerinden ve muhtemelen Enver'le olan kalıcı bağlardan usanan Ankara'daki liderlikle köprüleri atar” der (Fortna, a.g.e., s.49). Eşref'le ilgili sonraki istihbarat raporlarının çoğunun tartışmalı olduğunu zannediyoruz. Çünkü bu gibi raporların her zaman hakikati ifade etmediğinin başka hadiselerdeki neticelerle de teyidinin mümkün olduğunu zannediyoruz.

Polat Safi'nin birçok iddiasına hatta Eşref Bey'in babasının Kuşçubaşı olmadığı iddiasına da cevap vermek mümkün. Pratik hayatta kimi dernek ve vakıflarda ikinci adam hatta bazı yönetim kurulu üyelerinin başkandan daha ağırlıklı bir konumda olduğu tartışmasızdır. Kimi

şirketlerde patronlar ilk kuruluş yıllarından itibaren kendileriyle birlikte olan kimi müdürleri bazen geçmiş hizmetlerine hürmeten görevden almamakta, onların yerine ikinci müdürlerle iş tutmaktadır. Ancak personel ikinci müdüre de “müdürüm” diye hitap etmektedirler. Ayrıca bazen makamlar, temsil ağırlığı noktasında tayin edici olmamaktadır. Mesela Rusya Devlet Başkanı Putin’in görev süresi dolduğunda bir Anayasa değişikliğine gitmek yerine kendisi başbakan, Medvedev de devlet başkanı olmuştu. Medvedev’in görev süresi dolduğunda Putin tekrar devlet başkanı olmuştu. Zannımca Rusya devlet hiyerarşisi Putin’e başbakanken bile devlet başkanı muamelesi yapıyordu. Tarihimizde buna benzer misallere rastlamak mümkündür. Süleyman Demirel, Adalet Parti genel başkanlığına seçildiğinde milletvekili olmadığı için 1965 seçimlerine gidilirken Suat Hayri Ürgüplü başbakanlığında kurulan koalisyon hükümetinde başbakan yardımcısı idi. Ancak başbakan gibi bir ağırlığa sahipti. Bu bakımdan Kuşçubaşı olmakla Kuşçubaşı yardımcısı olmak her zaman için temsil noktasından tayin edici olamayabilir ve buradan yola çıkılarak iddialı tezlere giriş yapılamaz.

Herkes gibi Eşref de hakkaniyete riayet şartıyla tenkid edilmelidir.

Şayet Osmanlı’nın çöküş tarihi ve milletin beka mücadelesi layıkıyla anlaşılmazsa birçok kahraman harcanmaktan masun kalmaz. Bu sebeple kısa bir arka plan okuması yapılmadığı takdirde Eşref tartışması boşlukta salınır.

Malumdur ki, Osmanlı, çöküş döneminde devamlı toprak kaybeden, kaybettiği toprağı bir daha geri alamayan, geri almasına izin verilmeyen, galip geldiğinde dahi toprak kaybeden, toprak kaybıyla birlikte nüfus da kaybeden ve nihaî raddede sıkışıp kaldığı Anadolu topraklarını ve bu topraklar üzerinde meskûn Müslüman ahaliyi de yok olma tehdit ve tehlikesinden salim kılamayan bir devlettir. Devlete ait ya da onunla alakalı topraklar olan Kırım, Kafkasya, Mora, Tuna, Makedonya, Batı Trakya kaybedilmiş, buradaki Müslüman nüfus her kayıpta elde kalan son topraklara sığınmıştı. Bu sebeple beka tehdidinin son bulunduğu 1913-1918 arası Millî Mücadele’de hangi etnik kökene mensup olurlarsa olsunlar muhacirler mühim bir rol ifa etmişlerdir. Bilhassa Balkan Harbi’nde Osmanlı Devleti’nin merkezi sayılması gerekli Makedonya toprakları çok kısa bir süre içinde kaybedilmiş, çok sayıda Müslüman vahşice katledilmiş, yazmaya ar ettiğimiz sayısız tecavüz vakası vuku bulmuş, kılıç artıkları da can havliyle Ege bölgesine hicret etmiştir. 5 asırlık vatan topraklarının, Osmanlı’nın rengini ve şeklini aldığı Rumeli’nin hepten kaybı aslında Anadolu’nun ve üzerinde meskûn Müslüman ahalinin de yakında benzer korkunç bir felakete maruz kalacağını gösterdi. Artık bundan sonra her ne yapılacaksa sıkışıp kaldığımız bir avuç toprağın ve üzerindeki milletin bekasını temin gayesine matuf olacaktı. Bu sebepledir ki, yaralı muhacirlerin de yer aldığı, Kırcaalili Talat

Paşa'nın talimatı ve 93 Tuna muhaciri Filibeli Celal Bayar'ın icraatı ile hatırı sayılır bir Rum burunları kanamadan göçürtüldü. Çünkü son dönemde toprak kaybettiğimiz esas unsur yabancı büyük bir devlet değil, bize bağlı olan gayrimüslim etnik topluluklardı. Mora'da Yunanistan, Tuna'da da Bulgaristan kuruldu. Makedonya da yine daha evvel bize bağlıyken bağımsız olan devletlerce paylaşıldı. Şayet İttihadçı refleks devreye girip Ege'de ve Doğu bölgelerinde bekaya yönelik nüfus hareketleri gerçekleştirilmeseydi Kastamonu ve Konya'da meskûn bir nüfusun bile varlığı meşkûk hale gelecekti. Biz her ne kadar büyük bir devletle savaşmış yenilsek de onlara değil onların kolladığı içimizdeki bir unsura karşı toprak kaybediyorduk. Kısaca Osmanlı'nın hem hükmen hem de fiilen var olduğu toprakların kaderi böyleydi. Biz buraları nüfusun çok azını teşkil ettiğimiz için kaybediyor değildik; namuslu kaynakların da kabul ettiği veçhile bugün Bulgaristan devletinin var olduğu Tuna'nın birçok yerinde Müslümanlar hatta etnik Türkler ya çoğunluk ya da hatırı sayılır bir nüfusu haizdi. Üsküp, Manastır, Selanik de öyleydi. Batı Trakya ise Anadolu'daki herhangi bir Türk şehirden oran olarak daha fazla etnik Türk'ü ihtiva ediyordu. Demek ki, Balkanlı gayrimüslimlerin bağımsızlık uğrunda mücadele ettikleri nüfus homojenliği şayet biz onu temin edersek bekamız, etmezsek zevalimiz olacaktı. Kafkasya muhaciri Çerkes Eşref'in Ege'deki mücadelede cismi değil ismi bile kâfi idi. Bu sebeplerdir ki çoğu insan Eşref'e haksızlık yaparken Ege'nin Müslümanlaştırılması ve Türkleştirilmesinin icracısı Celal Bayar, sonradan sekter bir Kemalist de olmasına rağmen hatırı gözetiyor, Eşref hakkında mutedil bir üslup kullanıyor hatta hatıratında onu kaynak olarak kullanıyordu.

Eşref beka mücadelesinin bir ferdidir ancak o, iki hareket, mücadele ve politikanın da namdar bir üyesidir.

İşgal Edilmiş Topraklarda Mukavemet/Direniş Politikası ve Kaybedilmiş Toprakların İstirdadı/Geri Alınması Politikası.

1911'de İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali, Osmanlı'nın çaresizliğinin de eseri idi. İki devlet arasında bir savaş değil, bir devletin diğer bir devletin topraklarını hayâsızca işgali vardı. Bu işgale, dava önce Doğu Rumeli Vilayeti'nin kaybında olduğu gibi sessiz kalmak, hem yarın sıranın Antalya'ya gelmesine yol açabilir hem de İslam âlemi nezdinde devletin ve hilafetin hiçbir hükmü kalmazdı. Kaldı ki burası devletin elindeki son Afrika toprağıydı ve nüfusunun mühim bir kısmı da Türk kökenliydi. Eşref, **mukavemet/direniş politikasının** gönüllü bir neferidir ve bugün kimin bu bölgede ne kadar kaldığı, ne kadar savaştığı tespit edilebilecek durumdadır. Trablusgarb'daki **Direniş Hareketi**, Ömer Muhtar'a devredilmiş ve bugünkü Türkiye-Libya münasebetinin de temeli olmuştur.

Eşref'in esas ismini tarihe kazıttığı politika yukarıda biraz bilgi verdiğimiz Edirne ve Batı Trakya bağlamında somutlaşan **Kaybedilmiş Toprakların İstirdadı/Geri Alımı** idi. İTC ve İttihadçıların iktidarda olmadığı bir devrede vuku bulan ve fena idare edilen Balkan Harbi neticesinde mübarek Edirne şehri ile Batı Trakya da kaybedilmişti. Kısaca bu topraklar imza attığımız bir uluslararası anlaşma ile elimizden çıkmıştı ve hukuken yapacak hiçbir şey kalmamıştı. Kamil Paşa gibi isimlerin hükümette olsa asla yapamayacakları bir şey oldu. Edirne aşığı ve mebusu Talat ile ona eşlik eden Enver'in direktmesiyle devlet, Balkanlı devletlerin anlaşmazlığı sebebiyle çıkan II. Balkan Harbi'nin yol açtığı karışıklıktan istifade ile anlaşmayı ihlale karar verdi ve Edirne şehrini istirdat ettik. Bugün Edirne'nin istirdadının ne manaya geldiğini maalesef gençlerimiz hatta muhacirlerimiz bile bihakkın takdir edememektedir. Şayet Edirne istirdat edilmeseydi bugün Selanik, Manastır, Üsküp, Batum ve Halep hükmünde olacak, belki tarih kitaplarında okuyacak, biraz hamiyetliysek "vay be, bir zamanlar bizimmiş" diye iç çekecektik. Acıdır ki Kemalist Tek Parti devrinin eğitim sistemi, kaybedilmiş toprakların öğrencilerin hafızasında ve gönlünde yer edinmesini engelleyecek bir özellik kazanmıştı. Devletin yapması gerekli işi tek başına yapmış, bunun için devlete harcayacağı mesaiden bir dakika çalmamış, tüm masrafları da cebinden karşılamış ve neticede **Rumeli'den Türk Göçleri** gibi muhalled [kalıcı] bir esere imza atmış emekli diplomat Bilal Şimşir, Şumnu'dan Çanakkale'ye hicret ettiklerinde kaydolduğu lisede hazin bir manzarayla karşılaşır. Gerisini kendisinden okuyalım: *"Gelibolu'dan kalkıp Çanakkale lisesi müdür yardımcısına çıktım. Son sınıfa kaydım yapıldı. Ucu ucuna yetişmişim. Ders başlamış. Müdür yardımcısı beni sınıfa götürdü ve ders yapmakta olan Fransızca hocamız Ruhi Bey'e teslim etti. Sınıfa dönerek 'Bu göçmen arkadaşınız sizinle, bu sınıfta okuyacak' deyip çıktı... Zil çalınca bahçeye fırladık. Sınıf arkadaşlarım etrafımı çevirdi. Beni soru yağmuruna tutuyorlar. Biraz ileride, yine bizim sınıftan, üç kız durmuş, uzaktan beni seyrediyorlar. Sonra biri yanıma yaklaştı ve aklı sıra bana iltifatta bulundu: '-Dilimizi güzel konuşuyorsunuz, Türkçeyi ne çabuk öğrendiniz?'. Şiddetle sarsıldım. Sanki bir kazan kaynar su, başımdan aşağı döküldü. Kendimi salsam oracıkta çökeceğim. Toparlandım: '-Türkçeyi siz de fena konuşmuyorsunuz?' dedim. Kız bir an şaşırды, etrafına bir göz attı ve biraz övünerek bana cevabını verdi: '-Ama biz Türk'üz'. Buyurun cenaze namazına! Lise son sınıfa gelmiş bu kızcağız, Edirne'nin ötesinde de tıpkı kendisi gibi Türkler olabileceğini bilmiyor, düşünemiyordu"*.

1950'de durum böyleyse günümüzde nasıldır, hüküm vermek belki doğru olmayacaktır ancak istirdat politikasını anlamak için elzem olan şuur ciddî bir arka plana ihtiyaç gösterir. İşte bu sebeple bu satırların yazarı -kendi çapsızlığını da kabul ederek- bazı meseleleri konuşurken zorlanıyor ve meramı ifadede de başarılı olamıyor.

Eşref, Edirne'nin istirdadında Talat ve Enver'den sonra öne çıkan isimlerin başındadır. Tevfik Bıyıklıoğlu Trakya'da Millî Mücadele unvanlı eserinde “Edirne'nin kurtuluşu, Türk Milletine, sırf kendi kuvvetine dayanarak, büyük devletlerin karar ve muhalefetlerine rağmen, büyük millî davaların başarıyla neticelenebileceğini göstermiş olması bakımından da hiçbir vakit unutulmaması gereken bir hadisedir” (Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 72) demektedir. Hiç unutulmamalıdır ki Edirne'nin bizde kalmasını sağlayan en mühim amillerden biri de, Eşref gibi komitacıların devletin Meriç Nehri'ni geçmeyeceğiz taahhüdüne rağmen Batı Trakya topraklarını ele geçirmesiydi. Buraya geçmekle evvela vahşi Bulgar komitacılarının mühim bir kısmı temizlenmiş, Hıristiyanlaştırılan Pomak Türkleri gözyaşlarıyla kelime-i şهادetlerle “resmen” Müslümanlığa avdet etmişlerdir. İskeçe'de bir cami çıkışında bize Teşkilat-ı Mahsusa propagandası yapan yaşlı amca, Rodoplarda rastladığımız ve yaşlı gözlerle “biz burada tutulduk kaldık” diyen ve bizleri de ağlatan Şahinköylü Pomak Türk'ü istirdat politikasının mücessem timsaliydiler. Bu sebeple Eşref, yarım ağız “Balkan Harplerinde, Edirne'nin İstirdadında ve Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunda hizmeti geçmiş biri” denilip geçiştirilecek adam değildir.

Beka Mücadelesi, Mukavemet/Direnış Hareketi ve İstirdat Politikasında hakkıyla isim yapmış birini “ahlaksız”, “yalancı”, “korkak”, “savaş meydanından habire kaçan”, “çapulcu”, “şahsi menfaati için el-âlemin parasına çöken”, “mal-davar hırsızı” olarak nitelemek ve bunları da vehmedilen bir **narsistik kişilik bozukluğu** tezi için tedarik etmek itibar suikastçılığıdır. Şayet namuslu birini bitirmek istiyorsanız ona namussuz, bir kahramanı bitirmek için de ona korkak/firarı demeniz yetecektir. Bu yazıda Safi'nin Eşref'i bitirmek için bulduğu en kullanışlı argüman olan “korkak/firari” ve “çapulcu” iddialarına biraz daha detaya girerek temas etmek istiyoruz. Çünkü Safi'ye göre narsistik kişiler gerçekte korkaktırlar ve onlar bununla yüzleşmek yerine hem kahramanlık hikâyeleri uydururlar hem de kendi yüzleşemedikleri korkaklıklarını başkalarına yansıtırlar. Polat Safi'nin bu siyakta en güçlü aslında yegâne kaynağı Çolak İbrahim'in hatıratıdır. Bir akademisyen tarihinin tarihin kaynağının belgeler olduğunu güçlü şekilde vurguladıktan sonra iddialı bir tezi için hatırata müracaat etmesi hazindir.

Polat Safi, ilmî-akademik usule tamamen muhalif ve mugayir bir şekilde Çolak İbrahim'in [İbrahim Çolak, **Milli Mücadele Esnasında Kuva-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hatıratım**, İstanbul: Emre Yayınları, 1996] yazdıklarının “muteber kabul edilebileceğini” söylüyor. Safi'nin psikolojik ve psikiyatrik tahlillerine göre “narsistik kişilik bozukluğu” ile malül ve dahası “psikopat” olarak kabul edilmesi gereken kişi gerçekte Çolak İbrahim'dir. Çolak İbrahim güya Geyve'de Kuşçubaşı Eşref'in 30 neferle birlikte kaçmaya hazırlandığını,

bunun için istasyondaki bir drezini harekete hazır hale getirdiklerini görmüş ve onlara engel olmuştur. Çolak İbrahim'e göre Eşref, Göynük'te de "müsademe mahallinden tabana kuvvet kaçmaya teşebbüs" etmiş, kaçarken de neferlerden birini ayağından vurarak ölümüne sebep olmuş, üstelik kendi ayıbını örtmek saikiyle neferi kaçıdığı için vurduğunu söylemiştir. Yine Eşref'in ayıpları bunlarla sınırlı değilmiş; o, kaçan asilere ait ne kadar para ve taşınması mümkün eşya varsa hepsini de kendi hesabına gasp etmiştir; ayrıca devletin tütününe, afyonuna da göz dikmiştir. Yani Çolak İbrahim'e göre Eşref, savaş ortamında nemalanan bir çapulcudur. Peki, Safi'ye göre "muteber" olan Çolak İbrahim nasıl biri?

Başkaca hiçbir kaynağa müracaat etmeksizin evvela kendi hatıratında yazdıklarına bakalım: Eşref, Saray'dan nemalanan "soylu" sınıfından ve zengin Çerkeslerden para toplarken, Eşref'i çapulculukla suçlayan Çolak İbrahim meğerse Ziraat Bankası'nın parasına el koyuyormuş. Bir mühür uydurup Kandıra Ziraat Bankası'ndan 2 bin lira almış ve çetesinin ilk masraflarını böyle karşılamış. Bolu-Adapazarı-İzmit-Kartal Kuvay-ı Milliye Kumandanı Eşref, Çolak İbrahim'in yaptığı şeyi rahatlıkla ve basitçe yapacakken kendisini köle sınıfından gördüğü için küçümseyen Abaza ve Çerkeslerden zorla para toplamaktadır. Sabahattin Özel ilmî-akademik tarafsızlığın bir tezahürü olarak Eşref Bey'in para toplamasının sebebinin "adamlarının ihtiyaçlarını karşılamak" için olduğunu yazar ki burada şahsî menfaat iddiası mevcut değildir. (Sabahattin Özel, Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk, İstanbul: Derin Yayınları, 2009, s.136).

Çolak İbrahim, kendi anlatısına göre Mudurnu'da 28 neferle bin kişiye karşı, birkaç gün sonra da yine çok az bir kuvvetle sayıları bir ara 7 bine varan asilere karşı kahramanca mücadele etmiş. Çolak İbrahim, Ayıcı Arif'in de Bolu-Düzce hattında rejinin tütününe el koyduğunu ve kendi hesabına satmak için Eskişehir'e gönderdiğini yazıyor.

İlginçtir, İsmet [Paşa] Yozgat İsyanı'nı bastırmaya giden Çolak İbrahim'i geri çağırmıştır. Sebebi şaşırtıcıdır: "Çapulculuk ve talan". Eşref'i çapulculukla itham eden şahsın kendisi, üstelik "muteber" ve "yetkili" bir isim olan İsmet [İnönü] tarafından itham ediliyor ve Ankara'ya çağrılıyor. Bunu İsmet Bey'e de Refet Paşa söylemiş. Ankara'ya gelen Çolak İbrahim, Mustafa Kemal'i buluyor, derdini anlatıyor, hesap vermeye hazır olduğunu, topladığı paralarla binlerce telgraf direği diktirdiğini söylüyor. Mustafa Kemal de kendisini İsmet Bey'e gönderiyor. Gerisini Çolak İbrahim'den okuyalım: "Gazi hazretlerine anlattıklarımı İsmet Paşa'ya da tekrar ettim. İzahatımı baştan aşağıya kadar dinledi fakat hiç sesini çıkarmadı". Çolak İbrahim derdini Mustafa Kemal'e anlattı da kendisinin itham ettiği Eşref, böyle bir imkâna sahip olsaydı neler diyecekti acaba? Çolak İbrahim çok acımasız biri aynı zamanda.

Kuvayı Milliye'ye karşı savaşı bazı asileri sakladığı veya onlar kendi mıntıklarında bulunduğu için bakınız Nüfren[Lüfren?] Köyüne ne yapmış: “Asileri dağıttıktan sonra onların cezasını verdim. Bütün Nüfren Köyü'nü baştan aşağı yaktırdım. Hatta köyün bir daha kurulmasına mani olmak için cami ve mektep binalarını da sakınmadım. Hatta Kuvayı Milliye'e iltihak etmiş olan Nüfrenlilerin evleri bile yakıldı”. Çolak İbrahim müfrezesinde yer alan ve Eşref için “feleğin, son zamanlarda affedilen, yüz ellilikler arasında bulundurmamak bahtsızlığı ile karaladığı Eşref” ifadesini kullanarak mertçe bir tavır sergileyen Bulgar Sadık ise üç yüzü geçen binaları yok ettiklerini anlatıyor. Ancak Bulgar Sadık'ın hatıratını kaleme alan M. R. Yalkın, maslahatı gözetiyor ve cami ve mektebi, yaktıkları bina sayısına dahil etmiyor. Bulgar Sadık Hendek'i de yakmak üzere yola çıktıklarını ancak buna Dayı Mesud'un mani olduğunu ifade etmektedir [**Bulgar Sadık**, Anlatan: M.Sadık Poğda, Yazan: M. R. Yalkın, İstanbul:İnkılap Kitabevi, ty, s.261].

Çerkes Ethem'in adı çıkmış... Çolak İbrahim'in kendi ifadesiyle Yozgatlılara uyguladığı “azami derecede cebir ve şiddet” de pek fena idi. Çolak İbrahim şunları yazıyor: “İsmim her köyde ağızdan ağıza dolaşır, herkes şiddetinden bahsederdi”. Çolak İbrahim, Zile'de de o zamanın parasıyla hatırı sayılır bir meblağ topladığını yazıyor ve ama bunu ne şekilde topladığını yazmıyor. Ancak tahmin edebiliriz. Çünkü Sungurlu'da ne yaptığını yazıyor. Halk atlar için eğer vermemiş, Çolak İbrahim de şiddete başvurmuş. Kuşçubaşı Eşref, devletin bankasına, fakir Türkmen halkın malına el koymak yerine Saray'a kız vererek zenginleşmiş “soylu” Çerkes ve Abazalara haraç kesmiştir. Daha da ilginç olan bir bilgi de şudur: 31 Ağustos 1920'de 24. Tümen Komutanlığınca Batı Cephesi Komutanlığına çekilen bir telgrafta Çolak İbrahim'in Kuvayı Seyyaresinin giriştiği yağma ve tecavüzler dolayısıyla hiç olmazsa Adapazarı'na uğratılmadan Eskişehir'e dönmesinin emredilmesi arz edilmiştir (Kazım Aras, İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesinde Harekât, 102 sayılı Askerî Mecmuanın tarih kısmı, İstanbul, 1936, s.27'den naklen Özel, a.g.e., s.117).

Peki, Safi, muteber bulduğu Çolak İbrahim'in kişiliği hakkında iğne ucu kadar olsun, bilgi veriyor mu? Hayır!

Şimdi gelelim Çolak İbrahim'in iddialarının aksine Eşref'in ve Çolak İbrahim'in neler yaptığına...

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere İstiklal Harbi'ne dair eserleri Genelkurmay ve Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan ve konuya dair çalışmaların hemen hepsinde, Meşrutiyet, Balkan Harbi ve I. Dünya Harbi'ne dair eserlerin de birçoğunda atfa medar ve mazhar olan Emekli Kurmay Albay Rahmi Apak, Tekirdağ Mebusu iken yazdığı **Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**

unvanlı eserinde “Jandarma Yüzbaşı ve İttihatçıların Milis Yarbayı” olarak tavsif ettiği Kuşçubaşı Eşref’e karşı, kendisini sevmeyen Adapazarlı Çerkes Kanbulat Sait’in teşkilat başlattığını yazıyor. Adapazarı için geçerli olmak kaydıyla Eşref’in teşkilat kurmada pek başarılı olamadığı söylenebilir. Yalnız unutulmamalıdır ki Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın yayın organı olan Alemdar’ın Adapazarı muhabirinin bildirdiğine göre Eşref’i Adapazarı’nda istemeyip çıkarımlar ve sonraki olaylarında elebaşlığını yapanlar İstanbul Hükümeti yanlısı olan Beyefendizade Talustan Bey gibi komutanlardır (Özel, a.g.e., s.145). Yine Türk İstiklal Harbi’ne dair eserleri Genelkurmay ve Türk Tarih Kurumu’ndan yayınlanan Tevfik Bıyıklıoğlu gibi Eşref Bey hakkında dikkatli ve hatta çoğu zaman sitayişkâr ifade kullanan Apak, Mudurnu Vak’ası’nı anlatırken ismini vermediği ama hadiselerin tam içinde yer alan birinin tanıklığına müracaat ederek Eşref Bey’in bölgede teşkilat kurmada gayretini net bir şekilde anlatmaktadır. Apak’ın ismini vermediği şahıs, jandarma subaylığından ayrılmış Muharrem isimli arkadaşı ile köşelerine çekilmişken kendilerine Binbaşı Şevki ve Yüzbaşı Halil’in de iltihak ettiğini ancak bir gün köye katır üstüne yüklenmiş bir makineli tüfek ile iki silahlı çete beraberinde olduğu halde bir misafir geldiğini, bunun Kuşçubaşı Eşref olduğunu, oturup konuştuklarını ve neticede kendilerini mücadeleye ikna ettiğini, ilk iş olarak kendisinin Eşref Bey’e silahlı ve gönüllü erat toplayıp ona göndermesinin, Yüzbaşı Hilmi ve Muharrem’in de Eşref’le birlikte Mudurnu’ya gitmesinin kararlaştırıldığını ve bunların da kısa sürede gerçekleştirildiğini yazmaktadır. Hatırat sahibi Milli Mücadele kahramanı bu isimsiz şahıs, vicdan ve insaf sahibi olsa gerek Eşref’in teşkilatçılığını ve kendilerini ikna edişini anlattığı gibi Çolak İbrahim’i de takdir etmeyi unutmamıştır (Rahmi Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, 1.Baskı, s.123-125; 2.Baskı, s.147-150).

Eşref Bey 150’lik hatta Mustafa Kemal’e hemen her hukukçunun hukuk kuralları dâhilinde kaldıkça saçma bulacağı suikast iddiasından dolayı yargılanan üç şahsın idam edildiği davada ömür boyu hapse mahkûm olmuşken Bıyıklıoğlu ve Apak gibi iki kurmay subayın yazdıkları eserlerde Eşref’e sövmeyip, hırsız, çapulcu, hasta demeyip üstelik bir de onu takdir edişleri ders ve ibret alınması lazım gelen birer insaf ve hakkaniyet numunesi, vesikası ve vefa nişanesi olmalıdır. Çolak İbrahim ise bu kurmay subay gibi davranmamış, iftira mahiyetinde şeyler yazmıştır.

Eşref’in lehine daha başka deliller bulmakta da zorlanmayız. Annesi de Berzeglerden olmasına rağmen Abazalar tarafından katledilen 24. Fırka Kumandanı Kaymakam Mahmut Bey’in Bursa’da 56. Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey’e gönderdiği telgrafta yer alan Eşref Bey’in İzmit-Sapanca arasındaki bazı köprüleri tahribe çalışacağı bilgisi ise tetkike muhtaçtır

(Bkz. **Miralay Bekir Sami Günsav'ın Milli Mücadele Anıları**, Haz. Muhittin Ünal, TTK, II. Cilt, s.782). Yine bölgedeki isyanların şiddetini arttırdığı tarihte Geyve'de bulunan 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşa'nın Miralay Bekir Sami Bey'e çektiği telgrafta Eşref Bey'in 150 kişilik müfrezesinin bir kısmı işgal edilmiş Taraklı'da toplanacağı yazılıdır (Ünal, s.923). Hâsılı Çolak İbrahim'in "kaçtı, korktu" gibi iftiralarla karalamaya çalıştığı Eşref, Mudurnu Hadisesi evveli ve esnasında teşkilat yapmakta, savaştacak adam aramakta ve bizzat savaşmakta, bu vadide azimle mücadele etmektedir.

Genelkurmay Başkanlığının evvelce Rahmi Apak'a yazdırdığı **Türk İstiklal Harbi VI ncı Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)**[Ankara: Gnkur. Basımevi, 1964] unvanlı eserde Binbaşı Çolak İbrahim'in İstanbul'dan kaçtıktan sonra 13 Nisan 1920'de Kandıra'da maiyetlerinde 60 kişi bulunan Kuşçubaşı Eşref ve Rauf'la birleştiği [doğrusu Çolak İbrahim onlara iltihak etmiştir], Düzce asilerinin Geyve'ye yürüyecekleri haberi üzerine kendilerine Geyve Boğazı'nı tutmalarının emredildiği, giderlerken yanında 32 araba cephaneye bulunan Bulgar Sadık'ın Çolak İbrahim'e katıldığı, bu cephanenin Maltepe Atış Okulu'ndan alındığı, Çolak İbrahim'in Taraklı'da 29 kişi ile 300 kadar şeriatçıya iyi bir müdafaa yaptığı, Çolak İbrahim müfrezesinin 1 Mayıs 1920'de Taraklı'dan Göynük'e girdiği, 5 Mayıs 1920 gecesi Mudurnu'ya vardığı, müfrezenin mevcudunu 120'ye çıkardığı, bu arada Pirlepelî Hamdi Bey ve Dava Vekili İsmail Hakkı Bey'in maiyetlerinde bulunan 200 Rumelili ile Mudurnu'ya gelip Çolak İbrahim müfrezesine katıldığı, Mudurnu'ya saldıran asilerin 3000 civarında olduğu, devam eden günlerde Çolak İbrahim'in yardım telgrafi üzerine 14 Mayıs 1920 günü Nallıhan'dan Binbaşı Nazım komutasında 250 zeybek ile zayıf bir piyade taburunun geldiği, asilerin 16 Mayıs günü çekilmeye başladığı, fırsattan istifade asilerin Göynük'e girip hapishaneyi boşalttığı, 20 Mayıs günü de Albay Refet Bey ile Kurmay Yarbay Arif'in komutayı almak için Mudurnu'ya geldiği ve asilerle müzakerenin başladığı yazılıdır. Çolak İbrahim bu durumda meğerse hep yalan ve yanlış bilgi veriyor, kendisini övüyormuş. Kendisi çok az kişiyle sayıları bir ara 7 bine ulaşan kişiye karşı savaştığını söylüyor, Apak ise tekzip ediyor üstelik Bulgar Sadık da çok sayıda takviye birlik geldiğini yazıyor. Daha da ilginç Eşref Kuşçubaşı'nı firarla itham eden Çolak İbrahim, Bulgar Sadık'ın anlatısına göre Mudurnu'dan kendisi firar edecekmiş. Bulgar Sadık, Ankara'dan gelen asilere karşı dayanma ve ricat emri dolayısıyla Çolak İbrahim'in kendisinin görüşüne müracaat ettiğini anlatıyor ve şöyle devam ediyor: "Asileri durdurduğumuza göre, aradan saatler geçtiği halde tekrar hücum teşebbüsünde bulduklarına göre vaziyetimizde bir tehlike olmadığını temin ile İbrahim Beyi ricat emri vermekten sarfınazar ettirdim". Bu anlatıyla göre de Çolak İbrahim, kendisini övdüğü derecede kahramanlık yapmış biri değildir.

Şimdi boşlukları doldurmaya devam edebiliriz. Polat Safi'nin atıfta bulunduğu ancak Eşref Bey'in lehine olan hususları muhtemelen “göremediği” bir hatırate, bir canlı tarihe bakalım. İzmit'in medreseli ve sarıklı İttihadçısı, Eşref'in de Malta arkadaşı olan Rifat Yüce'nin **Kocaeli Tarih ve Rehberi** [İstanbul: Demkar Yayınevi, 2007] unvanlı eserinde yer alan hatıratında Niyazi Yelkencioğlu şunları yazıyor: Kuşçubaşı Eşref, Kandıra'ya geldiği ve misafir olduğu Yelkencioğlu'na “Bizim gelmekteki amacımız, Maltepe [Atış] Okulu'nun altına depo edilmiş ve hiç açılmamış cephane sandıkları, top, kara torpili vesaire vardır. Bunları gece oradan aşmaktır. Bu konuda Kandıralıların yardımından istifade edeceğiz” demiş. Niyazi Bey de “başüstüne, Kandıralılar hiçbir şeyden kaçmazlar, memnuniyetle sizinle beraber giderler” der. Niyazi Bey arkadaşlarıyla Eşref Bey'i görüştürür; ertesi gün de araba ve beygirlerle hareket ederler. Niyazi Bey sonra şunları yazar: “Samandıra'daki teşkilat mensuplarıyla beraber gece okuldan cephane vesaireyi alıp salimen Kandıra'ya geldiler”. Polat Safi'nin Kuşçubaşı Eşref'in eşi Pervin Hanım'a değil de Eşref'e ait olduğunu iddia ettiği hatırate “İşgalcilerin 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgallerini, Eşref Bey ve arkadaşlarının 14 Mart'ta Maltepe'deki depoya baskın yapıp zengin cephanenin kaçırılmasına” bağlaması mübalağa hatta yanlış da olsa, başka bir neticeye yol açsa da esas kast ettiği şeyle ilgili iddia pek de yabana atılacak cinsten değilmiş. Bu cephanenin kaçırılmasının Mondros Mütarekesi'nin ihlali olarak kabul edilmesi de tetkike değer. Tarihlerde, rakamlarda, sayılarda gel-gitler, takdim-tehirler elbette var; mübalağalar, hadiselerle neticelerin her zaman tetabuk edememesi de normaldir çünkü hafıza-ı beşer nisyan ile malüldür ancak inkâr edilemeyecek bir şey varsa Eşref korkak biri değildir, can pazarında arkadaşlarını, maiyetini terk edip kaçacak biri değildir. Eşref'e, korkak demek, savaş hattından kaçtı demek onun mücerreb [tecrübe edilmiş] olan hayat hikâyesine aykırıdır.

Polat Safi, Eşref'i Adapazarı'nda şahsî menfaat için para toplamakla itham ettikten sonra biraz ilginç şekilde Mustafa Kemal'e atıfta bulunuyor onun Heyet-i Temsiliye adına 1919 Ekim ayında İzmit, Adapazarı, Bursa, Konya ve Balıkesir Heyet-i merkeziyelerine gönderdiği genelgede “Eşref'in giriştiği türden kişisel çıkar sağlamaya yönelik faaliyetlerine müsamaha etmeye niyetinin olmadığını açıkça göster”diğini yazıyor (Safi, a.g.e., s.209). Fakat Safi, gördüğü ve atıfta bulunduğu Apak'ın **Garp Cephesi Nasıl Kuruldu** adlı eserinde Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından Ayııcı Arif'in tümen komutanı olmasına rağmen emrinde bir de çete teşkilatı bulundurduğunu ve bu sayede emrinde daima kontrole tabi olmayan 30-40 bin lira bulundurduğunu, aslında Ayııcı Arif'in İstiklal Mücadelesi'nde çok hizmeti görüldüğünü, şayet “Atatürk'e suikast macerasına katılmamış olsaydı” Kuvay-ı Milliyecilik cephesinin belki de hiç tartışılmayacağını yazmasını görmezden geliyor (Apak, a.g.e., 1.Baskı, s.111; 2.Baskı, s.132-133). Apak, **Yetmişlik bir Subayın Hatıraları** unvanlı eserinde de Ayııcı Arif hakkında

acı ve ağır şeyler söylemektedir (bkz. Apak, a.g.e., s.203-204). Kanaatimiz odur ki Ayııcı Arif ve birçok isme ses çıkarılmamıştır çünkü çok acil para ihtiyacı olduğunda, hayatî bir mesele zuhur ettiğinde hemen herkes aynı usule müracaat etmiştir. Bu sebeple Safi, Eşref'i şahsî çıkar sağlamakla itham ederken çok da hoş olmayan atıf şekillerine iltifat ediyor; Eşref'ten çoğu zaman bir kanlısı hakkında konuşur gibi bir tavra sahip olduğu intibamı veriyor.

Polat Safi, sıkıştığı zaman Mustafa Kemal'e iltica ederek kendini haklı çıkarmak isteyenlerden değil elbet ancak üzücü olan o dönem ki hadiselerin nasıl cereyan ettiğini biliyorken sırf Eşref'i harcamak ve onda narsist kişilik bozukluğu bulmak adına onu şeytanlaştırmaya çalışmasıdır. Acaba Safi'nin atıfta bulunduğu ve Mustafa Kemal'in gönderdiği telgraf işe yaramış mıdır veya arkası sıkıca takip edilmiş midir? Mesela Mehmet Temel'in **Milli Mücadelenin 100.Yılında Kuva-yı Milliye Şehri Balıkesir Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı** [Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Yayınları, 2020] içinde yer alan "Kuva-yı Milliye Zulmü Gerekçesiyle Balıkesir'den Göçler" tebliğinde zulüm, itisaf ve taaddi ile itham olunan Kuvay-ı Milliye reisleri üstelik Çerkes değil etnik Türk'tür. Bunlar yüzünden Balıkesir ve bilhassa Edremit'te pek çok insan civar bölgelere veya İstanbul'a kaçmış, geçimleri için kendilerine hükümetçe yardım edilmiştir. Demirci Mehmed Efe ise Sökeli Ali Efe uğruna sayısız masum insanın kanına girmiş, Denizli yakılmaktan son anda kurtulmuştur. Bunlar hem mal-mülk gasbında hem de tavuk keser gibi adam doğramakta mahir âdemlerdir. Eşref, bu gibilerin yanında "evliya" hükmündedir.

Kabul ederiz ki bazen el koymanın mazur görüleceği anlar olabilmektedir. Çerkes Ethem'in anlattığı bir hikâyeye ibret-amizdir. Balıkesir Heyet-i Merkeziye azası Vehbi [Bolak] Bey Karacabeyli zenginlerden Milli Mücadele için yardım toplar. Çerkes Ethem, neticeyi sorar. Vehbi Bey listeyi uzatır ve Arnavut Galip Paşa'nın isminin karşısında 150 kağıt lira yazılı olduğunu görür. Çerkes Ethem, Galip Paşa'ya bu paranın bir birahane harcaldığı para olduğunu, gerektiğinde işini halletmek için onbinlerce lira rüşvet verdiğini, böyle bir zamanda vatanın kurtuluşu için herkesin canını feda etmesi gerektiğini, bu cimriliğin nefrete şayan bir şey olduğunu söyler. Galip Paşa kızar, kızarır ve "beyim bu bir ianedir (yardım) ve iane de arzuya bağlıdır. Ben fazlasını veremem" der. Çerkes Ethem yanındaki adamlara Galip Paşa'yı tutuklatır ve paşa bir gece hapiste kalır. Ertesi gün paşanın işlerine bakan adamı 5 bin lirayı getirip Çerkes Ethem'e teslim eder ve paşa da serbest kalır.

Yayınından 82 sene sonra Türkçeye çevrilen ve yakında yayınlanacak olan Arap Uyanışı adlı ve Arap isyan ve istiklalini en iyi ihtisar eden, aslî faillere istinaden yazdığı ve henüz aşılammış eserinde George Antonius, "Emir Abdullah'ın Yemen'e giderken karşılaştığı Eşref Bey

komutasındaki Türk birliği kararlı bir çaresizlik içinde kaplanlar gibi savaştılar” der.

Eşref’e korkak demek, eşyanın tabiatına aykırıdır. Eşref’e hırsız demek ise biraz da Enver’e hırsız demektir. Eşref’e mal-davar hırsız demek, Türk tarihinde altın harflerle yazılmış Batı Trakya Türk Cumhuriyeti’ni, Türk’ün istirdat mücadelesini aşağılamak demektir. Bu bölgeden hayvanların ne şekilde ve hangi hizmet yolunda toplandığını öğrenmek çok basittir. Enver, binlerce hayvanın Trakya’dan Anadolu’ya niçin geçirildiğini herkesten daha iyi biliyordu. Enver bir adamı Makedonya’da deneyememişse, Trablusgarb’da denemiştir; Trablusgarb’da deneyememişse I.Balkan Harbi’nde denemiştir; I.Balkan Harbi’nde deneyememişse II. Balkan Harbi’nde, Batı Trakya’da denemiştir; Balkanlarda deneyememişse Sina Cephesi’nde, orada değilse Necid Çöllerinde, orada da değilse Hayber’de denemiştir. Hiç kimse Enver’e de haksızlık yapmamalıdır.

Hiç kimse hangi kusurları, zihin karışıklığı olursa olsun bir kahramana korkak, bir namus timsaline hırsız muamelesi yapmamalıdır. Eşref’in hikâyesinin geçtiği yerler bizim topraklarımızdı. Oraların çoğunu kaybettik ancak o yerler bugün de bizim gönül coğrafyamızdır. Hayatı sıcak döşekte değil, çölde, dağda, harp meydanlarında geçen insanların tümünün hatıratında yer yer mübalağalar, aşırılıklar, yanlışlıklar ve hatta daha başka kusurlar vardır. Şayet bu insanların hepsini narsist kişilik bozukluğu ile itham edersek elimizde adam kalmaz. O zaman Enver’e Napolyon diyenlere de diyecek sözümüz olmaz.

Her ne kadar müstakil bir yazıda ele alınması daha doğru olsa da kısaca Safi’nin 1927’deki Mustafa Kemal’e suikast iddiasına dair yaklaşımı ile ilgili de bir şeyler söylemek faydadan hâlî olmayacaktır. Safi şunları yazıyor: “Bilindiği üzere Eşref, Milli Mücadele sırasında Yunan saflarına geçerek Kuvay-ı Milliye güçlerine karşı savaşır. Milli Mücadele sonrasında ise Cumhuriyet rejiminin yıkmaya yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunur. Nitekim, 1927’deki Atatürk’e yönelik suikast girişiminin merkezinde yer alır. Eşref vatan haini olarak görülmesine sebep olacak bu konulara girmediği gibi...” Safi, a.g.e., s.270). Safi, bir hata yapmayı bilinçli olarak “Düzenli Ordu” yerine “Kuvay-ı Milliye” yazmışsa bu hususu izah etmesi iktiza eder. Çünkü Eşref’in Çerkes Ethem ile birlikte Yunan tarafına geçtiği kabul ediliyorsa bu durumda Kuvay-ı Milliye’nin vasfı da değişecektir.

1927 Suikast iddiası ile 1935’deki suikast iddiası aşağı yukarı aynı kıymeti haizken 1927’deki yargılamada sanıklar idama mahkûm edilmiş ancak 1935’deki yargılamada tüm sanıklar beraat etmiştir. 1927’deki suikast iddiasında Söke’deki çatışmada sadece Kuşçubaşı Eşref’in kardeşleri Hacı Sami ve Ahmet’in öldürülmüş olması, diğer şahışların canlı ele geçirilmesi dikkat çekicidir. Söke’de öldürülen Kuşçubaşı Eşref’in kardeşi Hacı/Selim Sami, aslında

ağabeyi gibi şeytanlaştırılan isimlerden biridir ve bunda en büyük hisselerden biri de Ankara Hükümeti adına Batum'da İttihadçuları takip ve onlar hakkında istihbarat toplamakla görevli olan Feridun Kandemir'e aittir. Kandemir, Hacı Sami'yi, Enver'in Anadolu'ya geçmek üzere bulunduğu Batum'da onun peşinde gördüğünü, Ankara Hükümetinin İstihbarat Müdürü olduğu için kendisinden temastan kaçındığını, hatta Enver'in üzerinde müessir olduğunu öğrendikten sonra mutlaka görüşmek için teşebbüs ve ısrarlarına rağmen bir defa dahi görüşmek istemediğini ve üstelik tehdit edildiğini yazar. Kandemir, Enver'i Anadolu'ya geçmek için Hacı Sami'nin teşvik ettiğini bunda muvaffak olamayınca onu Türkistan macerasına soktuğunu iddia eder.

Kandemir'in yazdığına göre [Kandemir, **Atatürk'e İzmir Suikastinden Ayrı 11 Suikast**, İstanbul: Ekicigil Matbaası, 1955] Hacı Sami ve arkadaşları Salihli-Kütahya arasındaki Nallıhan boğazında tren geçerken evvelce yerleştirdikleri bombaları ateşleyecekler ve Mustafa Kemal'e suikast yapacaklar, bundan sonra da Yunanistan'daki arkadaşları Türkiye'ye geçecek ve bir ihtilal çıkaracaklardır. Ancak başka yerde de Nallıhan-Ayaş arasında bomba koyulacağı yazılıdır. Belli ki Kandemir sehivde bulunmuş. Bu trende Mustafa Kemal, vekiller ve mebuslar bulunacakmış. Güya Hacı Samiler dinamit koyacak ancak bu kâfi gelmeyeceği için Eşref Bey de dinamit getirecekmiş.

Ağır Ceza Mahkemesindeki yargılamada Abaza Hakkı, tecrübeli Ceza Hukukçularının vasıf ve mahiyetini hemen anlayacakları ifadesinde Hacı Sami ve Kuşçubaşı Eşref gibi komitacılara ders verecek bir profesyonellikte şeyler söylemiştir. Güya Hacı Sami ile kendileri yurda girince 3-4 gün sonra da Eşref içeriye girecektir. Parola şudur: Kendileri Kuşadası'ndan ateş yakacak, Eşref de Sisam'dan ateş yakacaktır. Ancak ilginçtir, hükümet kuvvetleri sanki Hacı Sami bu ateş yakıyormuş gibi bu parolayı kullanmış ancak Eşref yurda girmemiştir. Abaza Hakkı'nın muhtemelen öğretilmiş ve üzerinde çalışılmış cevabı da şudur: "Eşref herhalde gazetelerde Hacı Beyin vurulduğunu okumuştur. Bunu öğrendikten sonra artık gelir mi?"

Mahkeme hâkimi, Abaza Hakkı'ya "suikast ve ihtilalden sonra Abdülmecid'i mi getirecektiniz?" diye sorar. Abaza Hakkı da "kimbilir, belki, padişah namına beyanname yazıp millete dağıtacaklardı; her yerde ihtilal çıkacak hatta Trabzon'da; sonra padişah ve İttihadçılar gelecekti" demektedir.

Sökeli Mecit mahkeme ifadesinde Yunanlıların giderlerken yanlarında götürdükleri Türk esirlerinden olduğunu, memleketine gitmek için Hacı Sami ile birlikte hareket ettiğini söylemiş, Mahkeme hâkimi sorgudaki ifadesinde Anadolu'ya başka maksatla geldiğini söylediğini hatırlatmış, bunun üzerine Sökeli Mecit "zorla söylediler, dayak attılar" demiştir.

Düzceli Mecit de Yunanistan'a esir olarak götürülenlerden biri olduğunu söylüyor. Abaza Hakkı müdafaa da aslında Hacı Sami'nin, Eşref kendisine iltihak etmedikçe hiçbir şey yapamayacağını, bu sebeple kendisinin ihbarda bulunmadığını söylemiştir.

Kanaatimiz odur ki Polat Safi tarihçilik yanında ilgi sahasına psikoloji ve psikiyatri yanında biraz da hukuku bhusus ceza hukukunu ilave etseymiş mahkeme dosyasının kayıp olduğu bu yargılamanın mahiyeti hakkında az çok bir kanaat sahibi olurdu.

1935'te yapılan "Atatürk'e Suikast İddiası"nın yapılan yargılamasında birkaç sene evvel Şark İstiklal Mahkemesi reisliği de yapan Ali Saip Ursavaş'ın da sanık olduğu yargılamada bazı sanıklar işkence iddiasında bulunmuşlardır. 1927'deki davada olduğu gibi bu davada da iddia makamında CHP genel sekreterliği de yapan Maarif vekillerinden Saffet Arıkan'ın kardeşi Baha Arıkan bulunmuştur. Baha Arıkan, Sava Paşa'nın **İslam Hukuku** unvanlı kaliteli eserinin de mütercimidir ancak hukukçuluğu tartışmalıdır. Arıkan mahkemede okuduğu ve tam altı saat süren iddianamesinde "Atatürk, bence 17 milyon Türk'ün maddi ve manevi varlıklarının süzölmüş benliğinden başka bir şey değildir; Atatürk, Türkiye ve Türk'ün bizzat kendisidir, maddi ve manevi bütün vatan mefhumuyle Türkiye'dir" gibi devrin hâkim telakki ve jargonuna ait ifadeler kullanmış, sanık avukatı Hamit Şevket İnce de "Atatürk'e taptıklarını" söyleyerek Arıkan'dan geri kalmamış ancak ortada bir fiil bulunmadığını müdafaa zımında söylemiştir. Neticede mahkeme şu gerekçelerle beraat kararı vermiştir.

1-İkrar, maddi delillerle tevsik edilmedikçe bir kanaat veremez.

2-Hâlbuki bu hadisede sanıkların ikrarları maddi delillerle tevsik edilememiştir.

3-Sanıklar zaruri haller altında itiraflarda bulduklarını söylemişlerdir ve bunun aksi sabit olmamıştır.

4-Bundan başka mantıki seyir de sanıkların itiraflarının doğru olmadığını göstermiştir.

5-İfadeler arasındaki birbirini tutmazlık, mahkemede vicdani bir kanaat husulünü sağlamamıştır.

Mahkeme yargılama esnasında işi sıkı tutmuş, ceza yargılamasında nadir görülecek ara kararları vermiş, sanıkların sorgusunu yapan hâkimler, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensür dahil pek çok ismi şahit olarak dinlemiştir.

Şayet 1927 suikast davasında da buna benzer bir hukukî yaklaşım sergilense her üç sanık da idama mahkûm edilmez, muhtemelen beraat kararı verilirdi.

Tarihçiler netameli dönemlerdeki siyasî hadiselerle alakalı verilen mahkeme hükümlerinin en azından bir kısmının tartışılabilir olduğunu bir ihtimal olarak dikkate almak

mecburiyetindedirler. Polat Safi'nin 1927 suikast iddiasını gerçek ve Eşref Kuşçubaşı'nı da suçlu telakki eden yaklaşımını ilmî bulmak mümkün değildir. Nasıl ki 1935'de aslen Kadırlılı olup Andırın'a göçmüş olan Çerkesler Ankara'da veya Adana'da böyle bir suikastı gerçekleştiremezlerse-ki hepsi beraat etmiştir- ne kadar pervasız olursa olsun Hacı Sami'nin de yanındakilerle ülkeye giriş yaptığı Kuşadası-Söke hattından hiç kimseye görünmeden, hiçbir müşkül ve mâniaya maruz kalmadan Ayaş-Nallıhan hattına kadar gelebilip orada suikast gerçekleştirmesi de mümkün değildir. Hacı Sami'nin Türkistan'da Sovyet Ruslara karşı Basmacılarla birlikte verdiği mücadele kimi eserlerde müthiş bir taktik mücadele olarak anlatıldığına göre Hacı Sami'nin suikast niyetiyle ülkeye giriş yaptığına hükmetmek pek doğru bir yaklaşım olmayacaktır kanaatindeyiz. Bu durumda Safi'nin Eşref için ileri sürdüğü "Atatürk'e suikast" ve "Cumhuriyet rejimini yıkmaya yönelik mücadele" iddiası zayıf bir iddia olmaktan öte bir kıymet ifade etmiyor.

Toparlarsak...

Şayet bir ismin "hırsız", "firari", "gaspçı" olduğu algısı verilmeye çalışılır, bu iddialar merkeze alınırsa o isimle ilgili ne kadar müspet şey söylenirse söylensin bunun hiçbir faydası olmaz. Mesela başka biri de Eşref Bey'in beka mücadelesi, mukavemet ve istirdat politikasındaki rolünü merkeze alır ve sonra menfi yönlerini sıralarsa o zaman daha farklı bir manzara ile karşılaşmak mümkün olabilir.

Polat Safi de Ahmet Efe gibi olmamakla birlikte Eşref ile ilgili bir meselede hadisenin fail ve şahitlerinden hep Eşref aleyhinde olanların ifade ve iddialarına hak verir gibi bir tavra sahip olduğunu izhar etmektedir. Bu siyakta Safi bazı istihbarat raporlarına da aşırı bir kıymet atfeder gibidir ki bu çok da doğru değildir. İstihbarat tarihi, bazı istihbarat raporlarına temkinli yaklaşmayı da gerektirir. Safi kimi zaman da tek bir kişiden sadır olan bir iddiayı çürütmek için yine mukabil tek bir kişinin iddiasına istinat etmektedir ki cerh için bu yeterli değildir. Yakın tarihimize ait netameli pek çok hadisenin vesikası olmadığı gibi şahidi de yoktur. Bu sebeple tek kişinin iddiasının doğruluğuna da onun tek kişi tarafından yanlışlanmasına da ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Safi bazen de en uç ifadeyi ölçü almaktadır. Mesela Eşref, birliğinin Hayber'de kimi zaman 10 bin, kimi zaman 15 bin, kimi zaman da 25 bin kişiye mücadele verdiğini iddia etmiş, Polat ise 25 bin rakamını ölçü almıştır. Burada açıkça bir mübalağa olduğu ancak örneklerde de görüldüğü gibi rakamlar arasındaki makasın da hayli açık olduğu bellidir. Bu mübalağalar makul ve mazur görülmezse de üzerine büyük tezler de inşa edilmez. Safi kimi zaman maddi bilgi ile netice arasında kurabileceği bağlarda da ihmalde bulunmaktadır. Mesela Eşref'ten rahatsız olup da İstanbul'a göçenler Rumlar ve Ermeniler ise

burada başka çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Yine Adapazarı civarında halkın bir kısmı ondan memnunsu burada da farklı çıkarımlar yapma imkânı mevcuttur. Safi, kimi yerde de çifte standart uyguluyor. Midilli gibi yerlerde Türkiye’yi hedef alan örgütlerin liderliğine Eşref “layık” bulunuyor ama kitap boyunca birçok Osmanlı yanlısı örgüt ve hareket söz konusu olduğunda Safi, Eşref’e muvakkat da olsa liderliği çok buluyor.

Polat kitabındaki kimi doğru tespitlerinde de sert hükümlerde bulunmaktadır; bu, tarihçilik açısından tehlikelidir.

Bu satırların yazarı hiç kimsenin ayağını yıkamak derdinde, niyetinde değildir çünkü tıynetî buna müsait değildir ancak hiç kimse de hak ettiğinden daha ağır ve haksız bir şekilde tenkid edilmemeli hele de şeytanlaştırılmamalıdır.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayınlar. Başka bir yayın organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.

2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayınlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.

3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.

4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.

5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,

a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,

b. Özet kısmında kitabın esas argümanı ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,

c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve

ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.

Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel Öztürk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e- posta adresi yazılır (□ Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).

8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.

9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.

10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.

11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir. Üç satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

12. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.

2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layoutformat.

3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.

4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.

5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall

- a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in theintroduction,
- b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
- c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
- d. Express in the conclusion part he/she has inferred about thebook

6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an examplebelow;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (□ Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review oressay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays
Yıl/Year 7 • Sayı/Issue 1 • Ocak/January 2021 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

YARDIMCILARI/Editors
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN
Büşra MURATOĞLU

YAYIN KURULU/Editorial Board

Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ

MUSAHHİH/Proofread
Mustafa Hakan YILDIRIM

tarihkritik@gmail.com